

KASTÉLYOS PÉTER

Családi fénykép csatlakozás után

Hosszú expozícióval,
önkioldóval

OSIRIS

Magyarország felfedezése

Kastélyos Péter: Családi fénykép – csatlakozás után,
hosszú expozícióval, önkieldóval

Magyarország felfedezése

A kuratórium tagjai

Andor Mihály

Gombár Csaba

Órszigethy Erzsébet

Pótó János

Pütkösti Árpád

Tóth Pál Péter

Végvári Imre

Kastélyos Péter: Családi fénykép – csatlakozás után,
hosszú expozícióval, önkioldóval
Osiris Kiadó, Budapest, 2006

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Bábolna Rt. támogatta.
Logó NKÖM

Átdolgozta és szerkesztette Pütkösti Árpád

Osiris Kiadó, Budapest

www.osiriskiado.hu

Az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének a tagja.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, il-
letve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes
írásbeli hozzájárulása szükséges.

© Kastélyos Péter, 2006

© Osiris Kiadó, 2006

A kiadásért felel Gyurgyák János
Szöveggondozó Kónya Anna
Műszaki szerkesztő Szigligeti Mária
A szedés és tördelés az Osiris Kft. munkája
Tördelő
Nyomta és kötötte a
Ügyvezető igazgató

ISBN 963 389 850 1

ISSN 0231-2611

Tartalom

Prológus	9
.....	
Szülők és gyerekek	10
Anyámról	10
Apámról	12
Heten voltunk, mint a gonoszok	14
.....	
Elbeszélések a gyerekkoromról	18
A háború, ahogy gyerekként megéltem	18
Fehér a föld...	20
Géza kutya, Géza kutya...	21
Játsszunk farkasosat!	22
Vágyódás a magasba	23
A pocsolyától az óceánig	24
Kertben, udvarban, házban	25
Finomságok, megszámlálva és számolatlanul	31
Jóságaink és pusztításuk	34
Közel a tűzhöz	38
Tanyán	39
Bolhacsípések	40
Szaros történetek	41
Legyek és emberek	43
Fűszedés	44
Kölcsönügyletek	45
Beszélgetések a piacon	46
Labdák és labdajátékok	48
Táguló világ	50
.....	

A szűkebb családunk	54
A feleségem, Éva indulása	54
Együtt, fiatalon	57
Együtt, felnőttként	63
Nyugodt nyugdíjasként, kettesben	76
Balázs, idősebb fiunk	80
Gergő (másképpen Öcsi), kisebbik fiunk	95
.....	
Testvéreimről és a rokonságról	109
Júlia nővérem, a jól szituált özvegy	109
Betty, Júlia lánya, német férjjel	118
Marika húgom, az ápolónő és férje József, a kemencekőműves	123
Enikő, Marika húgom takarítónő lánya	133
Jocó, Marika húgom pincérkedő fia	139
Jani öcsém, aki kőműves maradt	146
Jani két fia, és az őket felnevelő Ica	156
Margitka, a kisebbik húgom és családja	162
Kisebbik öcsém, Lajos, rokkantan, leszázálékolt feleséggel	172
.....	
Öt generáció	189
Válások	191
Alternatív együttélési formák	192
.....	
Epilógus	194

*Feleségemnek, Évának,
aki nélkül én nem lennék a mostani én –
és nem lenne ez a könyv sem.*

Prológus

Miután csatlakoztunk az Európai Unióhoz, tanácskozásaik során sok „családi kép” készül magas rangú európai politikusokról, akik arcukon betanult műmosollyal várják a kattintást. Ez adta az ötletet egy mosolytalan, „igazi” családi fénykép elkészítéséhez.

A „felvétel” önkioldóval készült, ami lehetővé tette, hogy a fényképész is szerepeljen a képen; hiszen ő is családtag: ő az elsőszülött fiú. Ugyanakkor „belső” felvételnek is mondható a kép, mivel fotósa az alábbi történeteknek nemcsak egyik résztvevője, hanem esetenként alakítója is volt. Nyilvánvaló, hogy emiatt az objektivitás csorbát szenved, és a látottak – minden igyekezet ellenére – torzulnak. Talán csak önvigasztalás, de a fényképész úgy tartja: egy szubjektum ab ovo nem lehet objektív...

Szeretném bemutatni, honnan indult a családjunk, honnan jöttünk mi, akik társainkkal és utódainkkal együtt részesei lettünk az uniós csatlakozásnak; milyen helyzetben vagyunk most, és mit remélünk a továbbiakban. A szubjektivitásért talán valamennyire kárpótol a látószög, a jobb rálátás az egyes szereplőkre és a hosszú expozíciós idő.

A történetet nem Ádámmal és Évával kezdem, hanem az önéletrajzommal, amely nálam eddig mindig így indult: „1939. július 27-én születtem. Apám kőművessegéd, anyám háztartásbeli. Hatan vagyunk testvérek” – és itt meg is állok az idézetben. Mert rögtön felmerül bennem a kérdés: miért az apámról írok először? A foglalkozása netán jobban hangzik, mint az, hogy anyám „csak” háztartásbeli volt? Vagy az önéletrajzi kánon követi az Ádám, Éva sorrendiséget, ami már a teremtkor kialakult és megrögzött patriarchális gyakorlattá vált?

Családunk életében anyám játszotta a főszerepet, ezért – szakítva a tradícióval – vele kezdem a történetet.

Szülők és gyerekek

Anyámról

Valamikor a nyolcvanas években ismerősök, akik részben kíváncsiságból, részben divatból családfájukat próbálták meg kideríteni, megkérdeztek engem is: mit tudok a származásomról. Többnyire félig dühösen, félig tréfálkozva azt feleltem: az én őseim nyilván parasztként túrták a földet már akkor is, amikor mások felmenői még a fán ugrándoztak majomként.

Tényleg nem tartom túl sokra a mégoly tiszteletre méltónak tűnő családfákat sem: az évszázadok során egy-egy famíliában annyi minden megeshetett, aminek nincs nyoma az annalesekben... Ugyanakkor számomra is szinte félelmetes, mennyire nem tudok semmit az elődeimről.

A családi szájhagyomány szerint anyám nagyanyja tejesasszony volt: a falu határából rendszeresen kigyalogolt a pusztára, és az uradalmi cselédeknek adott el tejet, túrót. Anyai nagyapám felmenőiről még ennyi ismeretem sincs. Nagyanyámat csupán a földszerzés éllette, ezért nemcsak fogához verte a garast, hanem önmagán kívül családtagjait is kizsákmányolta. Anyám két osztály elvégzése után nem járhatott tovább iskolába, pedig kedve és tehetsége is lett volna hozzá, helyette elszegődötték kiscselédnek a helybeli zsidó bankigazgató családjához.

Anyám a munkában szorgalmasnak, ügyesnek bizonyult – egészen a szobalányságig vitte –, meg is szerették, és ezen az egy helyen szolgált, amíg férjhez nem ment. Ott még valamennyire kulturálódhatott is: színházi előadásokról, filmekről mesélt nekünk, amiket gazdái jóvoltából láthatott, meg korzózásokról a vele egykorú és helyzetű leánypajtásaival. Mikor összeismerkedett apámmal és kiderült, hogy az ismeretség komoly, hamarabb mutatta be őt a gazdáéknak, mint a szüleinek.

Anyám „örök” bánata, hogy az apránként megtakarított pénzét,

ami több mint négyszáz pengőt (!) tett ki, nagyanyánk valamilyen megállapodásra hivatkozva „kicsalta a gazdáéktól”, pedig ők ezt az összeget – önálló élete kezdéséhez – anyáknak szánták volna. Föld lett abból is, ami aztán a téészesítés során elveszett a többivel. Annyi pénze azért maradt anyámnak, amiből apám esküvői ruháját meg tudták venni. Ez akkora szégyen volt abban az időben, hogy hosszú ideig féltve őrzött családi titok maradt.

Az ifjú pár először kénytelen volt bérelni egy faluszéli, belvizes, nedves kis házat. Aztán az élet kínált egy jobb megoldást: mielőtt én megszülettem meghalt az apai nagyanyám, és anyámék átköltözhettek nagyapához. Persze nem volt valami ideális megoldás együtt élni egy kevés beszédű, inkább csak zsörtölődő, panaszkodó és zsarnokoskodó apóssal. Ha szüksége volt például favágáshoz a baltára – nagyapánk egyébként ács volt –, annyit mondott a már terhes menyének: – Kisbalta! – akkor anyám a családi béke érdekében szó nélkül megkereste a kisbaltát, és az addig mozdulatlanul ücsörgő öregúr kezébe nyomta.

No de ez a helyzet is megoldódott. Apám bátyja, aki egy pesti textilgyárban volt művezető, amolyan családsegítő akcióként eltartási szerződéssel magához vette az apját, és ennek fejében az övé lett a nagyapai ház, amelyben az öccse és családja, azaz a szüleim laktak.

Amikor nagyapa meghalt, megegyeztek, hogy szüleim tizenöt éves részletre megveszik a házat. A törlesztést természetesen anyáknak kellett hónapról hónapra kigazdálkodnia. Végül aztán a hatvanas évek közepére – mire jóformán már a gyereke nevelésen is túl voltak – nagy keservesen egy vert falú, földpadlós, szoba-konyhás épület meg a hozzá tartozó kétszáz négyszögöles porta tulajdonosai lettek.

A gyerekek nevelése mellett a ház gondozása is anyánk vállalt nyomta: előbb a villanyt vezettette be, aztán jött a linóleumpadló a szobába, majd a konyha egy részének leválasztása éléskamrának és fürdőszobának. Jellemző, hogy a villanyszámlától tartva először 15-ös és 30-as égőket használtak. Öregkorukban a vagy harminc négyzetméteres szoba közepén rábeszélésünkre már egy 60 wattos lámpa „vakította” őket!

Külön fejezetet érdemelne anyám megöregedése, hogy hogyan kopott el körülötte a világ. Miután szült hét gyereket és hatot elin-

dított a nagyvilágba, elvesztette férjét. Megfáradtan, magas vérnyomással, fájó végtagokkal maradt egyedül egy lestrapált házban.

– Tudjátok, gyerekeim, milyen rossz, mikor az ember úgy érzi, egy pihét nem tud felemelni? Én, aki ha kellett, napszámba kapáltam! – panaszkolta, mikor magányát oldandó, mi is gyakrabban látogattuk meg őt a feleségemmel, Évával.

Eleinte még volt ereje tréfálkozni a helyzetén:

– Jó társaságban vagyok én egyedül. Sokat beszélgetek magamban.

Éjjel, mivel csak egy szoba volt és vele aludtunk, Éva észrevette, hogy anyám időnként imádkozik is, egy saját maga alkotta jólelkű Istenhez, egy saját maga fogalmazta imával. Arra kérte, érthetően mormolva, hogy vegye őt magához, elfáradt, elege van, mindene fáj, nem akar már tovább élni. Reggel kiderült, öntudatlanul kántált, nem emlékezett az éjszakából semmire, legalábbis ezt mondta.

Elgondolkoztunk azon, mi élteti, mitől van ereje reggel felkelni, és morzsolni a kilátástalan napokat. Arra jutottunk, hogy csak az egész életét meghatározó kötelességtudat hajtja, viszi, készíti arra, hogy begyűjtson, megetesse a megmaradt pár tyúkot, söprögessen, beágyazzon, és leüljön még enni is valamit.

– Igazából nem kívánok már semmit, csak elnyámmogok egy pár falatot így reggel – mondta. Később a kötelességtudatot valamiféle gépiessé rögzült rutin váltotta fel: anyám a tiszta utcát söpörte újra meg újra... Végül előbb Lajos öcsémnek, azután Marika húgomnak kellett gondoskodni róla. Róla, aki korábban maga volt a gondoskodás...

Apámról

Az apai ágról annyit tudok, hogy a felmenőink között volt egy börtönőr. Ezt anyám mesélte, előszeretettel utalva a férfiág mogorvaságára, rossz természetére és nagyapám érzéketlenségére. Apai nagyanyámról annyit tudok, hogy szlávós vezetékeve volt – Lesetár –, és hogy nemigen szeretett főzni. Kenyérsütéskor a kemencében egy cserépedényben egy füst alatt elkészítette egy hétre a bablevest

vagy a káposztalevest, és arra járhattak rá a családtagok, ha főtt ételt akartak enni.

Apám kitanulta a kőművességet, megszerezte a segédlevelet is, de inkább olyan „kenjük be sárral” szinten űzte az ipart, amit igazán nem is szeretett, ráadásul annyit dolgozott, hogy már csak attól is belefásulhatott volna a szakmájába. Fiatal legényként érdekelte a foci, nem kergette a labdát, de átéléssel nézte, mások hogyan csinálják. Ha a helybeli csapat otthon játszott, még sokgyerekes családapaként is kiment a mérkőzésre. Ha meccs nem volt, akkor vásárnap délutánonként a szomszédokkal kártyázott – a snapszer járta meg az ulti –, néha pedig elment biliárdozni. Tudott sakkozni, mikor egyszer a húsvétkor összelocsolt „keresetemből” vettem egy olcsó készletet, engem is megtanított. Ahogy múltak az évek, és sorban jöttek a gyerekek, a szórakozások egyre inkább elmaradtak. Öregkorában már csak a focit bámulta a tévében.

– Lőj már, te hülye! – szólt rá a falábú csatárra, amikor az végre lövésre szánta el magát, apám is vele lendítette papucsos lábát a fo-telből... A politikát, politikusokat utálta, szerinte egytől egyik mind csibész, aki csak szájal, helyett, hogy dolgozna. A rádiót is csupán „hazugládaként” emlegette. Gyanakvással nézett minden „nadrágos” emberre, és ha valamelyikkel kapcsolatba keveredett – például normaszigorításkor –, abból semmi jó nem származott.

Mikor vonattal járt dolgozni, nap mint nap megitta a maga reggeli féldecijét a restiben. Vigyázott rá, hogy mindig legyen elég dohánya, és arra is figyelt, hogy háromszor egyen naponta. Az nem zavarta, ha háromból két alkalommal szalonna volt a „fogás”, mert az üzemi kosztnál, amit semmire sem becsült, neki az is jobban ízlett. Más főztjét nem szerette, anyámmal szemben viszont nem ismert könyörületet: ha otthon volt, az ebédnek délre az asztalon kellett lennie, ha esett, ha fújt. Egyszer anyám a tűző napon hazafelé karikázva a kapálásból, leszédült a bicikliről. Kicsit pihent egy útszéli fa árnyékában, aztán hazahajtott. Apám, aki vele volt, amint hazaértek azt kérdezte:

– Ugye, Bözsikém, ebédet főzöl azért?

Nem gonoszságból mondta, csak a rend, az rend. Anyám már megöregedve nagy bizalmasan elmondta a feleségemnek:

– Tudod, kislányom, apátokat csak két dolog foglalkoztatja: a hasa meg a farka...

Nem hiszem, hogy mentség lenne, de anyám keserű szavai, sarkos megfogalmazása tapasztalatom szerint nemcsak apámról, hanem a férfinép többségéről is elmondható. A kemény anyai kifakadás azonban csak féligazság: apám a maga módján szerette a gyerekeit is, és minden tőle telhetőt megtett a boldogulásunkért. A sorsunk alakulásába nem tudott beleszólni, „csak” dolgozott értünk egész életében. Az útravaló, mikor elkerültünk a háztól, mindegyikünk számára annyi volt csupán:

– Vigyázz magadra!

Heten voltunk, mint a gonoszok

Szüleim 1933-ban házasodtak, az első gyerek – egy lány – 1936-ban született. A sorrend ezután mindig az egy lány-egy fiú formulát követte, és még a születési dátumok: 1939, 1943, 1945, 1947, 1949, 1951 is mutatnak valamiféle szabályosságot. Hogy miért, ki tudja? Apánk természetét és rendkívül egyszerű, ugyanakkor azonban rendkívül kényelmes szemléletét ismerve – „Majd csak lesz valahogy!” –, elképzelhetetlennek tartom, hogy a házasesetben megtartóztatta volna magát.

Anyánk a maga kétosztályos végzettsége ellenére sokkal intelligensebb volt, jobban kiismerte magát a világ dolgaiban, de hogy ezen a téren kiművelt lett volna, nem hinném.

A tény tény: jöttek a gyerekek, eleinte ritkábban, aztán sűrűbben. Az szinte szót sem érdemel, mennyire független a gyerekek születése a II. világháborútól. Apánk a körülmények szerencsés alakulása következtében nem felelt meg katonának. Egyébként egészséges volt, de két kisujja megmentette: ugyanis mindkét lábán valamiért ránöttek a mellettük lévőre, amit sorozáskor kiderítettek és a harmincas években emiatt nem tekintették hadra foghatónak. 1944 nyarán, amikor a front közeledett a falunk felé, őt is kirendelték a környékre tankcsapdát ásni. Látva a szervezetlenséget és a rendetlenséget, apánk egy alkalmas pillanatban meglépett. Egysze-

rúien hazajött, a már említett „lesz, ahogy lesz” alapon. A dezertálásnak az ő esetében nem is lett következménye, elég gyorsan odaértek az oroszok...

Nyilvánvaló, hogy minden megszülető gyerek csak rontott a családl egyébként sem rózsás helyzetén, ám ez nem befolyásolta világra-jövetelünket. Az egyértelmű, hogy a szüleim nem akartak hét gyereket, mégis ennyien lettünk, mert így alakult. Végül hatan maradtunk, mert a legkisebb testvérünk korán, négyévesen meghalt egy agydaganat miatt. Otthon alig emlegettük őt, hiszen maradtunk így is elegenden.

A család fenntartásának terhe szinte teljes egészében a szüleimre nehezedett. Az egyetlen támogatás a családi pótlék volt, egyébként nem törődött velünk sem egyház, sem párt, semmiféle szervezet, de jószerével a rokonság sem. A család egyetlen keresője apánk volt, megtartója, minden gondjának tudója és megoldója az anyánk. Mindketten a legteljesebb mértékben eleget tettek a rájuk mért feladatnak.

Apánk egy időre vállalta a „feketevonatozást” is Pestre. Ez még a hősi időszakra esett, amikor a szombat még munkanap volt, s az egész hetes robot betetőzéseként csak az előírt munkaórák ledolgozása után mehettek az állomásra, és hosszú bumlizás után éjjel értek haza. A bumlizás vasárnap éjszaka megismétlődött, hogy a hétfő reggeli munkakezdésre idejében odaérjenek.

Apáknak tehát hosszú ideig egy héten egy fél éjszaka jutott, hogy a kimerítő hét meg az utazás után együtt lehessen az asszonyával, ahol a szobában rajtuk kívül még legalább két-három gyerek szuszogott, köztük anyánk kezének közelében, a kiságyban az épp soros csecsemő... Apáknak egy napja volt arra, hogy találkozzon velünk, a gyerekeivel, elvégezze a ház körül adódó férfimunkát. Ott is hagyta ezt a vonatozást az első adandó alkalommal, és beállt az egyik környékbeli állami gazdasághoz. Ez is utazással járt, ami viszont csak napi két órát jelentett összesen, és így legalább minden este otthon volt. Szombat délutánra, vasárnap délelőttre a környékbeli házaknál apróbb javításokat vállalt, hogy ezzel a kis mel-lékkeresettel is segítsen a családja helyzetén.

Az eddigiekből kiderülhetett, hogy a család összes egyéb gondjá-

nak megoldása anyánkra hárult. Neki kellett beosztania a pénzt, hogy jusson ennivalóra, ruhára, a mi iskolába járatásunkra, de még a két malac, néhány liba vagy kacsa, pár tyúk, csirke ellátására is. Aztán ott voltak még a kertek is, a ház körüli meg amit felvállalt felesben. Nap mint nap, újra és újra ki kellett találnia, hogy a sok éhes szájnak mit adjon reggelire és vacsorára, mit főzzön ebédre, amit aztán odatehet a munkából megtért ura elé is vacsora gyanánt. Anyánknak minden fizetéskor egy éjszakája ment rá, hogy beossza a pénzt. Ha apánknak elpanaszolta a gondokat, könnyen megkapta:

– Keress többet, ha tudsz! – amiben benne volt apánk keserősége is. Sokat mondogatta ugyan anyánk:

– Üres kamrának bolond a gazdaasszonya! – de istenadta találékonyságának köszönhetően, meg nyilván valami csoda folytán, mindenre futotta. Ha mást nem, „edd meg levest” főzött, ami azt jelentette, hogy nyáridőben kiment a kertbe, és kihúzott néhány sárgarépat, gyökeret, karalábét egy zöldségleveshez, vagy a kamrából behozott néhány krumplit krumplileveshez. A második fogás ilyenkor egy szelet kenyér volt. Irányító teendőit érzelmesen látta el: ha kellett, kért, ha szükség volt rá, parancsolt. Ha nagyon nekikeseredett, mert úgy érezte, hogy összecsapnak a feje fölött a hullámok, sírt is, de szívesen nevetett, ha volt rá alkalom. Bizony előfordult az is, hogy káromkodott, igaz módjával, vagy csak annyit mondott:

– Kapsz egy pofont! – de addigra már meg is kaptuk. Fel se vetjük, kis termetű asszony volt, a tenyere is kicsi, nem ütött nagyot. Azért ilyenkor egy rövid időre mégis megjuhászodtunk. Apánk fássultabbnak, közömbösebbnek tűnt. Úgy gondolta, azzal, hogy dolgozik, és hazaadja a fizetését, megtette, ami tőle telik. A gyerekeit szerette, de sorsuk alakulásába nem szólt bele. Ha anyánk elmondta az elképzeléseit, mintha megtanácskozná vele a dolgokat, ráhagyta:

– Jó lesz az úgy, Bözsikém, ahogy te gondolod! – Bennünket, gyermekeket nem bántott, igaz, amikor otthon volt, meghúztuk magunkat, régebbi bűnökért meg nem volt szíve ütni.

Elnyugodtak már mindketten, örökre. A sors kegyes volt mindkettőjükhöz. Apánk halt meg hamarabb, 79 évesen. Ő anyyira

megszokta, hogy élettársa viszi őt is a hátán, hogy egyedül aligha boldogult volna a hétköznapi teendőkkel és a lelki terhet sem tudta volna elviselni. Anyánknak még három-négy „jó” évet adott a végzet. Addigra agyi erei annyira elmeszesedtek, hogy szinte semmit sem fogott fel a külvilágból, nem ismerte fel az őt ápoló gyerekeit sem. A ráborult homály eltakarta nyomorúságát, semmit sem érzett, fájdalmat sem, csak létezett. Kilencvenegy évesen halt meg.

Apánk miatt nincs miért izgulni, biztos, hogy a krisztusi tanítás értelmében pokolra került, mert paráználkodott, hiszen: „mindaz, ki asszonyra néz, őt megkívánván, már paráználkodott vele szívében”, és anyánk holmi csirkefarmi nőszemélyekről is tudni vélte az állami gazdaságban... (Nyugodt vagyok, mert hasonló bűnökért pokolra jutok én is, ott találkozom majd apámmal.)

Anyánk miatt azonban izgulok egy kicsit: ő a fenti bűnben biztosan nem marasztalható el. Szerencsére vannak további kritériumok is, amelyek megnehezítik a mennybejutást, így van esély, hogy összejöhetünk újra vele is a pokolban.

Elbeszélések a gyerekkoromról

Évával, a feleségemmel sokat beszélgetünk arról, kinek milyen gyerekkor adatott. Ennek eredménye: nekem, vidékünk harcászati jelentéktelensége folytán, meg mivel a család életkörülményeit a háborús események gyakorlatilag nem befolyásolták, könnyebb és boldogabb gyerekkorom lehetett, mint neki, a harcok és éhezés sújtotta Budapesten, a világégést és a teljes társadalmi átrendeződést megélő családja körében.

Családi helyzetünk, indulásom illusztrálására következze itt néhány történet.

A háború, ahogy gyerekként megéltem

Megpróbálom összeszedni, ami bennem erről a másoknak oly szörnyű időszakról megmaradt. A helyszín és a körülmények alakulása miatt, no meg az életkorom jóvoltából is, ezek az emlékek elég sajátosak.

Csatasorban

A háborúban én egy marharépával csatáztam. Anyai nagyanyánknak volt egy testvére, Etus néni, aki mivel anyánkat meglehetősen kedvelte, hozzánk gyerekekhez is jobb volt, mint a nagyanyánk. A II. világháború idején fiát, Jánost, elvitték katonának, hiába házasodott meg hamarjában, azt remélve, hogy családfenntartóként, gazdálkodóként megúsztatja a háborút. Jánost mégis bevonultatták, pedig Etus néni, aki egy tehetős és tehetséges gazdához ment férjhez, nagy gyorsan vett az ifjú párnak egy kis házat is. Ennek a telkén nőttek nagyra a marharépák, azon az őszön némelyik harminc-nygyven centire is kiállt a földből. Szüleim – rokonlátogatá-

son arra járva –, úgy gondolták, segítenek a fiatalasszonynak kiásni, betakarítani a répát. Mivel kisgyerekként én is ott lábatlankodtam, anyámk rámutatott az egyikre:

– Szaladj neki, kisfiam, lükd föl! – Néhány próbálkozásnak még ellenállt a répa, de utolsó vitézi nekirugaszkodásomnak megadta magát, és engedelmesen kidőlt a felázott földből.

Én ugyan győztem a saját kis háborúmban, de János nevű nagybátyám nem: egyike az örökre a Don-kanyarban maradt magyar bakáknak, akik az idegen föld humuszát gazdagítják. A fiatalasszony is eltűnt a családból: mivel a háború után hiába várta vissza az urát, férjhez ment újra. Ezzel kizárta magát a családi történetből, soha szóba nem hozták, él-e, hal-e.

Rádióhallgatás

Nekünk természetesen nem volt rádiónk, de az egyik szomszédé még az utcán is hallatszott. Kinn játszva a fülemben maradt a légiariadó jelzése. Sokszor említették Sopront, mivel arról jöttek a szövetséges bombázók. Mentem haza, és jelentettem anyámnak: már megint bemondták, hogy „sok rongy” – ez lett volna Sopron...! Anyám nem tűnt izgatottnak a hír hallatán, csak nyugtázta:

– Jól van, kisfiam, mehetsz vissza játszani! – és folytatta munkáját.

Óvóhely

A front közeledtével óvóhelyünk is lett! A bombázásoktól tartva, meg nyilván a közhangulathoz is igazodva, apánk ásott a kertünkben egy hosszú, keskeny árkot. Két pallót tett rá egymás mellé, ez lett a tető. Egy légiariadó alkalmából be is bújt ide az akkor öttagú család, csakhogy szűknek bizonyult a hely, nedves volt a föld, a két palló közötti résen – a takarásként ráterített földből – apró göröngyök peregtek a fejünkre. Anyánk nem hagyta, hogy apánk ott rágyújtson, aki ettől nagyon ideges lett és kijelentette, ő itt nem marad. Szóval feladtuk ezt a különben nyilvánvalóan „bombabiztos” menedéket, visszaköltöztünk a házba, azzal, hogy majd csak lesz valahogy... A falunkra egyébként összesen három bomba esett, tőlünk jó messzire.

Találkozás felszabadítóinkkal

A bevonult orosz seregből egy katona sem jutott el a mi utcánkig. Ez már túlságosan is a falu széle volt, sok mindent nem lehetett ott találni, sem ellenséget, sem zabrálni valót. A tőlünk nem messze lévő focipálya egyik sarkában én azért láttam az átmenetileg ott le-táborozó orosz katonákat, de ők ügyet sem vetettek rám. Az igazi élmény egy kis ezredfia volt, velem körülbelül egykorú, a csapat által valahol fölszedett kis árva, akit beöltöztettek teljesen szabályos, rászabott, kisméretű katonaruhába, szíjjakkal, pántokkal, ahogy dukált. Én érzékelve, hogy itt valami nem stimmel, megkövülten bámultam a hirtelen elé kerülő kiskatonára. Ő már a nyilván kialakult felsőbbrendűségi tudattal lenézően végigmért és intett, hogy tűnjek el. Gyorsan el is trappoltam onnan, nem is mentem többször a focipálya közelébe sem, amíg ott voltak.

Reménytelen várakozásban

Etus néni, míg meg nem halt, hiába várta vissza egyszülött fiát. Egyszer anyámmal együtt a piacon járva találkoztunk vele. Éppen egy csődületből lépett vissza: pénzt adott két ismeretlen alaknak, akik azt magyarázták a körjük sereglett piaci népnek, hogy egy transzportnyi hazaengedett volt hadifogoly a közeli városban vesztegel, jönnének, csak nincs pénzük vonatjegyre... Ezek a jómadarak vállalták, hogy elviszik nekik a jegyekre összeszedett pénzt.

– Tudom én, Bözsikém, hogy hazudnak ezek, mint a vízfolyás – mondta Etus néni anyámnak – de azzal a pár forinttal, amit adtam, vettem magamnak megint egy kis reményt...

Fehér a föld...

Az eset valamikor 1945. november végén vagy december elején történt. A lényeg az, hogy a szüleink által kidolgozott taktikának megfelelően – minél kevesebb legyen az éjszakai mászkálás –, hármunkat-négyünket, főképp az arra rászoruló kicsiket, valamelyik szülőnk – többnyire anyánk – este, elalvás előtt kivitt a kertbe pisilni, kakálni. Azért a kertbe, mert a budi messze volt, egészen az ud-

var hátsó részén, ahová sáros, csúszós út vezetett. Ha el is jutottunk volna oda, sorba kellett volna állni a hidegben, és a lányokon csupán egy szál pendely volt, a fiúkon pedig kis gatyá meg ing.

Még most is fülembe cseng anyánk félig énekelt, de inkább dünnögő hangja:

– Ki gyün ki pisilni? – Ezt a dallamot lassan mi gyerekek is átvettük, és kórusban előadtuk esténként, amikor az álmoság utolért bennünket.

A kert a közvetlenül a vert falú ház melletti telekrészt jelentette, néhány satnya gyümölcsfa árválkodott benne meg az anyánk gondozta veteményes és virágágyások. Ezt a kertet ősszel némi unszólásra apánk ásta fel. Ide vonultunk ki tehát csapatostul a sötétben azon a hideg estén is, amikor leesett az első hó. Volt annyi, hogy egyenletesen, fehérén csillogva betakarja a korábban fekete földet.

Megbabonázva néztem körbe. A többiek a helyzettel mit sem törődve intézték dolgukat, én, olyan hatéves körüli rebbenő lélek, valami diszharmóniát éreztem, megszólaltam:

– Fehér a föld, hova kakájjak?

Géza kutya, Géza kutya...

Egy ideig az egyik szomszédunk egy gyermektelen tanyásparaszt házaspár volt, akik felváltva laktak mellettünk, illetve a határban lévő tanyájukon. Sohasem lehetett tudni, mikor jönnek-mennek. Távollétükben a házra Géza kutya ügyelt, szorgalmasan szaladgálva mindenfelé, a két telket elválasztó drótkerítés mellett is. Így figyelt fel rám és ugatott meg mindig éktelen haraggal, aminek az okát, négy-ötéves kiskölökként, nem értettem.

Egyszer közelebb mentem a kerítéshez, a kezemben egy rövid bottal. Én nem tudtam, hogy a bot ingerli a kutyákat, Géza kutya tudta. Mint az örült ugrott a kerítésnek, szeme lángot lövellt, hörgött, zihált, dobálta izmos testét. Így alakult ki közöttünk a „játék”. Legközelebb megfigyeltem, mikor mennek el Géza kutya gazdái hazulról, és akkor izgalomtól égő arccal, vad szívdobogással, kezemben bottal a kerítéshez lopóztam, majd lassú léptekkel elkezdtem a bo-

tot végighúzni a dróton. Géza kutya pillanatokon belül ott termett, fékezett és a bottal szemben nekiugrott a kerítésnek! Néztünk egymás szemébe, a kutya állati gyűlölettel, én félelemmel elegy kíváncsisággal, hogy mi lesz ennek a vége. Máig sem értem, mi vitt rá, hogy ingereljem az állatot. A kockázatkeresés? A velünk született agresszivitás? Vagy az, hogy igazi veszély nélkül félhettem valamtól? Hiszen tudtam, hogy a kerítés megvéd engem! Anyám egy idő után felfigyelt az ismétlődő acsarkodásra és megtiltotta ezt a játékot.

Később Géza kutya gazdástól eltűnt az életemből, de valami bizonytalanság és bizalmatlanság máig megmaradt bennem a mások szerint oly derék és szeretnivaló négylábúakkal szemben.

Játsszunk farkasosat!

Nemcsak az az igény volt meg bennem, hogy – Géza kutyát ingerelve – félhessek valamitől, de jó volt időnként félelmet kelteni is. Ugyanezek az érzések benne éltek a testvéreimben is, nyilván ezért találtuk ki és játszottuk egy ideig a „farkasos” játékot.

A farkas én voltam, és a konyhaasztal alól lestem az áldozatokra. Testvéreim és a szomszéd gyerekek ott sétáltak fel s alá a barlangom előtt, kicsit megnyújtva a lépést a legkritikusabb részen. Fogták egymás kezét, és oldalra pislogva figyelték, nincs-e veszedelem. Én csendben lapultam a rejtekhelyen, hagytam néhányszor ide-oda vonulni őket, csak amikor már csökkent a figyelmük vagy kezdtek játszani a tűzzel, akkor csaptam le valamelyikükre: ahogy elkaptam, fel is faltam. Ebben az esetben a felfalás azt jelentette, hogy az áldozatot betuszkoltam a konyhaasztal alá, a hátam mögé.

Jellemző, hogy az áldozat ettől kezdve nem a még élőknak, hanem nekem, a farkasnak drukolt: kapjam el minél hamarabb a következőt! Ha túl sokszor hagytam újra elsétálni a megfogyatkozott, de ismét gyanútlan csapatot, biztattak: ugorjak! És mekkora volt az öröm, amikor felfaltam a következőt!

Addig tartott a játék, amíg csak egy sétáló maradt, akkor nagylelkűen szabadon engedtem az asztal alatt mögöttem szorongó kicsiket – és kezdődhetett előlről az egész, míg csak meg nem untuk...

Vágyódás a magasba

Gyerekként ez a vágyódás igen egyértelműen nyilvánult meg: szívesen másztunk fára, minél magasabbra. Örömmel mentünk a padlásra, bár oda csak külön szülői engedéllyel lehetett feljutni, mivel elég rozoga volt a ház végének támasztott létra, meg kincsek voltak a padláson: fejtett bab, morzsolt kukorica és egy rúdra akasztva avasodó szalonna, netán kolbász is, addig-ameddig.

A magasba törés jegyében korán próbálkoztunk a magasugrással is. Léc helyett egy spárgát ugráltunk át, amelynek egyik végét az udvar kerítéséhez kötöttük a kert felőli oldalon, a másik végét, amíg kicsik voltak a magasságok – és amíg meg nem unta – Marika húgom tartotta. Komolyabb magasságoknál – ami a velem egykorú fiúk esetében 60–80 centiméter lehetett – egymásnak tartottuk a madzagot.

A betyárbecsület azt követelte, hogy a madzag végét egyenesen tartva asszisztáljunk társaink ugrásánál. Ezt a szabályt betartottuk. Képesek voltunk fél napon át ugrálósdit játszani, fokozatosan emelve a magasságot, a „lécet”. A mulatságnak általában az vetett végét, hogy aki kiesett vagy elfáradt, elkezdte csalással vádolni a spárgát tartó vetélytársát. Homokról, puha talajról természetesen szó sem volt, és az „ugrástechnikánk” is kezdetleges volt. Én az ollózó mozdulat után átjutva a madzag felett mindig a bal lábamra érkeztem le – szerintem akkor görbült el a bokacsontom. Azóta is húzom egy kicsit a bal lábamat. Néha – még felnőtt fejjel is álmodozva – magasugró olimpiai bajnok szerettem volna lenni. Nem is akárhogy. Kitaláltam, hogy megvárnám, míg mindenki befejezi az ugrást, aztán az addigi legjobb teljesítménynél egy centiméterrel magasabbra tetetném a lécet, majd egyetlen könnyed szökkenéssel elhódítanám kicsiny hazámnak és magamnak a büszke címet!

A pocsoljától az óceánig

A pocsolja

Irtóra szerettünk tapicskolni eső után az utcán a vizes sárban. Tavasztól őszig mezítláb jártunk, a pocsolják langyos vize jólesően simogatta lábunkat, ahogy a lábujjunkkal kialakított kis erecskéket buzgón terelgettük az utcasarok felé. A környéken egyszer egy olyan helyre akadtunk a pajtásaimmal, ahol akkor is volt még egy kis meleg tócsa, amikor máshol már rég felszáradt. Ekkor kezdődött egymás sárral dobálása, ami után úgy tértem haza, mint egy kifestett bennszülött. Anyám szörnyülködve csapta össze a kezét:

– Ugyan hol kented így össze magad, hiszen már nincs is sár!

Azonnal következett az ártatlannak tűnő, de éppen ezért határtalanul szemtelen válasz:

– Van az, csak keresni kell!

Uszoda

Városunk – a háború előtti falunk a nagyzolás jegyében 1945 után viszonylag hamar várossá lépett elő – strandja természetesen fizetős volt, és az is természetes, hogy belépőre nekünk nem volt pénzünk, belőgni meg az istennek sem tudtam, így aztán nem volt lehetőségem arra, hogy megtanuljak úszni. Akkor jutottam valamire, amikor udvarolni kezdtem Évának, leendő feleségemnek. Ő először megmutatta a mellúzás kar- és lábtempóit, aztán mellig érő vízben felszólított: feküdjek kinyújtott karjára, és gyakoroljak! Tizennyolc évesen, férfiaságom teljes tudatában végtelenül szégyenteli volt evickélni egy csinos fiatal lány karjában, mint holmi csecsemő! Hamar önállósítottam is magam, vagyis setesuta mozdulatokkal ugyan, de elkezdtem úszni. Azóta sokszor fürödtem folyóban, tóban, uszodában, de vízi biztonságra nem sikerült szert tennem. Erre is igaz a mondás: mindent a maga idejében!

A tenger

Először a Keleti-tengert láttam, egy NDK-s kiküldetés alkalmával. Igazából nem sok keresnivalónk lett volna ott, de hivatalosan elterjedt gyakorlat volt a külkereskedők között is, hogy a vendégnek

megmutatták a látnivalókat. Ez kellemes volt az idegennek és a vendéglátónak is egyaránt. A kikötőben horgonyzó óriás hajók méretén kívül nekem igazi élményt az jelentett, hogy a messzeségbe tekintve, saját szememmel győződhettem meg róla: a föld gömbölyű! A végtelen tenger felől érkező hajóknak mindig a kéménye tűnik fel először a horizonton.

Az óceán

Természetesen a Csendes-óceánt is hivatalos kiküldetések keretében láthattam. Ráadásul Japánban az egyik partját, az Egyesült Államokban a másikat. Az utóbbi helyen még arra is volt alkalmam, hogy a homokos parton cipőt, zoknit lehúzva, nadrágot feltúrva – és mit sem törődve kiküldött társaim előbb csodálkozó, aztán elítélő pillantásaival – egy kicsit bele is gázolhattam a vízbe... Így jutottam el a pocsolyától az óceánig.

Kertben, udvarban, házban

Tejben-vajban fürödve

Egyik helybéli ügyvéd úrnak a város közepéhez igen közel, egy csendes mellékutcában volt a háza, gondolom, ott lehetett az irodája is. Azt nem tudom, hogy az utcasorunk mögötti telkek közül milyen módon tett szert egy négyszáz négyszögöles darabra, de hogy az övé volt, az biztos. Legjobb tudomásom szerint az ügyvéd úr soha nem járt a kertjében, 1950 körül bizonyára úgy gondolta, jobb helyen van ebben a pénz, mint a bankban.

Anyánk hihetetlen életrevalóságát mutatja, hogy a gyereksereg gondozása mellett felesbe elvállalta ennek a kertnek a művelését is. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a saját kertünkön kívül ott is vetettünk valamit, és ami termett, abból valamennyit – érzésem szerint messze nem a termés felét – időnként bevittünk a tulajdonosnak. A káposztát, uborkát, karalábét, miegymást valami gazdasszonyféle fitymálós arccal vette át tőlem. Miután a talicskáról annak rendje-módja szerint behordtam mindent egy hátsó helyiségbe, visszafelé indulva megpillantottam az ügyvéd urat. A verandán

reggelizett, és éppen akkor csorgatta vajas kenyerére a mézet. Egy pillanatra megálltam. Vajat még biztosan nem, de valószínűleg mézet sem ettem addig, a kettő együtt – ugyanazon a szelet kenyéren! – szinte felfoghatatlan volt számomra.

Azóta már akár naponta ehetnék mézes-vajas kenyeret, ám büntetésnek venném, ha ezt kellene tennem. Egyszer ugyan megkóstoltam, de alig tudtam a torkomon letuszkolni, pedig külön-külön a vajas és a mézes kenyeret is szeretem.

Nem loptuk, csak vittük

Négy utca által határolt, szabálytalan négyszög alakú területen öt-hat olyan, az ügyvéd kertjéhez hasonló telek volt, amelynek a gazdája hébe-hóba ha megjelent, hogy művelje a kertjét, vagy leszedje a termést. Ez utóbbiban mi, környékbeli kis éhenkórászok, gondos segítőtársak voltunk.

Kettős erkölcs volt a miénk: a helyben lakók tulajdona tabu volt, pedig a mezsgyéken járva bármelyik ház kertjébe be lehetett menni az utcák határolta négyszögön belül. A szomszédoktól soha nem loptunk, ebben nyilván az is benne volt, hogy a számonkérés sem maradt volna el: az anyai pofonok. Az „idegenek” gyümölcsösében viszont elég gát lástalanul garázdálkodtunk. Úgy ebéd után indulunk el portyázni – természetesen csak a fiúk. Máig érzem a föld melegét, ahogy a napsütésben a mezsgyén hasalva ráérősen, de figyelmesen fürkésztük a terepet, nincs-e kinn valamelyik gazda. Ha tiszta volt a levegő, óvatos léptekkel közelítettük meg a kiszemelt cseresznye-, alma- vagy körtefát. Nem estünk neki a fának, nem szaggattuk le a gyümölcsöt. A cseresznyét, a meggyet szárazstul szedtük, csak ritkítottuk a termést. A hullott almát, körtét se mindet szedtük fel, jusson is, maradjon is. A kerttulajdonosok nem voltak vakok, észlelték az apró tolvajlásainkat, de mivel szolidan dézsmáltunk, jobb a békesség alapon nem szóltak miatta.

Egy nyáron elszegődtem a vasúthoz fűszedőnek, és egyik reggel – ahogy utólag megszámloltam – negyvenhárom finom körtét szedtem fel egy fa alól napi ellátmány gyanánt. Erre a rekordra egy ideig büszke voltam, később lopásnak gondoltam, mára pedig bizonytalan lettem cselekedetem minősítésében.

Mindent lehet, csak akarni kell

Háztartásunk nem volt igazán kompletten felszerelt, de „segíts magadon, az Isten is megsegít!” alapon sok mindent lehetett találatkonysággal pótolni. Mostanság például egy egyszerű mobiltelefon a telefonáláson túl használható internetezésre, fényképezésre, határidők beírására, és az ördög tudja, hogy még mi mindenre.

Ezzel együtt az összes tudománya elbújhat egy közönséges bádoglavór sokoldalúsága mögött. Kezdjük a mázolásal. Ehhez földből, vízből és lószarból anyánk keverte ki a masszát a lavórban, nekem, mint korban erre akkor legalkalmasabb fiúgyereknek csupán a lócitrom begyűjtése volt a feladatom. Bizonyos jártasság ehhez is kellett: a lócitrom nem lehetett túl régi, mert abból a cellulózt már elhordták a verebek, de nem lehetett friss sem, mert az még „illatozott”. Anyánk térden kúszva egy ronggyal kente fel a megfelelő állagú masszát a felsöpört szoba földjére. Ennek köszönhetően egy ideig kevesebb volt a por. Így ápolták a földpadlót – a lavór segítségével.

A csirkekopasztás

Elég sok csirkét neveltünk, és mi, gyerekek, alig vártuk, hogy a jószágok rántanivaló korba kerüljenek. A vasárnapi ebédhez általában egy vagy két csirke esett áldozatul. Utolsó fürdőzésük a lavór fölött zajlott. A kopasztandó áldozatot én tartottam a nyakánál fogva, anyám meg öntötte rá a forró vizet és tépte ki a tollat a felpuhult bőrből. A toll-víz keveréket megint csak nekem kellett kivinnem a lavórban a disznóól melletti trágyadombig.

A lábmosás

Kötelező esti procedúra volt, hiszen tavasztól őszi mezítláb jártunk. A lavór adott volt, szappanra nem telt. Mindenkinek volt egy kedvenc cserépdarabja, azzal súrolta ki – úgy-ahogy – a bőre repedéseiből a port. A vizet a lavórban két gyerek után illett cserélni.

A borotválkozás

Vasárnap reggel volt esedékes. Apánk ült a konyhaasztal mellett egy hokedlin. Már megreggelizett, és elszívott egy cigarettát. Át-

nyúlt a rozszant mosdóállványhoz, kiemelte a kisúrolt lavórt, és rátette a konyhaasztalra. A szekrény tetejéről levette a borotválkozó készletét, azaz egy fadobozt, amiben borotvakés, fenőszíj, borotvaszappan és timsó volt. Amikor eljött az ideje, anyánk egy bádogbögreben meleg vizet tett a keze ügyébe. Apánk leakasztotta a mosdó fölötti falról a kicsit vakfoltos tükröt, nekitámasztotta a lavór oldalának úgy, hogy jól lássa magát, de a tükör ne csússzon el. Gondos szappanozás után – ez a szappan meg a timsó volt az összes luxuscikk a házban –, óvatos mozdulatokkal leszedte arcáról a hetes borostát. Nekünk, gyerekeknek, nagyon mulatságos volt, ahogy grimaszolt hozzá, ahogy egyik kezével félrehúzta tekintélyes orrát, hogy jobban hozzáférjen a szája feletti részhez. Amikor befejezte a nagy műveletet, a készletet gondosan visszatette a szekrény tetejére, nehogy a gyerekek kezébe kerüljön a kés. A szappanos vizes lavórral kilépett a gangra, és tartalmát anyánk virágaira lötytyintette:

– Nem árt az annak!

A lavórt öblítés nélkül tette vissza a helyére, és elégedetten rágyújtott megint: megvolt a heti borotválkozás és még csak meg sem vágta magát! Anyánk bejött és némi szemrehányással kérdezte:

– Már megint hova öntötted ki a vizet?

– Jól van na, Bözsikém, legközelebb majd az udvaron a tyúkokra öntöm – fordulattal apánk lezártnak tekintette az ügyet, és hamiskásan ránk sandított.

Mi, gyerekek, örömmel konstatáltuk, hogy apánknak jókedve van.

Fűben, fában az orvosság

Amíg én otthon éltem, kötszer, gyógyszer, ápolónő vagy orvos nem fordult meg a házban. Kötszernak kopott lepedőből hasított csíkot használtunk. Mivel a gyógyszer pénzbe került volna, anyánk tartotta magát a népi bölcsességhez, miszerint „fűben, fában az orvosság”. Az ápolónő és az orvos pedig ő maga volt. Szegénységünk adott hozzá bátorságot, hogy ő gyógyítson. Komolyabb horzsolásra, szúrásra, vágásra az útifű volt a medicina, ami tényleg mindenütt megtalálható volt az ároksparton. A kelésekre félbevágott meleg krumplit kötött anyánk. Gyűjtöttünk különféle gyógynövényeket is. A hárs-

virágot én szedtem. Büszke is voltam fáramászási tudományomra és a tarisznyányi virágra. Amíg száradt az ablakpárkányon, rendkívül jó illata volt. Kamillavirágért – mi széki fűnek mondtuk – messzire kellett kimenni a határba. Ez már igazi kirándulás volt, és jó termés idején két évre valót is össze tudtunk gyűjteni.

Lázmérőnk természetesen nem volt, de anyánk a szemünk állásából, a viselkedésünkből és kezét a homlokunkra téve rögtön tudta, hogy lázasak vagyunk-e vagy sem. Ha igen, akkor jött a vizeslepedőbe-csavarás, amíg csak le nem ment a láz. – Reggelre kutyabajod – vigasztalta a beteget anyánk, míg a borzongtatóan hűvös lepedőt a testére csavarta. Többször is így lett.

Én örültem, ha beteg lettem, mert ilyenkor a szokottnál nagyobb figyelemben, gondoskodásban volt részem. Ha egy napnál tovább tartott a betegség, egy kis üveg befőttet is kaptam, amit egyedül ehettem meg tetszés szerint beosztva. Még az is megtörtént, hogy anyám – egy pillanatra az ágy szélére ülve – csak úgy, sajnálatból, szeretetből, soron kívül néhányszor megsimogatta a fejemet!

Anyánk a háború után már szülőotthonban szült; néhány nap múlva megjelent az új csecsemővel a karján. Terhességeit jól viselte, arra, hogy a szülés után őt bárki bármitől is kímélje, nem is gondolt.

A petró és használata

A petróleum rendeltetése közismert, kanócos lámpákba töltve ezzel világítottak. Ajánlom mindazoknak, akik elandalodnak a „petróleumlámpa, milyen szép a lángja!” jellegű sláger idétlenségén, hogy próbálják ki, mondjuk csak egy hónapig, milyen is petrólámpa világánál tanulni, olvasni, „ha eljő az este”.

A lámpaelfűtésnek külön technikája van: a pörkölő meleg miatt kellemetlen fölé hajolni, legjobb a megfelelő szögbe beállított tanyérra erőteljesen ráfűjni, hogy a láng kialudjon. Otthon ennek apánk volt a mestere, ő nemigen olvasott, eltúrta, de nem szerette, ha anyánk lelki felüdülésként, amikor már elcsitult az aprónép, olvasással próbálta befejezni a napot. Benne, annak ellenére, hogy csak két osztályt végzett, élt a kíváncsiság más életek és a világ más tájainak megismerésére. Valamiképp hozzájutott a *Friss Újság* mel-

lékleteként megjelent filléres regényekhez, meg a szomszédasszonyok jóvoltából pár szerelmes könyvhöz is. A csúcs Jókai volt, az ő néhány kötetéből állt a családi könyvtár. Nem tudom, honnan szereztük, de az biztos, hogy nem vásároltuk.

Nálunk a petrónak volt még egy rendeltetése: ha kapart a torunk, gyógyszerként egy kanál petrós cukrot kaptunk. Én ezt annyira kedveltem, hogy megtanultam rekedten beszélni, és az iskola után azzal állítottam haza, hogy a korábbi adag nem használt, további gyógykezelésre van szükség. Szerencsére anyám egy idő után rájött, hogy valami turpisság lehet a dologban, és nem adott többször az egészségre amúgy ártalmas szerből.

Kis cigaretta, valódi, finom...

Apám két szenvedélyéről tudok: az egyik a már említett foci, a másik a cigaretta volt. Nem tudom, mikor kezdte a dohányzást, azt sem, hogy a háború előtt mit szívott, de a háború alatt és után egy ideig sem dohányhoz, sem cigarettapapírhoz nem jutott. Maradt a bűdös kapadohány és az újságpapír. Nagy öröm volt, amikor egy elhagyott német katonai teherautó ajtajának egy kis rekeszében – német alaposság! – valódi cigarettapapírra leltem és hazavittem neki. Később, amikor konszolidálódtak a körülmények, Munkás, majd Kossuth cigarettát szívott, mert ezek voltak a legolcsóbbak. Anyánk minden óvása, intése ellenére cigarettával kezdte és fejezte be a napot. Ezeket a figyelmeztetéseket többnyire szótlanul elengedte a füle mellett – különben is hallgatatag ember volt –, vagy még biztatta is élete párját:

– Mondjad csak, Bözsikém, mondjad! – és szívta tovább a bűdös bagót. Egy híján nyolcvan esztendőit élt, és csak 78 éves korában ismerkedett meg az orvosokkal és a tudattal, hogy ő is lehet beteg. A sok cigarettázás teljesen tönkretette a tüdejét, de betegen sem volt képes lemondani erről a szenvedélyről, talán abban az életkorban ez tulajdonképpen már mindegy is volt neki.

Én tízévesen kezdtem dohányozni, tizenegy évesen már le is szoktam róla. Egyébként cigarettához úgy tudott hozzájutni az emberfia, hogy otthon a perselyből elemelt tíz-húsz fillért, és azért a boltostól kapott egy-két szál cigarettát, amivel aztán egy haverral

együtt el lehetett bújni, és nagy büszkén pőfékelni... Mikor a napi cigarettaszíváshoz elemelendő pénz egy forintra nőtt, anyám észrevette a hiányt és arra kért, ne csináljam, gondoljak arra, milyen rossz ez neki.

Megígértem, nem dohányzom többé és ezt az ígéretet meg is tartottam, pedig előbb fiúk, aztán lányok is kínálgattak cigarettával, próbára téve fogadalmamat.

Finomságok, megszámlálva és számolatlanul

Bocskorszíj

Tudtommal ez volt a legolcsóbb cukorka a legközelebbi boltban. Ha anyám vásárolni küldött, megengedte, hogy vegyek magamnak egy szálat ebből a nyúlós, fekete valamiből. Arra nem emlékszem, mennyibe került, lehetett akár 10 fillér is!

Krumplicukor

Ez már komolyabb beszerzés volt, csak anyám tudtával vehettem tíz-húsz dekát, és a többiek is kaptak belőle. A sárgásfehér tömböcskéből anyánk lefaragott egy-egy darabot, és odanyújtotta a körülötte áhítózó gyermekeinek. Épp úgy történt ez, mint a rigóknál: a fiókák a fészekben tátották a csőrüket, és a gondos szülő be-pottyantotta a zsákmányt a soron következő torokba.

Kockacukor

A régi időkben a kockacukor egészen más volt, mint most. Méretre nagyobb, úgy négyszerese a mainak, viszont kevésbé volt tömör. Vacsorára rendszerint egy szelet kenyeret kaptunk, két szem kockacukorral. Aki valamilyen külön feladatot jól elvégzett, jutalomként ráadást is érdemelt. Ilyen külön feladatom volt például nekem reggelenként Marika húgom hajának a kifésülése. Neki ugyanis rendkívül göndör haja volt, és sok türelem kellett a rendberakásához mind a páciens, mind a fodrász részéről.

Fagylalt

Egy időben háromkerekű triciklin a cukrászdából a faluszélig is elvetődött egy árus. Egy gombóc ötven fillérbe került, de 25 fillérért is kimért egy fél adagot, viszont a tölcser akkor is teljes méretű volt!

Lekváros táska, anyám szerint barátfüle

Anyám a krumplitésztaból szilvalekvár ízesítéssel készült, tepsiben kisütött, egyszerű sült tésztáját nevezte így. Magyarázata szerint a barátok, hozzánk hasonlóan, nem jeleskedtek a tisztálkodásban, ezért a fülükben olyasmi színű és állagú kosz volt, mint a megsült szilvalekvár...

Nagyon kedveltük ezt az édességet, főképp azért, mert egyéb finomságokhoz – szilvás gombóc, almás pite, mákos kifli stb. – hasonlóan ez is a számolatlan javak közé tartozott.

Görögdinnye

Apámnak valamiért az volt a jólét netovábbja, ha a vasárnapi ebédet dinnyével fejeztük be, méghozzá nagy görögdinnyével, lehetőleg tízkilóssal vagy annál nagyobbbal. Mesének hangozhat, de a forint bevezetésekor 1, azaz egy forintért vettünk meg egy tízkilós dinnyét a szomszédunkban lakó termelőtől! Mivel a dinnye hűtve az igazi, apám vödörben leeresztette a kútba és délben ünnepélyesen ő emelte ki onnan. A feldarabolás és kiosztás szintúgy az ő kötelessége, egyben privilégiuma volt. Egymással versengve kanalaztuk az egy-két kilónyi csemegét, a végén már a fülünk is ragadt a cukros létől, de nagyon elégedettek voltunk, hogy degeszre ehettük magunkat. A dinnyehéjat apám még akkurátusan felaprította, de azt már anyám döntötte el, hogy a libák vagy a malacok kapják-e meg.

Rétes

Mint annyian, én is esküszöm rá, hogy anyánk rétesénél jobb nem készült a világon. Nálunk háromféle járta: almás, mákos és túrós – ezek az igaziak, a többi csak kitalálmány.

Mindenesetre mi még láttuk, hogy nyúlik a rétestészta. Ehhez a művelethez anyánk a konyha közepére húzta a szétnyitott asztalt és az arcán némi feszültséggel – el ne szakadjon a tészta! –, meg némi

büszkeséggel, hogy ilyet is tud, járt az asztal körül körbe-körbe és húzta, nyújtotta a tésztát. Mi, gyerekek, ott álltunk és figyeltünk – mindenekelőtt persze arra vártunk, hogy kinyalhassuk a töltelékes lábost –, míg anyánk ránk nem szólt:

– Ne lábatlankodjatok itt! Mehettek játszani!

Az én feladatomból volt, hogy egy mozsárban megtörjem a mákot. A mozsár egy belülről kivájt keményfatörzs, a mozsártörő egy gömbölyű végű tömör vasrúd volt. Egyszer, még kicsi koromban ezzel a vasrúddal a mák helyett a mozsarat kívülről szorító lábam nagyujjára ütöttem, szerencsére csak akkora erővel, hogy utána nem jött le a körmöm, csupán kékesfekete volt jó ideig. Azt, hogy meddig törjem a mákot, anyám határozta meg. Kivett egy kanálhyit, ránézett, és azt mondta:

– Jól van, elég lesz, ez már nem akad meg a seggetek lyukán!

A vasárnapi ebéd harmadik fogása volt a rétes. Mindenki annyit evett, amennyi jólesett neki vagy amennyit nem restellt, mert azért létezett némi önkorlátozás is. Ami maradt, anyánk betette a konyhaszekrénybe, hogy ne lepjék a legyek. Micsoda élvezet volt a foci pályára indulás előtt odalopakodni, és a szekrény ajtaját halkán kinyitva csórní néhány darabot! Anyánk nyilván hallotta, mi zajlik, de nem kapott el bennünket, hogy mutassuk csak az ingdereket, ahová nagy bölcsen eldugtuk a zsákmányt. Vígán iramodtunk a pályára, büszkén, hogy milyen ügyesek vagyunk, és útközben mindjárt be is faltuk a szerzeményt, nehogy baja essen!

Kenyér

Kenyérsütéshez volt a házban egy kemencén, amit nagyjából hároméves koromban, Marika születésekor bontottak le. Megszüntetését anyánk szorgalmazta, mert a szobában nem volt már hely a gyerekágynak. A konyhába sem kellett ezután behordani a kemence fűtéséhez használt kukoricaszárat. (Anyai nagyanyánknál végig megmaradt a búbos kemence, igaz, mikor megöregedtek, már ők sem használták.) A kemence elbontásával természetesen megszűnt az otthoni kenyérsütés is.

Megmaradt viszont minden héten egyszer a dagasztás. Emlékeim szerint abban az időben nem kellett más a kenyérhez, mint liszt, víz,

kovász és só. A kemény munkával összegyúrt kenyértésztát anyánk szakajtóba rakta, és szépen letakarva betette az ágyba kelni. Onnan vittük el a pékhez. Mikor már elbírtam, én voltam az egyik, aki a nehéz szakajtót elcipelte. Kárpótlásul mennyei élvezet volt figyelni a munkáját, pláne hideg időben! A pék persze nem szerette, hogy ott lábatlankodunk, és többnyire hamar kizavart minket a sütődéből. Az egész hercehurcában az volt a legnagyobb öröm, amikor visszamehettünk a kész, még meleg, barnapirosra sült kenyérért, amit hazaérkezés előtt szigorúan tilos volt megkezdni. Arra azért egy „jóraláló” utcagyerek megtanított, hogy kicsiny darabokat lehet törni a gyürkéjéből, majd a törés helyét be kell kenni az utca porával, mert akkor nem lehet észrevenni a friss fehérséget. Így is tettem. Némi lelkipurdalással ugyan, de hazafelé nagy óvatosan kicsiny darabkákat törtem a friss kenyérből, majd nyálas ujjamat megfürdetve az út porában, óvatosan bekenegtettem a sérült helyeket... Ez a kicsit poros kenyér a hatodik napon még mindig inkább kenyér volt, mint a napjainkban mindenfélével ízesített, adalékanyagokkal tartósított és a legkülönbözőbb neven kapható kenyérféléségek, melyek a mi hajdani kenyერünknek a poros nyomába se érnek...

Jószágaink és pusztításuk

A csirkék

Előbb a kotlós volt. Pontosabban a keltetés valamikor tavasszal a kotlós szalmával bélelt kasának konyha sarkába telepítésével kezdődött. A konyha az egyenletes hőmérséklet miatt volt megfelelő. Anyánk 20-25 tojást rakott a kasba. Amikor a kotlós rákerült, érzékelhető idegességgel rendezgette a fészket, majd megnyugodott, tudomásul véve, hogy benn van, és mi is ott vagyunk. Mi nem bántottuk, tudtuk, komoly a feladata.

Anyánk naponta egyszer kidobta a jószágot a konyhából, hogy egyen, igyon, végezze el a dolgát, közben persze letakarta a tojásokat valami rossz göncel, nehogy kihűljenek... A kotlós már egy-két perc múlva ott toporgott a konyhaajtó előtt, felháborodottan ká-

rált, máris jött volna vissza. Ilyenkor anyánk kiment hozzá, lábbal finoman továbbterelte és még beszélt is neki:

– Na, mi van, te szerencsétlen? Nem örülsz a szünetnek? Ne félj, ücsöröghetsz még a tojásokon, meg szaladgálhatsz a kiscsirkékid után eleget! – Kimondva, kimondatlanul, nyilván magára gondolt. A különbség csak annyi volt, hogy neki nem adatott meg még tíz-percnyi szünet sem a rólunk való gondoskodásban.

Minket a csirkék akkor kezdtek igazán érdekelni, amikor – úgy a nyár végén – rántanivalók lettek. Örültünk, mikor anyánk elhatározta, hogy a legszebbre nőtt példányt levágja a vasárnapi ebédhez. A szokásos menü: húsleves csigatésztával, rántott csirke sült krump-lival, uborkasaláta vagy befőtt. Nekünk csak annyi dolgunk volt, hogy a csirkecsapatot az udvar egyik sarkába tereljük. Anyánk már ott várt a söprűvel, és egyből földhöz szorította a kiszemelt példányt. Én a két lábánál fogva felemeltem, és messzire tartva magamtól, nehogy megcsípjén, vittem ki nagy diadallal az udvarból.

Anyánknak kitűnő csirkevágási technikája volt. Egyik lábával rálépett az áldozat két egymás mellé illesztett lábára, a másikkal az összefogott szárnyára. Balkézze elkapta a csirke fejét, hátrahajlított, jobb kezével, amelyben ott volt egy éles kiskés, kitépett néhány tollat, és már csak a nyisszantás volt hátra.

A rántott csirke egyik combja természetesen apánkat illette, a másikat elsőszülött fiúként én kaptam. A többi részen osztottak a többiek, létszámtól függően. Akárhányan voltunk is, anyánknak mindig a szárnyak meg a püspökfalat jutott... Ő ezt rendjén való-nak tartotta, jó természete volt, nem lázadt fel soha, sőt hangoztat-ta, hogy tulajdonképpen a szárnya a legfinomabb...

(Feleségemnek, Évának, többször felajánlottam, hogy bemuta-tom neki anyámtól tanult csirkevágási tudományomat. Szerencsé-re Éva nem kért a produkcióból, és mint sokan, mi is tápszereken nevelt bontott csirkét vásárolunk a piacon mindig.)

A libák

Anyánk névnapja, az Erzsébet-nap volt az egyetlen, amit megünne-peltünk. Ha csak tehattük, ilyenkor libát vágtunk. A libákat az ut-cán legeltetni kifejezetten kellemes elfoglaltság volt, a kis csapatot

könnyedén lehetett terelgetni. Ha untuk a feladatot, véletlenül hagytuk, hogy tilosba menjenek, ahol a kalászban szegényebb tarló helyett a még el nem vitt keresztek tövében hamar megtelt a bogyók, és máris haza lehetett őket hajtani.

A fűszedés már nehezebben ment, azért is, mert akármit nem ettek meg a jószágok. A legrosszabb az őszi tömés volt, de ezt anyánk intézte. Barbár dolog, de eredményes, hiszen gyorsan meghízna – és nekünk, gyerekeknek, ez volt a lényeg.

Amíg otthon voltam, nem volt divat a névnapi ajándék. Később igen, és többnyire valami háztartásban szükséges holmit kapott az ünnepelt; mikor megöregedett, már személyes tárgy is került. Anyánk legjobban mégis annak örült, ha jóllakatta a családját. Apánk is elégedetten dőlt hátra olyankor, és amikor a libacombját lerágta – a csontot pedig az asztal alá dobta a macskának, hadd legyen jó napja neki is – boldogan gyűjtött rá:

– Tudod, fiam, az a tied, amit megeszel – mondta.

A pulyka

Egyszer valahogy hozzánk keveredett egy pulyka. Nem volt vele különösebb gond, csak az, hogy megnőtt, eljött a levágás ideje. Anyám rájött, hogy a hatalmas állattal nem bír el egyedül. Apám azt mondta, nem ér rá sem hét közben, sem hétvégén ilyesmivel bíbelődni, pedig igazából a vért nem bírta látni...

Ekkor olyan 10-12 éves lehettem, anyám jobb híján engem szemelt ki segítőjének, ne kelljen szégyenszemre szomszédhoz vagy rokonhoz fordulni ilyen csekélység miatt, mert akkor rajtunk köszörlőné nyelvét az egész környék! A következő megoldást eszeltük ki: összekötöttük a lefogott pulyka két lábát, két szárnyát, anyám egy földre fektetett zsákon ülve térde alá szorította a pulyka testét, elkapta a fejét, és hosszú nyakát egy rövid tőkére fektette. Az én feladatom az volt, hogy egy kisbaltával lehetőleg egy csapásra vágjam el a pulyka nyakát!

Sok gallyat aprítottam, sok fát vágtam már addig, tudtam bánni a baltával, mégis megremegett a kezemben, amikor az élő áldozat nyaka ott feküdt a tőkén. Nem voltunk elég körültekintőek, nem kötöttük be a vértanúnk szemét, és a pulyka rosszat sejtve pislogott

rám, ahogy felemeltem a baltát. Nem volt más hátra, minthogy az első csapásnál én hunytam be a szememet! Mivel közelről hóhéroltam, nem mellé ütöttem, hanem csak megsebeztem az állat nyakát. Kinyitottam a szemem, és a kiömlő vér megvadított! Immár nyitott szemmel, ész nélkül elkezdtem csapkodni, már rég levágtam a pulyka fejét, de még mindig püföltem a tőkét a baltával.

– Jól van már fiam, elég már! – szólt rám riadtan az anyám.

Ledobtam a véres baltát, és bolydult lélekkel elfutottam. Ma is elborzadok az emléktől, hogy milyen kevés kell a gyilkos ösztönök felébresztéséhez és zabolátlan felszínre töréséhez.

(Éva pulykanyakból – amit előrecsomagolva vásárolunk – páratlanul jó ízű levest tud főzni. Ahogy rágom le a húst a csontról, rácsodálkozom, a természet milyen tökéletes alkotása egy ilyen nyak a külső izomzattal, az egymáshoz illeszkedő csontgyűrűkkel, a belül védetten elhelyezkedő idegpályákkal és erekkel!)

A disznóvágás

Említettem már, hogy mi nem ünnepeltük a születésnapokat és a névnapokat: két felnőtt és hat gyerek mellett ez túl sok lett volna a jóból. Az Erzsébet-nap mellett két nagy ünnepünk volt még, a karácsony és a disznóölés. Az előbbi fényét emelte, ha az utóbbi megelőzte. A disznóölés napjának kiválasztása nagy körültekintést igényelt. Be kellett szerezni a szalmát a pörzsöléshez, a hentestől a belyet a kolbászhoz, a rizst a hurkához, kölcsön kellett kérni az üstöt a zsír kisütéséhez stb. Végül a legfontosabb: egyeztetni kellett anyánk egyik öccsével, Misa bácsival, ő volt ugyanis a böllér.

A nagy nap kora reggelén nem csak a házban, de kinn a disznóólban is feszült volt a hangulat. Ha jól alakult, két disznót vágtunk, és előbb a jobbik hízó – úgy 140–160 kilós – került sorra. A kora reggel megjelent három férfi – a szomszéd csak a disznó leöléséig volt jelen – idegességét egy-egy kupica papramorgó oldotta. A disznó bezzeg nem kapott semmiféle nyugtatót, pedig egész addig mennyit aggódtunk érte!

Apánk kevés kérdéseinek egyike az volt, ha hazaért a munkából: – Evett a jószág rendesen?

A disznóvágáskor véget ért minden aggodalom. A pálinka felhajtása után a férfiak kivonultak az udvarra. Apánk benyúlt az ólba,

elkapta a levágandó állat fülét és húzta ki az ajtón, Misa bátyám pedig, a böllér, elkapta a disznó másik fülét. A megriadt állat sértetten visított, hiszen nem ilyen bánásmódhoz volt szokva! A szomszéd becsukta az ólat, aztán elkapta a disznó farkát. A három férfi a vesztőhelyre vonszolta a kitörni igyekvő nagy erejű állatot, és ott ledöntötték a lábáról. Misa bácsi rátérdelt, kitapogatta a szúrás helyét, és erőteljes mozdulattal beleszúrta a disznóba az anyánk által kihozott, kiélezett nagykést. Anyánk ezután már csak a tálat tartotta a sugárban ömlő vér alá. A férfiak megvárták, amíg a disznóvisításból halálsikollyá alakuló hangja elfulladt, aztán megkönnyebbülve bevonultak az újabb kupica pálinkáért. Misa bácsi ezt még leöblítette egy bögre gőzölgő, kicsit megszózott disznóvérrrel.

A „gyilkosságnak” csak mi, fiúk voltunk a tanúi, a lányok csak akkor merészkedtek ki, amikor a disznó már megdőglött. A pörzsöléshez szalmát használtunk, a „pörzsölőgép” csak később jött divatba. A disznó testére rakott szalmacsomók meggyújtásához a kis tüzet valamivel távolabb nekünk, fiúknak kellett ébren tartanunk. 17-18 éves lehettem, amikor egy téli szünetre hazaérkezve nekem jutott az a megtiszteltetés, hogy – úgymond felnőtt férfiként – fogjam a disznó farkát. Nem is volt gond, amíg az állatot a leölés helyére nem vonszoltuk, ott azonban megálltam és csak tartottam erősen. Apánk egy idő után hátranézett és rám szólt:

– Ki kell rúgni a lábát, fiam!

Kirúgtam a támaszkodó disznólábakat, és onnantól minden a már ismert forgatókönyv szerint zajlott, ám nekem egy életre elment a kedvem a disznóvágásoktól... A kolbászt, füstölt sonkát stb. persze azért változatlanul szeretem.

Közel a tűzhöz

Az 1950-es évek elején mindenütt nagy volt az éberség Magyarországon is. Valakik valahol kitalálták, hogy a gabonaérés idejére mindenfelé 24 órás megfigyelő szolgálatot kell szervezni. Így történt ez egy hozzánk közeli faluban is.

A szolgálatot itt nyolc-nyolc órában a helybéli harangozó meg

két tizenkét éves gyerek látta el, az egyik egy helybéli potentát gyerke, a másik én voltam. Fogalmam sincs, hogy anyánk hogyan szerzett tudomást erről a nyári pénzkereseti lehetőségről.

Az őrhely a falu templomának tornyában volt. Szerencsére gyorsan kiderült, hogy a harangozó nagy pipás és napi egy pakli dohányért hajlandó éjszaka fenn aludni a toronyban, így mi, fiúk, a napali őrködés roppant bonyolult feladatát láttuk el, tizenkét óránként váltva egymást. Toronybeli élményeim hatására írtam egy verset, a címére már nem emlékszem:

„Templomtoronyból álmos délben, elnéztem hosszan a falut.
Nekem úgy tetszett odafentről, hogy ott lent minden elaludt.
A kápráztató messzeségig lassan ringtak a búzatáblák,
Senki sem járt, az út porába csak a szél rajzolt furcsa ábrát.
A kocsmánál kelt egy kis mozgás, de az is hamar elenyészett,
A józanabbak hazaindultak és árokba dőlt egy bamba részeg.”

Végül mégis történt valami. A messzi határ kisméretű tábláján valamiképp tűz ütött ki. Velem egykorú váltótársam volt ügyeletben, de nem az őrhelyén csücsült, hanem lenn az árokparton tette a szépet egy tehenüket legeltető lánynak. A fiú egyik rokona karikázott arra és szólt, hogy baj van. A srác talpraesetten elkérte a bringát, és lélekszakadva jelentette a tanácsházán az esetet. Mire a közeli városból a tűzoltók kiértek, a tábla gabona szép csendben leégett, a tűz nem terjedt tovább. Az éberén riasztó ifjú pénzjutalomban részesült, pedig a faluban jó néhányan tudták, mi történt, hogy történt.

Tanyán

Tízéves lehettem, mikor anyánk megegyezett a szomszédban lakó tanyás-gazda házaspárral, hogy egy hónapra magukkal visznek disznópásztornak. Arra, hogy milyen fizetségben állapodtak meg, nem emlékszem, de az is tiszta nyereség, hogy eggyel kevesebb volt a kenyérleső. Elkámpicsorodva vettem búcsút az otthonomtól, féltem ettől az egy hónaptól – meg a gazdáimtól is.

A gazdáék a bakon ültek, én a szekérderekban, ruhaneműm a saroglyában – de megnézném most, mit vittem magammal! Sokáig zötykölődött velünk a szekér, már jócskán esteledett, mire kiértünk.

A tanyán állandóan kint élt egy idősebb nő és egy fiatalember – (anya és fia?) talán a gazda rokonai, talán volt cselédek –, és már vacsorával vártak bennünket. Nekem nem az asztalnál adtak helyet. Egy hokedlire letettek előlem egy tál tejet meg két nagy karéj kenyeret. Mivel nagyon éhes voltam, gyorsan befaltam az egészet. Erről is megmaradt a fejemben egy később írt versem töredéke, mindössze két sor:

„Farkas éhségével estem a telt tálnak,
Faltam és sirattam éhező anyámat.”

Ebből a falás igaz, a sírás nem, azt a gazdáim előtt szégyelltem volna... A disznópásztorkodás nem bizonyult túl nehéznek, megvoltak azok a tarlón, és csak ritkán tévedtek a szomszédos lucernásba. Egy ilyen alkalmat a gazdaasszony észrevett, és amikor behajtottam a disznókat, kikapta kezemből az ostort:

– Így üss az orrukra, ha elkóborognak! – felkiáltással végigvágott a lábam szárán. Ezt sosem feledem. Macskaasztal, ostorcsapás; sokszor úgy érzem, ezért a megalázásért a gondos gazdaasszonyt most is meg tudnám ölni – pedig már rég halott.

Bolhacsípések

Bolhák két helyen tanyáztak nálunk: a disznóólban, ami a természetes helyük, és az ágyakban. Noha akkoriban szinte minden falusi háznál ugyanez volt a helyzet, az utóbbi mégiscsak szégyellni való dolog volt.

A disznók bolhái ellen semmit sem tettünk, az ágyak élősködőit viszont próbáltuk irtani. Mi, gyerekek, a legradikálisabb megoldást, a szalmacserét szerettük a legjobban. Ilyenkor a szalmazsákokat a kertben kiürítettük és a már összetört szalmát felgyújtottuk. Persze csak akkor, ha már volt friss szalma; ha anyánknek sikerült megállapodnia valamelyik gazdával, hogy ad ingyen néhány zsákra valót.

A zsákokat „csücskökre” kellett tömni. Ezt anyánk nem bírta ránk, nekünk csak a középső rész feltöltése maradt. Mennyei érzés volt a frissen tömött, jó illatú, bolhák nélküli szalmazsákokon aludni! Sajnos, ez nem tartott sokáig, olyankor előkerült a bolhapor, amit anyánk a lepedő alá szórt. Ez az iszonyúan bűdös szer viszketést okozott, és az volt a benyomásunk Jani öcsémrel, akivel egy ágyban aludtunk, hogy a bolhák kifejezetten kedvelik.

Nemcsak a bolhák tudtak csípni, de mi is! A bolhák többnyire a bokát támadták. Ha valamelyik nagyon belefeledkezett a vérszívásba, óvatosan odanyúlva el lehetett kapni. Bosszúnk alapos volt és hosszadalmas. Előbb két ujjunk között morzsolva elkábítottuk, utána hüvelykujjunk körmére rakva, a másik körmünkkel kivégeztük.

Valaki azt mondta, legbiztosabb, ha az ember a fogával harapja szét. Egy ideig ezt én is csináltam, mert mint mondták, a kiszívott vér így visszakerül a szervezetbe... Arról nem szólt a mese, hogy a bolhából még mi minden kerül belénk. Valamelyik dél-amerikai mágikus realistánál olvastam már felnőttként, hogy az Amazonas menti indián törzseknél is ismert ez a szétharapásos módszer, csak éppen ők a tetveket veszik a foguk közé.

Szaros történetek

Hosszú vonakodás után fogtam hozzá az itt leírtakhoz: nem szeretem a mai stílust, amelyik, ha kell, ha nem kell, tele van durvánál durvább kifejezésekkel. Ám ebben a néhány történetben bizonyos szavakat nem tudtam megkerülni.

A tyúkszar

Csak anyám elbeszéléséből tudom, hogy még porban csúszkáló koromban kóstoltam meg, milyen lehet annak a valaminek az íze, amit az udvarból kiszabadult tyúk pottyantott el a gang végében. Valószínűleg nem ízlett, mert anyám szerint csak szétmázoltam a képemen, a számban nem találta nyomát. Nagy ügyet nem csinált belőle:

– Sose tudni, mitől hízik a gyerek!

A macskaszar

Kedvenc szórakozásaink egyike volt esős időben és télen elbújni vagy átmászni a dupla ágy alatt. Némi hullott szalmán kívül általában nem találtunk ott semmit. Egyszer kúszás közben arra lettem figyelmes, hogy orrom előtt ott egy kis rakás valami, ami szerencsére kellően bűdös volt ahhoz, hogy még időben felhívja magára a figyelmet. Jelentettem anyáknak, mi a helyzet. Nyugodtan fogadta a hírt, de kérte, aznap ne másszunk át többször az ágy alatt, hadd szikkadjon egy kicsit. Másnap aztán némi ügyel-bajjal rásöpörte a kislapátra a valamennyire kiszáradt macskaszart, arra biztatva közben minket, ha még egyszer ez történne, kapjuk el a macskát és verjük bele az orrát, hogy megtanulja, mi illik.

Félig nomád macskáink voltak, inkább egy, mint kettő, ennél többet sosem túrt meg anyánk a ház körül. Nem is igen etette őket, mert az volt a véleménye, fogjanak maguknak egeret, van belőlük elég.

A lószar

E fontos segédanyag szerepéről már írtam.

A disznószar

A disznóhizlalás velejárója az ól időnkénti kitakarítása. A disznó szerencsére intelligens állat, nem ott végzi el a dolgát, ahol alszik, hanem az ól nyitott részén, ahol eszik. Apánk kiteglázta ezt a nyitott részt, sőt az udvaron átvezető kis csatornát is, így a trágyalé kicsordogált a kerítésen túlra. Ám a disznóürülék egy idő múlva olyan vastagon állt a téglákon, hogy ki kellett lapátolni. A ház körüli munkák közül ezt az egyet nem volt hajlandó anyánk elvégezni: azt a tömény szagot nem tudta elviselni. Az ól takarítása tehát apánkra maradt, aki, ha nagyon nem szívesen is, de kénytelen volt időről időre elvégezni ezt a munkát.

Az emberszar

Ha volt valami, amit még a disznóól takarításánál is jobban utált apánk, az a budi kiürítése volt, ami pedig rá várt, mert szippantókosinak híre-hamva sem volt még. Noha nem volt menekvés, apánk

csak hosszas rábeszélésre volt hajlandó nekifogni ennek a munkának, csupán amikor a deszkán csücsülve már-már a fenekünkig ért a szarrakás csúcsa. Pedig ezt az anyagot akár tisztának is lehetett tekinteni. Vécépapírnak híre sem volt nálunk, újságpapír is csak vendég tisztelőre jelent meg az ajtófélfába beütött szögön, nem is nagy mennyiségben. Mivel nálunk a budi az eperfa alatt volt, én annak a levelével segítettam úgy-ahogy magamon, amikor már – iskolásként – nem közvetlenül a kertet trágyáztam.

A budi kitakarításhoz hűvös idő kellett, mert olyankor kevésbé erős a szag. Ezért erre a műveletre késő ősszel vagy kora tavasszal került sor. Apánk a kert felásott földjébe kisebb árkokat húzott kapával. A szart először kőműves fándlival – egy rövidnyelű edénnyel – két vödörbe merte, aztán azokat az árkokba ürítette, és földet húzott rájuk. Mikor a fándlival már nem ért le, következett a cserpák, ami tulajdonképpen egy hosszúnyelű fándli, és elég nehéz volt vele a budiban mozogni. Mi csak messziről figyeltük apánk ténykedését, mert tudtuk, mennyire utálja az egészet.

Mire végzett, már nagyon morcos volt, és káromkodva tisztogatta a szerszámaikat meg a vödröket a sáros anyafölddel. Anyánk tudta, mivel derítse jobb kedvre: mire rágyújtott, már ott is volt egy pohárka – vészhelyzetekre eldugva tartogatott – pálinkával.

Legyek és emberek

Él bennem anyai nagyapámról egy kép: amikor megöregedett, sőt meg is betegedett, és szinte jártányi ereje sem volt már, ült kinn a tornácon, s hogy valami haszna legyen – vadászott a legyekre! A kialakított technika a következő volt: nagyapánk ült egy lócán, elébe tettek egy kisasztalt, amire kevéske kristálycukor volt szórva, csaléteknek. Két légycsapó is volt a keze ügyében. A feladatát komolyan vette és szemmel láthatóan örült minden találatnak: olyankor mindig letette a légycsapót, és elégedetten simította kétfelé hosszú, hófehér bajszát...

Apánk csak akkor figyelt fel a legyekre, ha zavarták őt az evésben vagy a dohányzásban. Ilyenkor nagy tenyerével odébb hessentette

őket, de megfogni nem is próbálta, hiszen úgyis jött volna a következő... Anyánk a szobában néha felrajzszögezett a mestergerendára egy-egy légyfogót. Ezek a ragadós papírok elég hamar megteltek, de azért még ottmaradtak egy ideig...

Reggelenként légykihajtás is volt a szobából: mi, gyerekek, amilyen ruhadarab a kezünk ügyébe került, azzal hadonásztunk össze-vissza, lehetőleg úgy, hogy a csapások érijék a másikat... Én valakitől megtanultam egy eredményes légyfogási módszert: ha az önfeloldten tanyázó légy felett pár centivel összecsapjuk a tenyerünket, szinte biztos az eredmény.

Egy – teniszezéssel összekötött – balatoni nyaralás során három ellendrukker tamáskodó – majd csodálkozó – tekintetétől kísérve tíz próbálkozásból kilenc esetben sikerrel jártam (ebben fogadtunk). Azért titokban elégedetlen voltam magammal: tízből tízet szerettem volna elérni... A napokban itthon próbáltam meg utolérni egy betévedt legyet, de azt sem hagyta, hogy megközelítsem. Alighogy megült valahol egy pillanatra, már szállt is tovább. Ez talán már az új idők jele: nemcsak az emberek hajszoltabbak, idege-sebbek, hanem a legyek is.

Fűszedés

Nyáridőben a MÁV – egy előmunkás felügyeletével – iskolás gyerekeket foglalkoztatott a vasúti sínek melletti gaz eltávolítására. A fűszedő csapatba nem volt egyszerű bekerülni. Az előírt időpontban kellett jelentkezni és némi protekció sem ártott. Hiszen kilencven fillér járt azért, ha egy kilenc méteres sínszál mellett a fűvet kapálással, csákányozással, majd kézzel kiszedtük kétoldalt, harminc centiméter szélességben. A napi norma 12 szál sín volt, tehát ha teljesítettük, 10 forint 80 fillér ütötte a markunkat. Nem kis pénz volt ez abban az időben, nemcsak egy tíz-tizenkét éves gyerek számára! A szomszédunkban lakó vasúti kistisztviselőnek gondolom anyám szólhatott az érdekemben. Ekkor ismerkedtem meg a munka világával. Hamar rájöttem, milyen sok minden múlik az előmunkás főnökön. Ő mérte fel a terepet, tudta, hol tarackos, hol

csak gazos a pályatest. Egy-egy gyerek helyét kénye-kedve szerint jelölte ki. A rendetlenkedésre hajlamosak kapták a nehezebb szakaszokat, így kevesebb idejük volt a rosszalkodásra...

Arra büszke vagyok, hogy egyszer a nyílt pályán megállt miattam egy személyvonat! A felügyelet ellenére ugyanis sok mindent kitáltunk egymás bosszantására, például a korlátlan mennyiségben kezünk ügyében lévő kavicsokkal rendszeresen dobáltuk egymást. Egyik társam olyan ügyesen eltalált hátulról, hogy a fejemen felrepedt a bőr, és elég erősen vérzett a sebem. Az előmunkás a nála lévő kötszerrel csinos turbánt rögtönzött nekem, de nem akarta vállalni a kockázatot – ki tudja, mennyire komoly a sérülésem –, leállította hát a közeledő motorvonatot. Az állomásfőnök úgy gondolta, nem lesz ebből semmi baj, és hazaküldött.

Otthon anyám éppen háttal állt az ajtónak, amikor beléptem. Szóltam neki, ne ijedjen meg. Megfordult és meglátva a kötést a fejemen, elsápadt.

Csak ekkor kezdtem el sírni.

Kölcsönügyletek

Anyai nagyanánk, aki hat gyereket nevelt fel, nagyapánk halála után egyedül maradt egy faluszéli kertes házban. Egyedül látta el magát és háza táját, mert nem akart egyik gyerekének vagy unokájának sem a terhére lenni, pedig az utóbbiból tizenöt volt. Azt hiszem, nem szerette az unokáit, sőt a gyerekeit sem. A szerzés megszállottja volt, ezért garasoskodott. Két garaboly terménnyel – vagy húsz-huszonöt kiló teherrel – képes volt a helyi érdekű kisvonat sín-párja mentén öt-hat kilométert gyalogolni, hogy megtakarítsa az úti költséget a piacig. A papucsát összekötve a vállán vitte, ne kopjon az sem, és a piac előtt húzta csak fel, nehogy mezítlábasnak nézzék.

Így szedtek össze nagyszüleim egy élet munkájával hat hold földet, még a Horthy-időben, hogy aztán az ötvenes években mindez a tévesztetésnek essen áldozatul. A megszerzett, szanaszét lévő földdarabokat, a két jó lovat, kocsit be kellett adni a közösbe. A házu-
kat és körülötte a portát meghagyták a két öregnek.

Amikor nagyanyánk már nehezen bírta magát, egyik fiának felesége – őt sem szerette – törődött vele valamennyire. Neki üzent egyszer csak, jönné át hozzá, sürgős. Mikor a hívott megjelent, így szólt:

– Lányom, én meghalok. Hanem tudd: a szomszédasszony tíz tojással és húsz forinttal tartozik. – Befordult a falnak és többet nem szólalt meg. Még aznap este örökre lehunyta a szemét. Papot nem hívtak hozzá, mert pénzbe került volna. Manci néni rendben gondoskodott a temetésről, és a haldokló végakaratainak megfelelően a kölcsönzött értékek visszaszerzéséről is.

Nagyanyánktól eltérően a lányának, anyáknak a kölcsönadás helyett inkább a kölcsönkérés jutott az életben. Tudtuk, az utcánkban melyik az a három család, akikhez az elutasítás megaláztatása nélkül fordulhatunk segítséget kérve, ha otthon végképp nem volt se kenyérre, se dohányra, se petróra pénz. Anyánk iszonyúan utált kölcsönkérni, én nem kevésbé. A legkellemetlenebb feladatok egyike volt, ha felhangzott:

– Kisfiam, menj át Molnárékhoz, kérj kölcsön 50 forintot, fizetésekor megadjuk!

Kölcsönkérni azóta sem szoktam, de kölcsönadni sem szeretek. Sok ember egyáltalán nem irtózik a tartozástól, én pedig felettébb kínosnak érzem az adósomat emlékeztetni a kötelességére. Ez a görcs nem csak az emberekkel szemben él bennem: hivatalnál, szolgáltatónál is utálok elmaradásban lenni.

Beszélgetések a piacon

– Szerbusz, Mariskám!

– Szerbusz, Bözsikém! (Mariska néni hangjából jó adag keserűség és talán egy kis irigység is hallatszik, hiszen a húgának él a férje és több gyereke van. Az ő férje ottmaradt a háborúban, egyetlen fiukat egyedül neveli.)

– Hogy adod ezt a szép szilvát?

– Hatra mondtam, ötért vittek belőle.

– Annyiért én is viszek egy kilót, csinálok holnap szilvás gombócot.

– Vidd el, ami itt van, nem több két kilónál. Elfogy az nálatok, vagytok hozzá elegendő.

– Elfogyni persze, hogy elfogyna. Csak nem elég hozzá a „tudományom”.

– Ahogy gondolod, Bözsikém. Akkor lemérem neked az egy kilót, a többit megveszi más...

A beszélgetés érdekessége, hogy a testvérek természetesnek tartják az alkudozást. Ha Mariska néni a testvéreinek, a rokonainak ingyen adná a gyümölcsöt, nem árulna egy fillért sem. Hiszen hatan vannak testvérek ők is, mindenütt van gyerek és majd mindegyikük – egy családból legalább egy személy – megjelenik a piacon.

Ugyanez a helyzet, ha anyám mondjuk Mancsi ángyától málnát, Julis ángyától mákot vesz...

Az utcai beszélgetéseken kívül anyám még a piacon élt társadalmi életet. A mozi vagy színház családanya korában szóba sem jöhetett, templomba se járt, pártrendezvényekre pláne nem. A piacon nem csak testvéreivel találkozott. Időnként összefutott lánykori ismerőseivel, ráköszönhetett a gazdára, akitől a tavalyi évben megvették a két választási, azaz az anyakocára már nem szoruló malacot...

Anyám büszke volt rá, hogy a piacon sokan ismerik. Ott dicsekedett is egyetlen gazdagságával, a gyerekeivel. Ezért amikor fiatal házasként hazalátogattunk, a programhoz mindig hozzátartozott a vásárlással is fűszerezett piaci séta, aminek alapvető célja az volt, hogy lássa a rokonság, az ismerősök, milyen csinos a menyé, milyen jó kiállítású a fia (ő legalábbis ilyennek látott). A piac és a házunk közötti mintegy másfél kilométeres utat természetesen autóval kellett megtenni. Anyám az első ülésen ült mellettem, és útközben büszkén integetett mindenkinek, akit csak ismert.

Egy ilyen piaci turné során akadtunk össze anyám öccsével, Misa bácsival. Én 30 év körüli felnőtt ember voltam már, ő természetesen tegezve érdeklődött, hogy megy a sorom. Az udvarias válasz után úgy gondoltam, visszakérdezek. Gyerekkorunkban ő volt a rettenthetetlen hős, a böllér, aki egyetlen késszúrással öli meg a disznókat. Gondoltam, érdeklődöm, csinálja-e még a böllérkedést? Kérdés előtt – máig sem értem hogyan, miért – fejtetőre állt bennem a világ: az előtttem álló bekecses, kucsmás, 50 körüli, még jó erőben lévő parasztem-

bernek elismerésem, rokonszenvem, együvé tartozásunkat jelezni kívánva, én is tegezésre váltottam. Így kezdtem:

– Misa bátyám, te...

Nem folytathattam. A „te” hallatán nagybátyám arcán olyan megdöbbenés és sértődöttség jelent meg, mintha egy böllérkést vágtam volna bele! Az tekintetén látszott: szóval itt tart a világ, ennyire nincs már becsülete az embernek! Ez a messzire szakadt kis unokaöcs, csak azért, mert egyetemet végzett, letegezi! Fájdalmát, megdöbbenését azonnal megértve, elhallgattam. Nem kezdtem magyarázkodni, mentegetőzni. Ismerem a „fajtámat”, tudtam, teljesen felesleges lenne minden szó, lehetetlen jóvátenni, amit elkövettem, nem hinne nekem és megbántottsága örökre szól.

Egyszer-kétszer még találkoztunk azután is, de a köszönésen nem jutottunk túl: ő tegezett engem, én magáztam őt.

Labdák és labdajátékok

Rongylabda

Mint sokaknak, az én első labdám is rongylabda volt, amit anyánk eszkábált mindenféle rongyokból, a külsejét meg egy rossz harisnyaszárból varrta. Nagy meccseket játszottunk vele, a kapuk méretét lábfejjel mértük ki. Ha a testvéreimmel játszottam, én mint „nagy” egyedül voltam, az öcsém beállította a húgomat a kapuba, így kiegyenlítettebbek voltak az erőviszonyok.

Ha akadtak velem egykorú játszótársak, akkor sokszor órákon át játszottunk, mindig a mi házunk előtt, másutt nem viselték volna el a port és a lármát. Anyánk meg, nyilván úgy volt vele, eggyel több vagy kevesebb gyerek ugrál ott, mit számít...

Foci

Ígazi focilabdát csak a helyi csapat pályáján láttunk. Először apánk vitt ki oda, mint említettem, ez volt talán az egyetlen szórakozása. Két-három éves lehettem, felültetett maga elé az állóhelyi korlátra (régi szép idők, istenem, amikor egy szál gerenda választotta el a nézőteret a pályától!), kijöttek a csapatok, fűtyült a bíró, kezdődött a

játék! Bennem akkor valami olyan meseszerű érzés alakult ki, hogy a focisták nem is hús-vér emberek, hanem az öltözőben sípszóra váró lények, akik csak vasárnap délutánra elevenednek meg és játszanak a kedvünkért, nélkülünk el sem kezdenék...

Később, anyai engedéllyel, gyakran kimentünk oda edzések alkalmából is, így ez az illúzióm elveszett. Labdaszedőként, a kapu mögött viszont, ha szerencsém volt, egyszer-egyszer igazi focilabdába rúghattam, amikor visszaadtam a pályára! Ekkor tanultam meg, hogy helyezkedni tudni kell: azaz olyan pozícióhoz kell jutni a kapu mögött, hogy minél több esélye legyen az ember gyerekének a labdaszerzésre. Igyekezni kellett, mert a hozzám hasonló klottgatyás potyalesőkből nagy volt a konkurencia.

Labda fejeléshez

Minden tekintetben legyen ideális: legyen megfelelő méretű, se túl kicsi – akkor nehezen irányítható fejjel –, se túl nagy – nem elég gyors –, egy kamasz tenyerébe könnyedén férjen bele, amikor elkapja, és ne legyen nehéz, ne csípje a fejbőrt, pattanjon, de ne túl erősen... Ilyen labdával legelőször kamaszkoromban Pesten találkozhattam. Még egyetemistaként, sőt fiatal felnőttként is fejelgettem. Mostanában mintha eltűnt volna ez a játék: hiába, fej kell hozzá...

Tenisz

A focipálya mellett, a kerítésen kívül, a park egyik sarkában volt egy rész, ahol a kisarjadt növényzet: mindenféle gizgaz, fiatal bokrok, fák alatt valamiért vörös volt a talaj... Közömbösen ügettünk el mellette, fogalmam sem volt róla, hogy az egy elhagyott szabadtéri tenisztelep. Arra meg aztán végképp nem gondolhattam, mennyi közöm lesz még életemben a teniszhez. A család és a munka után ez lett a harmadik legfontosabb dolog számomra. A feleségem szerint a sorrend szépített, szerinte a tenisz az első.

Tárguló világ

Hittan és vallás

Apám hivatalosan evangélikus volt, anyám katolikus. Apámat nem foglalkoztatta ez az egész, anyám fiatal lányként eljárt a templomba (gyerekes asszonyként már csak ünnepkor, nagy ritkán). Mielőtt összeházasodtak, apámnak reverzálist kellett adnia. Engem tehát katolikusnak kereszteltek, az iskolában – amikor még egy ideig kötelező volt hittanórára járni – a katolikus hitelveket tanultam. Volt keresztanyám – anyám barátnője –, és voltam elsőáldozó is: anyám vigyázott arra, hogy ne egyek, mielőtt a templomba megyek. Mivel éhes voltam, a malacoknak szánt száraz kenyérből loptam kenyérhéjat, azt rágcsaltam útközben. Az Úr nem torolta meg a fegyelmetlenségemet.

Az iskolában a hittant oktató pap feltehetően unta feladatát, mert rendszeresen késve érkezett az órára. Viszont kijelölt egy srácot, aki – amíg ő meg nem érkezett – felírta a táblára a rendetlenkedők nevét. Mikor a pap megjött, a felírtaknak fel kellett sorakozniuk a katedránál, és ő mindenkinek szó nélkül kiosztott egy kokit. Ezt szakszerűen csinálta: előbb a pajeszt felfelé húzva ágaskodásra kényszerítette a delikvenst, majd ökölbe szorított kezével lesújtott a bűnös fejre. Mikor az utolsó felírttal is végzett, hozzáfogott az oktatáshoz.

Meséi a Jóistenről, az ő megszületett fiáról meg az összes szentekről nem igazán jutottak el hozzánk: őt is, a feljelentgető srácot is, a hittanórát is utáltuk, mint a bűnt. Így lett belőlem formálisan katolikus, valójában hitehagyottnak sem vagyok mondható, hiszen a természet csodálatán túl nem hiszek sem eszmében, sem istenben, sem emberben.

Az istenhitet, túlvilágot, lélekvándorlást stb. ellenőrizhetetlen és bizonyítatlan kitalációknak tartom, amivel a maguk érdekében ügyeskedők „etetik” azokat, akik erre „vevők”. Az istenfogalommal kapcsolatosan az alakult ki bennem: ha lenne isten, az emberiség ellen elkövetett bűntettei miatt már réges-régen statáriális bíróság elé kellett volna állítani. Azt hittem, eredeti a gondolatom, azután

olvastam, hogy előttem már mások is – például a koncentrációs táborokban – eljutottak eddig. Ami azt illeti, én az inkvizícióról is megkérdezném az Urat...

Hipp-hopp...

„Ezüstös szárnyú repülőgép száll a magasban, messze, fenn,
Ketten figyeljük fénylő röptét cséplőgép mellől, idele-nn.
Nagyapánk, fáradt öregember, arcán barázdát szántott a kor,
Meg én, kiszáradt szájjal, fájó fejjel: – zúg a cséplőgép s fojt a por.”

Sajnos, a folytatást elfelejtettem... A befejező sorra azért emlékszem: „Látod azok fenn a »dolgozók« – mi itt lenn csak »parasztok« vagyunk” – tanított az akkori szóhasználatot kifigurázó nagyapánk.

A kék égen fénylő repülőt szóltanul bámultam. Álmomban sem jutott volna eszembe, hogy ilyen gépeken egyszer még én is ide-oda fogok repkedni a világban.

Az emlékeim végtelenül töredékesek és hiányosak. A repülőgép letesz, felvesz, és mielőtt még feleszmélnél: ott is voltál, meg nem is. Már abban is bizonytalan vagyok, hogy hova is jutottam el. Kétszeri utamon Japánba például először leszállt velünk a gép Bombayben, másodszor Bangkokban. Az utasokkal együtt bementem a tranzitváróba, egyszer-kétszer végignéztam a vámmentes üzletek kínálatát, ami például Bombayben a számtalan csontfaragvány vagy az indiai kelmék sokasága miatt némileg különbözött az európai repterek megszokott látványától, Bangkokban pedig, a repülőtér emeleti passzázsáról egy egzotikus botanikus kertre lehetett rálátni.

Mindez nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy elmondhatnám: valaha is jártam volna Indiában vagy Thaiföldön. Az ilyen élményeknél többet jelent egy jó könyv az adott helyről.

Elkerülök Pestre

1952-t írunk. Élem az alföldi félproletár, félparaszt származék könnyűnek nem nevezhető, de nem is elviselhetetlenül nehéz életét. Tizenhárom éves kiskamaszként van, hogy minden mást feledve

kergetem a labdát a hozzám hasonló sorsúak között, vagy épp felügyelek kisebb testvéreimre anyánk helyett, akire a ház körül, a kertben ezernyi más tennivaló vár. Sokat olvasok is. Ekkor kőműves szerettem volna lenni – mint apánk –, vagy diplomata, aki külföldi országokban fény és csillogás közepette fontos tárgyalásokon fontos emberként ragyogó érveléssel képviseli hazája fontos érdekeit... Az utóbbi lehetőség nyilván valamelyik könyv hatására fogalmazódott meg bennem, a megvalósulás csekély esélyével. Utólag úgy érzem, egyik szakma sem lett volna nekem való: kőművesnek nem lettem volna elég ügyes és alapos, a diplomáciához alapvetően hiányzik belőlem a diplomatikusság, nem vonz a kapcsolatépítés és -ápolás, nem tudom igazán titkolni a rokon- és ellenszenvemet...

Nos, ebben az évben találták ki valamiféle fejések Pesten, hogy az ott már régebben is működő Maxim Gorkij tízosztályos magyar–orosz iskolát – ahová addig szinte kizárólag csak az elvtársak csemetéi jártak –, demokratizálni kell: feltölteni vidéki munkás-paraszt gyerekekkel. Nosza, kiadták az ukázt a megyéknek, gyűjtsenek ilyen fejeket! Orosztanárnunk észrevette, hogy könnyen tanulom meg szinte kívülről a gyermekded általános iskolai anyagot, és az ő jóvoltából én lettem az egyik jelölt. Személyesen agitálta meg anyámat, hogy engedjen el. Érvei között nemcsak a kollégiumi elhelyezés, az ingyenes tanulás szerepelt, hanem ösztöndíjat is ígért, meg egyenruhát – ám ez a két utóbbi anyám bánatára nem bizonyult igaznak, így a ruhát, a cipőt, a nagykabátot és a többit változatlanul neki kellett előteremtenie. Végül a hetedik általános befejeztével valamiféle felvételi vizsgán kellett részt vennem Békéscsabán. Úgy emlékszem, aki megjelent, megfelelt...

A tanév kezdetekor életemben először utaztam fel Budapestre, méghozzá egyedül. Az első alkalommal még apám és édesanyám is kikísért az állomásra. (Később már csak apám, mert anyámmal nagyon nem szerettünk búcsúzkodni, és az otthon maradtak is kicsik voltak, nem volt jó egyedül hagyni őket.) Mielőtt elindult a vonat, apám annyit mondott:

– Kisfiam, vigyázz magadra! – aztán elfordult, hogy ne lássam a könnyeket a szemében. Ennyi volt az útravalóm.

Először végigírdogáltam az utat. A későbbi búcsúzkodások alkal-

mával – apám mindig kikísért – a rituálissá vált elköszönés után már éppen csak kitöröltem a könnyet a szememből. Mikor elindult a szerelvény, lehuppantam az ülésre, és hagytam, hogy vigyen a vonat egy, a megszokottól teljesen eltérő követelményű, új és ismeretlen világba.

Útravalók, otthonról

Van azért némi túlzás abban, hogy az otthonról kapott útravalóm csak annyi lett volna: „Vigyázz magadra, kisfiam!”. Egész addigi életem kialakult értékrendben zajlott. Ennek mibenlétét jól jellemzik azok az „életbölcsségek”, amelyeket főleg anyámtól hallottam. Belém ivódtak, és olykor idézem is ezeket, nem feltétlenül akkor, amikor kellene. Mutatóba néhány: Kaparj kurta, neked is jut. Nemakarásnak nyögés a vége. Szarból nem lehet verebet sodrani. Ki a seggit emelinti, a száját nyalinti. Aki sokat markol, keveset fog. Lassú munkához idő kell. Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Nem minden papsajt. Ajándék lónak ne nézd a fogát. Éhes disznó makkal álmodik. Ahol a бүдös, ott a meleg. Az Isten nem ver bottal. Ki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli. Szemérmes koldusnak üres a tarisznyája. Nézd meg az anyját, vedd el a lányát! Üres kamrának bolond a gazdaasszonya. Jobb előbb félni, mint aztán megijedni. A halált sem adják ingyen.

Van még sok hasonló szólás, közmondás, de ennyiből is kiolvasható: kisemberek kis világából indultam. Óvatosságra tanítottak, lapulásra, arra, hogy fogadjam el a világot olyannak, amilyen. Meg munkaszeretetre neveltek, arra, hogy becsületesnek kell lenni, függetlenül attól, ésszerű-e vagy sem...

A szűkebb családunk

A feleségem, Éva indulása

Éva anyja osztrák volt, meghalt 64 éves korában, apja magyar volt, meghalt 87 évesen. Legyünk egy kicsit precízebbek. Éva anyja osztrák volt, aki fiatalon, nevelőnőként Magyarországra került. Tanítónő szeretett volna lenni, családjának szegénysége és az Ausztriában akkor gyötrelmes munkanélküliség készítette arra, hogy nekiinduljon az ismeretlennek. Itt szerencsére hamar talált állást. Egy mérnökcsalád két fiúgyermekét gondozta és sétáltatta a Városmajorban naponta. Apósom felfigyelt a gyönyörű szemű, a fiúkkal rendkívül barátságosan, szeretettel beszélő ifjú nevelőnőre. Németül szólította meg, aminek az ismerete számára „von Haus aus” adott volt. Az első társalgást egyre több követte, végül elhatározták, hogy összeházasodnak. Éva édesanyja a házasság révén magyar állampolgárságot nyert. Sajnálattos módon a férje családja, egy középosztálybeli, polgári család, a „frauleint” igazán nem fogadta be, még akkor sem, mikor „engesztelni fiat szült” (és ráadásként egy lányt is, a leendő feleségemet).

A körülmények úgy alakultak, hogy Éva nem tanulta meg az édesanyja nyelvét: 1940-ben született, a születését követő években egy rendes magyar családban nem volt helyénvaló a német szó. 1945 után szintén furcsa lett volna, ha a szülők németül beszéltek volna otthon a kislányukkal.

Az apósom nem csak a házasságával bántotta meg a családját, de a világnézete is teljesen eltért a környezetétől: a közgazdasági tudományok és a nyelvek (német, angol, francia – mindhárom felsőfokon) tanulása közben megfertőzték őt a társadalmi igazságosság és szolidaritás eszméi, és azokhoz tűzőn-vízen át mindhalálig hű maradt. A családi legenda számon tartja, hogy nősülése után, a harmincas évek közepén, még kezdő fizetésű alkalmazottként tél elején egyszer csak kiskabátban tért haza: jó minőségű nyakkendővel eljuttatta a Vörös Segélynek...

1945 után egy gazdasági kutatóintézetben az épülő új világrend lelkes híveként a hazai gépipar felvirágoztatásán dolgozott. Nyelvismeretének és lelkesedésének köszönhető, hogy 1949-ben a magyar gépipar képviselőjeként Moszkvába, egy akkor alakuló nemzetközi szervezethez került tartós kiküldetésre.

A kiutazás előtt apósom két szoba hallos, cselédszobás, kéterkélyes, összkomfortos budai lakását nem záratta le, de nem is adta ki, és nem költöztetett be ideiglenesen egy alkalmas rokont sem, hanem a lakásínségre tekintettel leadta azt a kerületi tanácsnak: kapja meg egy arra érdemes család... Hiszen Moszkvában úgys gondoskodnak róluk, és ha majd hazajönnek, akkor itthon sem maradnak fedél nélkül! A bútorokat részben rokonoknak, ismerősöknek ajándékozták, részben tartós tárolásra betették egy raktárba. Mikor a moszkvai kiküldetésből visszatértek, azt mesélték nekik, hogy a raktárt elöntötte a víz, és a bútoraik annyira tönkrementek, hogy mindet ki kellett dobni...

Lehet, hogy egy jól képzett, a világsajtóból több nyelven is tájékozódó ember részéről valószínűtlennek tűnik ennyi naivitás, ilyen mértékű jövőbe vetett hit, és annak ilyen szintű jóhiszemű feltételezése, hogy az emberek alapvetően jók és tisztességesek. Mindenesetre a tanács a leadott lakásukat gyorsan kiutalta valakiknek, akik írtak is egy köszönőlevelet, amiben azért mintegy mellesleg megemlégették: leadás előtt szerintük kellett volna rendesebben kitakarítani a lakást...

A család az útra gyakorlatilag nem vitt magával ennivalót sem, hiszen minek: Csapon átszállnak a szélesvágányú expresszvonatra, amin nemcsak hálókocsi, hanem étkezőkocsi is van! Az első meglepetés itt érte őket: csak három nap múlva tudtak továbbindulni. Mint sok-sok évvel később kiderült, ukrán nacionalisták éppen akkor robbantottak fel a vasútvonalon egy kisebb viaduktot, meg kellett várni, míg helyreállt a közlekedés. Csapon egy magyar családnál szállásolták el őket, ám a házigazdák a legszükségesebben túl kerültek minden szót. Éva apja nem tudta mire vélni ezt itt, a földi paradicsom kapujában.

A vonaton étkezőkocsi nem volt, hiába vásárolták meg előre az odaszóló tiketteket. Azokon az állomásokon, ahol a szerelvény

megállt, környékbeli parasztasszonyok árultak méregdrágán sült csirkét. Rajtuk kívül a városokban – megdöbbenésükre – szegényesen öltözött tömeget, kéregető koldusokat, gyanúsan sürgölődő gyerekeket láttak, a végtelennek tűnő erdők szélén meg sáros, nehezen járható földutakat, szomorúan ázó faházakat. Moszkvában egy szállodában helyezték el őket, külön a szülőket, külön a két gyereket. Segítségnek kaptak egy úgynevezett bejárónőt – nyányát –, akinek sok dolga nem lehetett: anyósom egész napja szabad volt, mindössze egy hokedlin elhelyezett egylapos villanyrezsón főzőcskézett. A főznivalót a bejárónő vásárolta, ugyanis a magyarok akkor még nem szervezték meg Moszkvában a saját külön ellátásukat. A nyánya főfoglalatossága az volt, hogy megfigyelje, hogyan él, mit csinál a család, kik járnak hozzájuk, ők hova mennek: ahogyan ezt abban az időben az éberség megkívánta. Moszkván kívülre csak úgy jutottak el, hogy tavasszal és ősszel havonta egyszer egy gépkocsi egy kis erdei tisztásig kivitte őket. Moszkván belül 5-6 magyar családdal – szintén kiküldöttekkel – volt kapcsolatuk, egyébként teljes elszigeteltségben éltek.

A kamaszodó fiút nem sokáig kellett figyelni. Az iskolában, ahová beírátták, nem volt maradása: a háború miatt elvadult szovjet fiúk egy pillanatig sem hagytak békét egymásnak, a szünetekben állandóan verekedtek, őt, az idegent, lökdösték, provokálták. Nem bírta elviselni sem ezt a brutalitást, sem a magányt. Fellázadt és a szüleinek bejelentette, nem jár iskolába. Kénytelenek voltak hazaküldeni. Itthon a kedves rokonságnál nem volt számára hely sehol: három évig, a kiküldetési idő lejártáig egy árvaházban helyezték el, ami a haláláig kiheverhetetlen traumája maradt.

Évának több szerencséje volt az osztálytársaival. A szintiszta leányosztályban nem bántották az egyetlen külföldit, pedig amikor beírátták, egy szót sem beszélt oroszul. Segítettek hát, hogy mihamarabb megtanulja a nyelvet. Használati tárgyakat hordtak be az iskolába, és a szünetben felmutatták neki: ez a tű, ez a cérna, ez az olló. A rendkívül intenzív közeg jóvoltából három hónap múlva Éva már felelt az órán, mire 1952-ben visszatértek Budapestre, anyanyelvi szinten tudta az orosz! Egyik kis osztálytársnőjével olyan jó kapcsolat alakult ki, hogy még a lakásukra is meghívták.

Hihetetlen viszonyok voltak akkor Moszkvában! A kislány apja magas beosztású tisztviselő volt a külügyminisztériumban, ennek ellenére egy korábbi nagy lakás egyik volt fürdőszobájában és annak előterében laktak. Az ötszobás lakásban legalább hat család élt, ezt onnan lehetett tudni, hogy a közös konyhában hat külön főzőhelyet alakítottak ki. Télidőben az ablakból egy-egy spárgaszatyorban lógott ki az utcára a hűtenivaló. Nyáron nem volt még ilyen frizsider sem.

A kiküldetési idő leteltével a család hazatért. Lakniuk nem volt hol, de mivel nyár volt, Nagymaroson „nyaraltak”: várták, mikor jutnak lakáshoz. Végül a nyolcadik kerületben, egy körfolyosós házban kaptak volna egy másfélszobás lerobbant hajlékot. Anyósom – aki különben imádta férjét és bármit elvállalt, elfogadott, amire a férje azt mondta, jó – most ellenállt, kijelentette: oda nem költöznek. A megoldást a véletlen hozta: apósom családjából egy idős nagybácsi a fiához utazott Amerikába, ám a szíve nem bírta ki a repülést, és útközben meghalt. Apósom gyorsan kiigényelte a Rózsadomb aljában üresen maradt két szoba hallos, cselédszobás, két-erkélyes, összkomfortos lakást, ahová aztán be is költözhettek. (A lakás – véletlenül – ugyanolyan volt, mint amit leadtak a kiutazáskor.) Évát, hogy megszerzett orosz nyelvtudását el ne veszítse, 1952 őszén beíratkák a Maxim Gorkij Magyar–orosz Iskolába. Különböző irányokból indulva így kerültünk egy helyre.

Együtt, fiatalon

Noha már egy iskolában voltunk, de még meglehetősen távol egymástól: Éva a nyelvet perfektül beszélő tanulók osztályába került. Itt Jugoszláviából kiebrudalt orosz fehéremigránsok gyerekeivel meg a már több éve ebbe az iskolába járó, ezért oroszból már jó szinten lévő kádergyerekekkel volt együtt.

Én a vidékről felkerültekkel együtt ismerkedtem a tantárgyak, köztük az orosz nyelv rejtelmeivel. Az egyszerűség kedvéért az iskolavezetés átvette a szovjet tízosztályos oktatási rendszer teljes anyagát, tanmenettel, órarenddel, tankönyvekkel és a többivel. Amikor

az első biológiaórát elkezdte a tanárnő, nem lehetett tudni, ki döbbent meg jobban: ő, aki felfedezte, hogy egyébként szépen elmondott orosz szövegéből egy szót sem értünk vagy mi, akik ültünk és néztünk tanácstalanul, ebből mi lesz. Tanárnőnk megtalálta a megoldást, odament a táblához, felrajzolt egy virágot, és odaírta a megfelelő helyekre oroszul: ez a szírom, ez a szár, ez a levél stb. A jövő órára tanuljuk meg. Így haladtunk aztán, lépésről lépésre.

Nagyjából így ment a többi oroszul tanult tantárgyból is. Helyeztünket nehezítette, hogy földrajzot, történelmet és magyart is tanulnunk kellett – ezeket csodálatosképpen magyarul... Hamar belejöttünk, fiatalok voltunk, fogott a fejünk. Aki nem bírta az iramot, fél-évkor vagy év végén elköszönt, nem jelent meg a folytatáskor.

Felzárkózásunk ellenére nem sok közünk volt a párhuzamos osztálybeliekhez, nem is nagyon törődtünk velük. A kollégiumi fiúk életét kitöltötte a tanulás meg a labda: a diákotthon udvarán nagy lábteniszcsaták zajlottak, az iskolában pedig a szünetekben az osztályteremben fejtünk, amiért a tanárok és a játékban részt nem vevő diáktársaink haragudtak ránk, mert izzadtunk, és nagy volt az „oroszlánszag”.

1956 őszén a forradalom készülődéséből keveset érzekeltünk ebben a rezervátumban. Évát, aki otthon lakott, jobban elérték a lengyelországi események hírei, és az addig lelkesen hívó édesapja – akit még a Moszkvában tapasztaltak sem tántorítottak el a szebb jövőbe vetett hittől –, töprengeni kezdett, hogyan is van ez, kik tiltakoznak, ki alkalmaz erőszakot, ki szenved el azt.

A forradalmi események miatt úgy tűnt, történetünk véget ér, mielőtt még elkezdődött volna. Éva barátnőjével ott volt a parlament előtt október 23-án, november elsejéig részt vett több tüntetésben, de a fegyveres harcok idején otthon maradt, és a szenespincében dekkoló édesanyjában tartotta a lelket, akinek elég volt szegénynek, hogy a férje is – aki közben ráébredt, hogy lelkesedésével rossz ügyet szolgált – és a fia is nemzetőr. Időnként tértek csak haza a városból, fegyverrel a vállukon, azután indultak újra, ki tudja, merre, hova! Pedig Éva apja nem is nemzetőrként került veszélybe, hanem még előtte, amikor a várost járva arra lett figyelmes, hogy a Lánchíd pesti hídfőjénél kisebb tömeg vesz körül egy barna félcipős

fiatalembert, ávóst gyanítva benne. Odament, és határozottan szembeszállt a feldühödött emberekkel, követelve, hogy eresszék el szegény párát, másnak is lehet barna félcipője – mutatott saját lábára –, és neki sincs semmi köze az ávóhoz, erre becsületszavát adja. Az emberek egy pillanatra meginogtak, a fiatalember gyorsan elszelelt, és apósom ottmaradt a felajzott csoport gyűrűjében.

– És te ki vagy, hogy közbe mersz pofázni? – hangzott a fenyegető kérdés, de az ijesztő helyzet hamarosan ingerült párbeszéddé szelődött, és végül a tömeg szétszéledt. Mikor november elején a szovjetek bevonultak tankjaikkal a fővárosba, mindkét férfi hazakeveredett. Megszabadultak a fegyvereiktől, és mélységesen kiábrándultak voltak. Csalódtak a rendszerben meg Kádárban, akiről azt gondolták, hogy a hazaárulásra is képes volt, csak hogy hatalomhoz jusson.

Én közben a Délibáb utcai kollégium lakója voltam. Október 23-án este pedig végignéztem a Sztálin-szobor ledöntését. Megcsodáltam azt a szervezetlen szervezettséget, ahogyan elbántak a monstummal: ahogy a csizma felett hegesztőpisztollyal átvágták a bronzot, a V alakban kihúzott drótkötelet, a teherautók erőlködését a kötél két végén, a zuhanó szobor csattanását a kövezeten, a tömeg diadalüvöltését. A nem sokkal ezután teherautón odaérkező ismeretlen emberek további kalandra hívtak:

– Menjünk a Rádióhoz, ott lőnek!

No de, ahol lőnek, ott el is találhatnak – gondoltam, és inkább visszamentem a kollégiumba. A diákotthon lakóinak száma gyorsan fogyott. Voltak, akik hazautaztak, mások meg sem álltak Amerikáig. Mi, akik kivártunk, vad vitákat folytattunk. Egy lány osztálytársamnak, aki védte a kommunistákat, azt mondtam:

– Tudod, a kommunisták azt állítják magukról, hogy ők különleges anyagból vannak gyúrva. Mi, közönséges emberek, sárból készülünk, ők a jelek szerint...

Amíg lehetett, jártam tüntetni, nézelődni a városban. A könyvégetés felháborított, barbár dolognak tartottam. Az egyik könyvmáglya széléről – lehet, hogy elővigyázatlanul – fel is emeltem egy éppen csak megpörköldött Lev Tolsztoj-kötetet, ami még ma is megvan a könyveink között...

A Köztársaság téren letakaratlanul heverő hullák látványa elborzasztott: a tömeg brutális kegyetlenségét nem tudtam elfogadni. A sokk hatására írtam is egy rossz verset, amiben elítéltem az embertelenséget. A verssel megjelentem egy újság szerkesztőségében. A folyosón egy arra haladó megkérdezte, mit akarok. Gyorsan végigolvasta az átadott sorokat, alaposan megnézett és visszaadta a papírlapot:

– Nem közzölhető – mondta és otthagytam.

November 4-én bejöttek az oroszok, és bármilyen kevesen maradtunk is, elfogyott a diákokthonban az ennivaló. Három vállalkozó szellemű ifjú – köztük én – egy tricikkel és egy pecséttel felszerelve nekiindultunk, hogy valahonnan kenyeret szerezzünk. Szerencsénk volt, a Százados úti kenyérgyárban kaptunk. Visszafelé már a szakszervezetek székházánál jártunk a Dózsa György úton, amikor a Sztálin-szobor környékén lebzselő tankok egyike felénk küldött egy sorozatot... Nyilván nem akartak eltalálni, hiszen az nem lett volna kunszt, közel is voltunk, meg a teli tricikkel lassan is haladtunk. Unalmas lehetett ott ácsorogniuk, ránk ijesztettek hát egy kicsit. Ez annyira sikerült, hogy elhatároztam, hazamegyek, nem maradok tovább Pesten.

A vonatok nem jártak. Valahonnan megtudtam, hogy a Rotenbiller utcai tejfeldolgozóba rendszeresen feljutnak a vidéki tejeskannás teherautók, odamentem hát szerencsét próbálni. Szinte nem is kellett várnom, épp indulóban volt egy gépkocsi üresen, vissza Békéscsabára. Kaland nélkül le is jutottam odáig. A vasútállomás várótermében aludtam, és mivel a vonatok nem jártak, másnap reggel nekiindultam az országútnak gyalog, majd csak akad megint valami alkalmi fuvar... Ekkor talákoztam életemben először a halállal.

Csomagom nem volt, könnyedén ballagtam a kihalt országúton, és mivel elég csípős volt az idő, kopott lódenkabátom zsebében volt a kezem. Egyszer csak erősödő motorzúgást hallottam: egy nyitott, páncélozott, szovjet jármű volt. Noha nem számítottam arra, hogy megállnak és elvisznek, egy öntudatlan mozdulattal mégis kihúztam a kezem a zsebemből és felemeltem. A platón álló tatárképű kiskatoná azonnal odaugrott a géppuskához és rám irányította a csövét. Máig sem tudom, miért nem húzta meg a ravaszt. Joggal gondolhat-

ta, hogy a zsebből kirántott kézben gránát van, és a rövid sorozatot senki sem kérte volna rajta számon. Úgy látszik, jók voltak az idegei.

Délutánra értem haza. A család megörült, enni kaptam, lefektettek, és nem sokat kérdezősködtek sem akkor, sem azután. Nekem meg túl bonyolult lett volna elmesélni, mi mindent hallottam, láttam, mit éltem át, miben vagyok bizonytalan. Annyit tudtam, hogy szüleimet kinőttem, nem tudnak tanácsot adni. Rádiónk nem volt, bejártam hát a helybeli gimnáziumba. Tanítás ott sem volt, de délutánonként kosaraztak a srácok és bevettek maguk közé. Tőlük hallottam az 1956 végi kósza híreket.

Az egyik szomszédból kölcsönkaptam egy Ótestamentumot, és szorgalmasan elolvastam, ki kit nemze, továbbá hogy mikor, mit kívánt az Úr az ő népétől. A szöveg elszongított, csak azon töprengtem, hogy Ádám és Éva gyermekei csak egymás között házasodhattak: nyilván a vérfertőzés miatt lett ilyen korcs az emberiség.

Januárban azért anyám megkérdezte:

– Most mi lesz veled, kisfiam?

– Nyilván elvisznek katonának, aztán majd meglátjuk! – feleltem hetykén, bár belülről gyötört a bizonytalanság. Valamikor január közepén aztán levelet kaptam egy osztálytársamtól, hogy a Gorkij Iskolát megszüntették, de egy közeli leánygimnázium igazgatója megszánta a két végzős osztályt, és befogadott bennünket, érettségizzünk le ott. Hozzájuk költözhettek, a volt cselédszoba üres, ott jól meglehettek! Hatalmas megkönnyebbüléssel fogadtam a jó hírt, és nyomban visszautaztam a fővárosba.

Pazar dolgom volt a családnál, ahova szintiszta jóindulatból befogadtak. Családtagként kezeltek, nem kellett fizetnem sem a szállásért, sem az étkezésért egy fillért sem. Jöttem, mentem, ahogy kedvem tartotta, kis szobámban is tölthettem az időmet, velük is lehettem. Osztálytársam apja felelős beosztású mérnök volt egy kutatóintézetben, a mamája pedagógus, akit szent hivatástudat hajtott. Különös szeretettel foglalkozott nehézsorsú tanítványjaival, angyal földi családokat látogatott, és próbálta normális mederbe terelni nebulói és hozzátartozóik reménytelenül nyomorúságos életét. Jó tanácsait meghallgatták, segítségét elfogadták, de sok siker nem kísérte fáradozásait.

Két találkozásomra emlékszem innen vissza, az egyikre büszkeséggel, a másikra némi feszélyezettséggel. Az első a német nyelvvel történt: éppen akkor szánták el magukat osztálytársam szülei, hogy megszabadulnak régi könyveiktől. A kiselejtezett példányok ott tornyosultak a folyosósarokban, legfelül egy gót betűs mesekönyv, alatta egy szintén gót betűs német–magyar szótár. Bevittem ezeket magamhoz, és elkezdtem – nyelvtani szabályokkal, ésszerűséggel mit sem törődve – németül tanulni. Csodák csodája, de szorgalmas munkával eljutottam valamilyen szintre, ami a későbbiekben, immár rendszeresebb tanulással felsőfokú nyelvvizsgához segített. Amikor, már felnőttként, kijutottunk feleségem ausztriai rokonaihoz – három nagynéni, két unokatestvér – én voltam a tolmács!

A másik emlékezetes találkozásom a fürdőkáddal esett. Egy alkalommal szóltak, hogy ideje lenne nekem is megfürödnöm. Ez ellen nem volt kifogásom, csak azt nem mertem bevallani, hogy sosem volt még szerencsém fürdőkádhoz, mert nálunk otthon csak teknő és lavór volt, a kollégiumban pedig zuhanyoztunk, illetve időnként elvitték a társaságot a Széchenyi fürdőbe. Befeküdtem a kádba, de gondosan ügyeltem rá, hogy a fürdővíz éppen csak ellepje a testemet, mert takarékoskodni kell a meleg vízzel! Nem is pancsoltam sokáig, hanem gyorsan elvonultam a szobámba. Rövid idő múlva kopogtatott a családfő az ajtómon, és megkért, hogy menjek vele a fürdőszobába. Nem értettem a dolgot, de engedelmesen követtem, hiszen az egyébként nagyon zárkózott és otthon is elfoglalt mérnök közvetlenül hozzám alig fordult valamiért. A fürdőszobában azután némi, de el kell ismerni, jogos indulattal mutatta a kádat körben díszítő koszc síkot és elmagyarázta, hogy: 1) az ember a fürdéshez több vizet használ, még az sem árt, ha hagyja ázni a testét; 2) fürdés után illik a kádat tisztára súrolni. Égő füllel hallgattam a kioktatást, de egy életre megtanultam a leckét, amelyet tizennyolc éves koromig nem adott fel nekem senki.

A leánygimnáziumban, ahová a felosztatott Gorkij Iskola helyett befogadtak bennünket, összekeverték a két osztályt, és valakik valamiért Évát és engem egy padba ültettek, úgy, hogy ő volt közelebb az ablakhoz. Onnantól kezdve minden órán a sziluettjét néztem, szőke lófarkas frizuráját. Közben tanárok váltották egymást az órá-

kon, hol fizikát tanítottak volna, hol magyart vagy ki tudja mit. Időnként fel is szólítottak, valamit feleltem is, de a lényeg az volt: láthattam őt. Egy idő után Éva észrevette, hogy folyamatosan nézem, zavarta is, de csak akkor pirult el, mikor az előttünk ülők egyike hátrafordult és megkérdezte tőle:

– Megkérte már a kezedet?

Idáig nem fajultak a dolgok, de azt azért megbeszéltük, hogy ha leérettségiztünk, mindketten az ELTE-re jelentkezzünk, és sikeresen felvételizzunk. Ez így is történt, engem felvettek magyar–történelem szakra, őt „létszámfelettiként” nem. Az volt a baj Évával, hogy – mint afféle gerinces ember – nem jelentkezett a KISZ-be.

En pragmatikusabb és a kommunista eszmék által nem érintett mivelomban ezt kellő időben, még 1957 márciusában megtettem. Ha vitáink során az elveimről nyilatkoztam, humanistának vallottam magam, ezt tartom azóta is. Soha, semmilyen pártnak tagja nem voltam – nem is leszek.

Azon a nyáron csak néhány levelet váltottunk Évával. Kettőnk története akkor kezdődött igazán, mikor szeptember elején beköltöztem a Ménesi úti egyetemi kollégiumba, mint az ELTE magyar–történelem szakos hallgatója.

Együtt, felnőttként

Éva ugyan nem a legjobbkor, éppen a háborúra született, 1940-ben, de talán kárpótlásul mindkét szülője jó tulajdonságait örökölte. Apjától örökölte az érdeklődést a világ dolgai felől, a hajlamot az önfeláldozásra, anélkül, hogy az önállóságát feladná, és a nyitottságot mások gondolatai iránt. (Ezzel nemcsak élnek, hanem jó páran vissza is élnek, sokan ma is afféle lelki személtáának használják. Neki el lehet mondani a legrejtettebb titkokat is. Nem csupán meghallgatja őket, hanem segít is, ha lehet, legalább tanácsal.) Édesanyjától a végtelen gyerekszeretetet, a természet imádatát örökölte, a rajongást a virágokért, a szép holmikért, az alkotó kézimunkázást, a főzés tudományát anélkül, hogy követnie kellene a szakácskönyvek receptjeit. Az édesanyjának köszönheti gondosko-

dó lényét, a képességet arra, hogy támasz legyen olyankor is, amikor neki magának lenne támaszra szüksége.

Ennyi jó tulajdonság mellett van néhány zavaró jellemvonása is. Közvetlen hozzátartozóinak minden lélekrezdülését tudni szeretné, mindig érdemben szeretne beszélgetni barátainkkal vagy ismerőseinkkel, velem is. A felszínes fecsegést pihenésképpen sem viseli el. Én otthonról zárkózottságot hoztam magammal. Nem vagyok állandóan kíváncsi másra, nem szívesen elemzem magam szüntelen. Nyilván ezért volt szükség olyan sok esti sétára, tisztázó beszélgetésre közöttünk 1957 szeptemberében, hogy mindkettőnk számára ki derüljön: ki is az, aki társa lesz egy életre.

A jövő nem volt egyértelmű. Éva éppen egy külkereskedelmi vállalatnál kínálódott, hogy idegen nyelvi levelezőt képezzenek belőle, de oktatója számára is nyilvánvaló volt, hogy tanítványa többre hivatott. Én viszont ekkor ismertem fel, hogy engedve gyerekkori érdeklődésemnek, az irodalom iránti vonzódásnak, rossz pályát választottam: tanár semmiképpen sem akarok lenni, az újságírás pedig minden bizonnyal a rendszer kiszolgálójává tett volna. Azt is szilárdan elhatároztam, hogy egyetemi éveim alatt – immár felnőttként – a szüleimtől semmiféle anyagi segítséget nem fogadok el. Igaz, ami igaz, egyébként sem igen tudtak volna adni. Valószínűleg nem igazán bölcsen, de gyökeresen változtattam az életemen. Valahonnan hallottam, hogy szovjet ösztöndíjasnak lehet jelentkezni. Még 1957-ben is ötvenfős volt a keret, és addig mindössze harminc hely volt betöltve. Egy szép napon besétáltam az illetékes minisztériumi ügyintézőhöz és elmondtam, érdekelne, hová, milyen szakokra lehet jelentkezni. Mikor kiderült, hogy a Gorkij Iskolába jártam és felvettek az ELTE-re, a tisztviselő elém tette a felsorolást, amelyen még szabad helyek voltak a bányamérnöki, a geológusi, a repülőmérnöki és a vegyészmérnöki karon vagy szakon. Ráböktem az utóbbira: ez érdekelne. Az ügyintéző bólintott, feljegyezte az adataimat, közölte, majd értesítenek. Így is történt. Néhány nap múlva behívtak, közölték, hogy mehetek. Kiutalták a ruhapénzt – mert a téli holmit magunk vásárolhattuk meg –, és indulás egy hét múlva!

Éva nem örült ennek a fordulatnak. Ő nem akart jelentkezni ösztöndíjasnak, és KISZ-tagság nélkül nem is igen lett volna rá esélye.

Úgy gondoltuk, hogy a távollét nem fogja szétrombolni a kapcsolatunkat. Elhelyezkedik egy könyvesboltban, és egy év múlva újra próbálkozik az egyetemen. Én pedig megint nekiindultam az ismeretlennek.

A következő öt évben (a téli egy és a nyári három hónapot kivéve) a levélírás és -várás lett az életformánk. Szerepelt ezekben a levelekben minden: szikár hangú tudósítás a hétköznapiokról, beszámoló az olvasmányélményekről, egyetemi előadókról és csoporttársakról, időjárásról és családról – és olykor szinte lángra kapott a papír a visszafojtott érzelmektől. A levelezésünket mindketten gondosan megőriztük, és mikor összeházasodtunk, egyesítettük a két köteget, majd alkalmas helyen gondosan elégettük, mondván: nem tartozik ez senkire...

Az én egyetemi éveim szürkék voltak, amilyen szürke csak lehet az ég az őszi, téli, tavaszi Leningrád felett. Kopottak voltak az emberek, siralmasak a körülmények, gyengék az egyetemi előadások, unalmas a légkör. Némi színfoltnak csak a katonai tanszék számított, melynek vezetője feltehetően Magyarországon volt 1956-ban, mert kijelentette: amíg ő ott tanszékvezető, addig magyar hallgató be nem teszi oda a lábát. Hálás voltam neki ezért, mert így minden szerdám szabadabbá vált: míg a többi tankörtársam gázálarcban futott öt kilométert az egyetem körüli utcákon, vagy megpróbálta felállítani a vegyvédelmi sátrat, netán terepgyakorlatra utazott, én olvashattam vagy könyvek után kutathattam a könyvesboltokban.

(Meglépetés csak akkor ért, amikor öt év múlva – már itthon – a többi volt ösztöndíjassal együtt behívtak és megkérdezték, ugye részesültek a kinti egyetemeken katonai kiképzésben. A tömeg igent kiáltott, én pedig voltam annyira bölcs, hogy hallgattam a különleges bánásmódról. Így alhadnagyi rangot kaptam a magyar hadseregben anélkül, hogy egy pillanatig is szolgáltam volna a katonaságnál vagy tanultam volna bármiféle katonai ismeretet!)

Nem engedték azt sem, hogy szovjet csoporttársaimmal együtt krumplit szedjek. Ők majdnem minden évben, még a fagyok beállta előtt, 3–4 hétig a környéken lévő kolhozokban segítettek betakarítani a termést. A felsőbb helyeken nyilván úgy gondolták, nem mutatják meg a „Nyugatról” odakeveredett, elkényeztetett fiatallem-

bernek, milyen is a szovjet falu, ami az őszi esők utáni sártengerben még siralmasabb látványt nyújthatott. Én persze sértve éreztem magam, hiszen a mi cifra nyomorúságunkhoz képest nekem aligha tudtak volna újat mutatni... Kintlétem alatt éppen csak a szovjet valóság felszínét ismertem meg. Ösztöndíjas diákként akkor lett volna módom megismerkedni a tényleges helyzettel, ha orosz feleséget hoztam volna haza, ettől azonban megóvott a sors.

Tájékozatlanságomat mutatja, hogy véletlenül fedeztem fel, miképp juthatott hozzá egy szovjet honpolgár mosógéphez vagy hűtőszekrényhez. Egy alkalommal a közeli áruházban szokatlanul nagy tömegre lettem figyelmes. Odamentem, és kiderült, hogy akkor lehetett feliratkozni egy új típusú hűtőszekrény várólistájára, amit egy agilis leendő vevő írt össze. Állítólag a részlegvezető ezt a listát figyelembe vette, és ha jött áru, azt a várólistán soron következő vásárolhatta meg. A listára én is feliratkoztam, négyszáz felettiként. Mint kiderült, ez nem volt elegendő: negyedévenként egy alkalmi összejövetelen meg kellett erősíteni, hogy még mindig érdekelt vagyok. Vagy kétszer megjelentem ezeken a gyűléseken, és már a háromszázasok klubjába tartoztam, amikor feladtam a küzdelmet: hiszen csak három évem volt hátra az egyetemem...

Mivel nem juthattam ki Leningrádból, a vidék helyzetéről csak annyit tudtam, hogy elkésérítően rossz. Egyszer-kétszer felültem a helyiérdekű vasútra, így télen elvetődtem a Finn-öböl partjára, messze a várostól, ahol a hidegszürke ég alatt egy ideig nézegettem, ahogy a mínusz tíz fokos hidegben, a szürkésfehér hóban mozdulatlanságba dermedt lékhorgászok lesték a jó szerencsét...

Vidékre – hivatalosan – csak a harmadik év tavaszán jutottam el, amikor gyári gyakorlatra utaztunk. A Moszkva környéki kisváros lakói rendszeresen jártak fel busszal „kirándulni” a 220 km-re lévő fővárosba (ott ez a távolság még „környéknek” számított). Amint megérkeztek, mindenki szaladt megvenni, ami éppen kapható volt. Ha valakinek hosszú sorban állás után nem jutott a lábára illő cipő – amit felpróbálni sem volt módja, mivel csak kérhette a megfelelő méretet –, megvett egy párat, mondván, valakinek csak jó lesz a családban vagy a munkahelyen.

Ebben a kisvárosban ismerkedtem meg az ételmérgezéssel. Május

elseje tiszteletére kolbászt hoztak a helyi üzletbe, amiből nekem is sikerült vásárolnom. Elővigyázatlanul – sütés és főzés nélkül – ettem belőle, és utána egy hétig voltam beteg. A kolbászt doktorszakai hívták...

A kollégiumi életből valamivel többet láttam. A mi kollégiumunk tele volt kínaiakkal. Rengetegen voltak, elárasztották a tanulószobákat, a mosdókat, a konyhákat. Az európai ösztöndíjasok 70 rubelt kaptak akkor havonta – ami több volt, mint egy pedagógus vagy orvos átlagfizetése –, a kínaiak ötvenet, amiből tízet „egyeségesen és önkéntesen” felajánlottak hazájuk javára, és az így összegyűlt pénzből szovjet fegyvereket vásároltak. Emiatt öt évig nem is utaztak haza... (Áldozatuk nem volt hiábavaló: a nemsokára kitörő szovjet–kínai határkonfliktusban nyilván jól jöttek ezek a fegyverek.)

A kínaiak negyven rubeléből többnyire csak húsnélküli káposztára telt, amit naponta közösen főztek, és iszonyú bűze mindnyájunk orrában megmaradt. A kiemelt nagyvárosi rangú Leningrádban viszonylag elfogadható volt az ellátás. Időnként magyar export lecsót is lehetett kapni. Ha megkértem, egy jó mély serpenyőben negyedkilónyi felaprított húsos szalonnát pirítottam, majd nyakon öntöttem egy üveg lecsóval és két napra megvolt a vacsorám. Egyszer, amikor a sült hús illata versenyre kelt a káposzta bűzével, elkaptam az ételét kavargató kínai fiú pillantását: nem titkolta, hogy ölni tudna! Azóta megismertem a kínai konyhát, és megértettem dühét: nekik csak hústalan káposztára futotta – meg kalasnyikovra.

Nagyon elszánt volt a kínai diákok tekintete akkor is, amikor reggelente kollektív testedzésüket kezdték az udvaron. A szimpla testmozgás egy idő után – seprűnyekek „bevetésével” – egyre inkább katonai gyakorlatozássá alakult, amit szánakozva néztem.

A fényképszoba kulcsának keresésekor viszont én tűnhettem agybetegnek a szovjet srácok szemében. Ehhez tudni kell, hogy a háromemeletes kollégium felső emeletét lányok lakták, ahova, elvben, fiú föl sem mehetett. A második emeleten volt viszont egy fotósza-ba, aminek a kulcsa kézről kézre járt. Mikor elkértem az egyik a szovjet diáktársamtól, megjegyezte:

– Szóval te is? És kivel még oda, ha nem titok?

– Egyedül. Tudom, hogy kell egy filmet előhívni, van is hozzá mindenem – válaszoltam hülyén.

– Na, menj, te kis szerencsétlen, és igyekezz gyorsan visszaadni a kulcsot! – mondta lenézően.

Nekem akkor esett le a tantusz, amikor a fotószoza berendezéseként megpillantottam a sodronyágyat, rajta egy ottfelejtett női kardigánnal...

A sivárság, szürkesség és lepusztultság közepette szívét-lelket melegengető volt, hogy szinte ingyen lehetett járni a múzeumokba, ahol a színvonalas állandó tárlatok mellett időszakos kiállításokat is szerveztek. De kiváló hangversenyekre, jó színházi előadásokra is szerezhettem jegyet, a hanglemezkidás is jó volt és a lemezeket nevetségesen olcsón adták.

Míg én mindent összevetve meglehetősen nehéz feltételek között ugyan, de már egyetemista voltam, Évának még meg kellett harcolnia ezért.

Mikor a könyvterjesztő vállalatnál bejelentette, hogy újra felvételizne az egyetemre, a személyzetis – aki emberséges volt – külön felkereste a könyvüzletben, ahol dolgozott, elhívta sétálni és ott négy szemközt tudtára adta: amíg be nem lép a KISZ-be, nincs esélye. Kénytelen volt megalkudni. Korábbi osztálytársai közül néhányan azonban levelet írtak az ELTE párttitkárának, hogy vigyázzon, mert egy sötét ellenforradalmár próbál meg bejutni az egyetemre – pedig ő volt az osztályban talán az egyetlen, akinek elvei voltak, és egy szociálisan érzékeny, a tisztességes munkát honoráló társadalomért képes lett volna áldozatot hozni is. A levél után nem csoda, hogy a szóbeli felvételi során az első „szakmai kérdés” így hangzott:

– Mondja, maga miért nem disszidált?

Nem tudható, hogy a jeles bizottság végül hogyan foglalt állást. Éva édesapja ugyanis – oktatási minisztériumi kapcsolatán keresztül – akkor az egyszer nem másokon, hanem a saját lányán segített. Így Évát második nekifutásra felvették! Arról, hogy volt egy ilyen mőszeroló levél, negyven év múlva szereztünk tudomást: egyik aláírója ugyanis bocsánatot kért ifjonti gaszágáért.

Azután, hogy végre Éva is egyetemista lett, úgy érezhettük, mi-

énk a világ! Legalábbis a nyarak a miéink voltak. Ki is használtuk: az első nyár a megismerése volt, a második a bódulaté, a harmadikon – szülői beleegyezést egyik oldalon sem kérve – eljegyeztük egymást, a negyediken összeházasodtunk, majd miután én végeztem, az egyik kelet-magyarországi vegyi kombinát lakótelepén kezdtük el önálló életünket.

Hozzá tartozik a nyarakhoz, hogy függetlenségünket két körülmény tette lehetővé: egyrészt amíg Pesten voltam, továbbra is lakhattam volt osztálytársam szüleinél, akik azt is tudomásul vették, ha Évával kettesben voltunk ott. Másrészt „dorbézolásainkhoz” – főtt kolbász mustárral egy hentesüzletben vagy kétszer tíz deka hússaláta, zsemlével és tejjel – a pénzt részben Éva kuporgatta össze évközi óraadással, részben én – egy jól bevált recept szerint – minden nyáron hazacsempészttem egy-egy fényképezőgépet, amit itt úgy el tudtunk adni, hogy a vevő is és mi is jól jártunk. Kettőnk pénzéből uszodajegyekre, mozijegyekre is futotta.

Házasságkötésünk körülményei is jellemzőek. A vad nyári melegben Évától gyalog kutyagoltunk le a házasságkötő terembe, a szertartás után ugyanígy tértünk haza. Az ünnepi ebéd Éva szüleinél volt, tizenketten ültük körül az asztalt. Szüleim nyolc csirkével járultak hozzá a lakodalomhoz. Mielőtt visszautaztak volna, anyám azt mondta:

– Fiam, háromszáz forintot tudunk adni – és nyújtotta a pénzt, ami akkor a kezdő mérnöki fizetés negyede volt. Megköszöntem a nászajándékot, de nem fogadtam el, mert tudtam, tőlük az is épp elég volt, hogy utamra bocsátottak. Éva szülei a zongorától váltak meg, hogy legyen szobabútor a vidéki vegyi kombinát lerobbant szolgálati lakásában. Konyhabútort azokból a ládákból ütöttem össze, amelyekben a könyveimet küldtem haza Leningrádból.

A vidékre költözést két dolog indokolta. Egyrészt Pesten nem volt hol laknunk, másrészt fontosnak tartottam, hogy gyakorlatban is megtanuljam a vegyész-mérnökösködést. A vesztes ebben az esetben is Éva volt: az utolsó évet az egyetemen levelezőként kellett elvégeznie, és a helybeli általános iskolában csak képesítés nélküli nevelőként dolgozhatott. Közben a helyi gimnáziumban egy hajdani lovastiszt oktatta oroszra a diákokat, aki hadifogolyként elsa-

játtított valamiféle sajátos nyelvezetet a Szovjetunióban, és jó kapcsolatai voltak. Nekem – alighogy megérkeztem a kombinátba – felajánlották, hogy legyek agitprop titkár a vállalati KISZ-bizottságban. Visszautasítottam, és a KISZ-ből, amint lehetett, kimaradtam. Elzárkózásom ellenére egy új termék gyártásához kineveztek üzemvezetőnek, ami „csupán” azzal járt, hogy három kollégámmal együtt félévre Szibériába kellett utaznunk, hogy betanuljuk a technológiát, ugyanis a nyugatnémet cég ott épített egy hasonló üzemet.

*

A Moszkvából Kemerovóba tartó belföldi járat útközben valamiért leszállt Szverdlovszkban. Amint kiértünk a váróterembe, megszólított bennünket egy negyvenes inturisztos nő:

– Önök tartanak Kemerovóba? Jöjjenek velem!

A szovjet gyakorlatnak megfelelően ugyanis végig szemmel tartottak bennünket, nehogy valami nagy hadititok közelébe kerüljünk! Kísérőnk egy külön a külföldieknek és a kivételezett belföldieknek fenntartott kisebb váróterembe vitt át minket, ahol leültetett bennünket egy asztalhoz és néhány semleges mondat után szemlesütve, szerény mosollyal bejelentette: – Micsoda véletlen! Önök itt vannak és nekem éppen ma van a születésnapom!

Rögtön tudtuk, mi a teendők: vásároltunk egy üveg italt és szendvicseket, hogy illően ünnepelhessünk... Fél év múlva, amikor Kemerovóból Moszkvába tartottunk, ismét leszállt velünk a gép Szverdlovszkban. Ugyanaz az inturisztos nő jött hozzánk, bevitt minket a már ismert váróterembe, leültetett egy asztalhoz és néhány semleges mondat után szemlesütve, szerény mosollyal bejelentette:

– Micsoda véletlen! Önök itt vannak és nekem éppen ma van a születésnapom!

Fegyelmezett fiatalemberek voltunk, megálltuk röhögés nélkül. Tudtuk, mi a teendő.

Szóval egy újabb „levelezős” félévet töltöttem a „nagy hazában”. Kemerovóban újra átélhettem a téli leningrádi szürkéséget, kicsit hidegebb kivitelben. Szerencsénk volt, azon az enyhének számító télen nem csökkent a hőmérséklet mínusz 25 fok alá.

A magam szórakoztatására könyvekből ismerkedtem a hellyel. Az ott olvasottakból máig bennem él a tanulság, hogy a Magyarországnál kicsit nagyobb területű, mintegy ötmillió lakosú, szénbányászatból, nehéziparból, fakitermelésből és fafeldolgozásból élő körzetet egy megyei szintű tanács és pártbizottság irányította! (A tapasztaltakon felbuzdulva, amikor hazatértünk, készítettem egy beadványt a párt központi bizottságának, amelyben megyei rendszerünk megszüntetését, helyette öt körzet kialakítását – úgymint Észak- és Dél-Dunántúl, Észak- és Dél-Alföld és Duna–Tisza köze – javasoltam. Indítványom nyilván nagyon elgondolkoltatta őket, mert válasz azóta még nem érkezett.)

A köznép életének nehézségeit ott sem ismerhettem meg igazán. A gyárba reggelenként a részlegvezetővel együtt utaztunk ki egy kisbuszon, ugyanez a busz vissza is vitt minket a munkásszálló egy elkülönített szárnyába, amit még a német szerelésvezetőknek választottak le. A városból egyedül nem utazhattunk ki, és nem is kockáztathattuk meg az engedély nélküli kiruccanást, hiszen abban az időben kevés külföldi volt ott, így biztosan lebuktunk volna. A környező tajgából mégis láthattunk valamit a minket patronáló gyári Komszomol-szervezet jóvoltából: november hetediké tiszteletére ők vittek ki bennünket az egyik gyári üdülőházba. Útközben kifelé a kisbuszban is a fejemen hagytam a prémes sapkámat, mert a jeges úton akkora kátyúk voltak, hogy lépten-nyomon a busz tetejébe vertük a fejünket. Az üdülőházban némi alkoholizálás után a szovjet fiatalok kérdezgetni kezdték a messzi Nyugatról jöttöket, hogy milyen benyomásokat szereztünk náluk, milyennek látjuk őket. Kellő óvatossággal válaszoltam. Zavarba csak akkor jöttem, amikor egy korábban „az ideiglenesen Magyarországon állomásozó szovjet csapatoknál” szolgáló fiatalember arról érdeklődött, miért nem szeretik nálunk a szovjet katonákat. Visszakérdeztem: ők szeretnék a magyarokat, ha itt magyar csapatok állomásoznának. Nagy nevetés fogadta kérdésemet: egy ilyen szituációt ők ott, Szibéria közepén, el sem tudtak képzelni. Nem túl szerencsés kérdőfeleletemnek meglepő módon nem lett semmi következménye, úgy látszik, az ünnepnapokon az éberség kihagyott egy pillanatra...

Míg én Szibériában kiskanállal kóstolgattam a valóságot, Éva itt-

hon nagykanállal kapta. Kezdként ugyanis rögtön osztályfőnök lett egy 43 fős ötödik osztályban az alsóvárosi általános iskolában. Ide gyűjtötték össze a segédmunkások, bányarokkantak gyerekeit, a környékbeli szegény kisleányokból bejárókat, meg a helyi cigánytelepről azokat a fiúkat és lányokat, akik még nem maradtak ki a tanulásból. (A műszaki értelmiség, a kisvárosi hivatalnokok, orvosok, szóval a helyi intelligencia csemetéi a felsővárosi általánosba jártak.) Abban az időben a levelezők között is az ötödik évfolyamon tanították a módszertant: például azt, hogy hogyan ismertessék meg az ötödik általánosba járókkal a magyarban nem található orosz hangok képzését... Arról, hogy hogyan kell tanítani egy ilyen teljesen vegyes gyerekereget, természetesen egy szó nem esett, viszont Évának jutott jócskán mindabból a gondból és nehézségből, amik máig megoldatlanul élnek tovább annyit szerencsétlenkedő oktatásügyünkben. Bemutatásként néhány szál virág a nem hervadó csokorból.

Az órán fegyelmetlenkedő gyerekek kordában tartására egy kis kezdőnek nem volt semmiféle eszköze. A sokadik figyelmeztetés után Éva rászólt az egyik állandó rendetlenkedőre:

– És ha pofon ütnélek?

– Ember kell oda meg nagy csizma! – hangzott az öntudatos válsz a kis szöszke, vézna lurkótól, aki égő szemekkel, magát kihúзва nézett szembe tanárnőjével, hogy hozzá mer-e nyúl.

A másik állandó rendzavaróról – akinek az egyik szeme üveg volt – kiderült, hogy az apja rokkant és iszik, mint a kefekötő, a család pedig nyomorog. Ez a gyerek úgy szerezte be a tízórait, hogy végigfutott az osztályon, és amelyik ennivaló megtetszett neki, arra gyorsan rátette az üregéből kikapott üvegszemét... A bizarr módszer becsünetésére egy ideig a feleségem vitt neki szendvicseket. Ez persze nem lehetett a végleges megoldás, legfeljebb szépségtapas volt egy elgennyesedett fekélyen.

A cigánygyerekek között ötödikben még igen sok bizonyult szorgalmasnak, olykor elképzelhetetlen körülmények között is igyekezett tanulni. Hatodik osztályban következett be náluk a törés: a korai nemi érés miatt az orosz vagy a magyar nyelv rejtelmey helyett egyéb gondolatok foglalkoztatták főleg a lányokat, de a fiúkat is.

Két, vegyes házasságból született fiú okozta a legtöbb gondot, akiket semelyik csoport nem fogadott be. Az egyik fiú megpróbált kötődni Évához, aki a mai napig őrzi Sz. I. hozzá írt levelét, amit itt az eredeti formájában idézek:

„Ígéret.

Kedves tanár néni netesék haragudni hogy edig rosstalkottam. De ezután már nem fogok rosstalkodni. Igérem édesanyám életére. De netesék másoknak megmondani. De ha mégis el felejkéznék róla akkor csaktesék ezt a levelet megmutattni és akkor már tudom hogy mit kel csinálni.”

Sz. I.
V. d.

A másik fiú egyáltalán nem hajlott az együttműködésre. Ha rájött, akkor tekintet nélkül a tanárra, a tanítás menetére, óra közben egyszer csak mondogatni kezdte jó hangosan:

– Kopaszok bandája! Kopaszok bandája!

Valamilyen film ment akkoriban ezzel a címmel.

*

Szibériából hazatérve rám nehéz időszak várt: a kintihez hasonló, de itthon tervezett, gyártott és szerelt berendezések üzembe helyezése. A számtalan gond miatt sokáig napi tizenhat órát töltöttem a gyárban. Este tízkor még megvártam az éjszakai műszakváltást, reggel hat előtt pedig már bementem a nappalos művezetővel együtt, és meghallgattuk, mi történt éjjel, amíg aludtunk.

De lassan elmúltak a nehéz idők. Éva, megvédve a diplomamunkáját, képesítés nélküli nevelőből hirtelen egyetemi végzettségű tanárnő lett a gimnáziumban. (A „lovastiszt” a továbbiakban a technikumban oktatta a maga sajátos nyelvét.)

Mi helyben nem találtunk társaságra. Pestre ruccantunk fel, amikor tehattuk, és eleinte még le-leutaztak látogatóba pesti barátaink is. Magányunkat oldandó olyan folyóiratokra fizettünk elő, mint a *Nagyvilág*, az *Új Írás*, a *Novij Mir*... Máig emlékszem egy beszélgetésünkre, amikor a gyáron belüli munkanélküliséggel kapcsolatban

azt fejtegettem: kellene egy kis valódi munkanélküliség, hogy a becsületesen dolgozó többség megszabadulhasson a léhűtőktől. Fiatalságom volt az egyetlen mentség szavaimra: kisebbik fiam vergődéséből azóta rájöttem, a munkanélküliség inkább arra való, hogy a tulajdonosi pozícióban lévők visszaéljenek a hatalmukkal. Ha valakit megfosztanak a munkalehetőségtől, azt morálisan, sőt fizikailag is tönkreteszik... Arra pedig semmi garancia, hogy a léhűtők kerülnek kapun kívülre, és arra sem sok az esély, hogy az elbocsátottak új helyet találhatnak.

Egy idő után a pesti látogatóink kezdtek elmaradozni. Hiába tetünk szert egy 50 köbcentiméteres Simpson motorra, amellyel nyáron bejárhattuk a környéket, hiába nyaralhattunk a jugoszláv tengerparton, egyre erősebben éreztük, hogy vissza kell kerülnünk Budapestre, ha nem akarunk elszakadni a számunkra értékes dolgoktól: a velünk azonos módon gondolkodó barátoktól, a jó filmekről, a színvonalas színházi előadásoktól. Remélt utódaink jövődóbeli sorsa is a változtatást sürgette. Éva elkezdett hát újra magántáncműveléssel foglalkozni, én pedig műszaki fordítást vállaltam. Amikor már összegyűlt valamennyi pénzünk, apósom keresett nekünk lakást egy akkor épülő társasházban, ahová beszállhattunk, egyelőre Éva bátyjának a nevén: nekünk ugyanis nem volt meg az ötéves állandó pesti bejelentésünk (sürgősen visszajelentkeztünk anyósomék lakásába).

Két sikertelen próbálkozás után végre megszületett Balázs fiunk. Bár a bölcsődei, óvodai elhelyezés nem jelentett gondot, a rossz orvosi ellátás és a nehézkes bevásárlási lehetőségek miatt is azon voltunk, hogy mielőbb felkerüljünk Budapestre. Éva máig emlegeti, hogy a lázas gyereket téli hidegben egy szánkón kellett elhúznia a készenléti lakótelepről a városba, mert a gyerekorvos nem ért rá egy beteg miatt kijönni. A legyengült, alaposan bebugyolált gyerek nem tudott kapaszkodni a szánkón, és Éva kétségbeesését súlyosbítva időnként lecsúszott a hóba. Nekem eközben nyilván valami halaszthatatlan munkám volt a gyárban...

Innen kezdve felnőtt életünk szinte teljesen a gyermekeink életével fonódik össze. Miattuk küszködtünk a pesti lakásért, miattuk adtam fel induló karrieremet a gyárban. Éva azzal, hogy két gyer-

meket vállalt, szintén feladta ambíciói egy részét: a gyerekeket igyekezett ellátni teljes odaadással. Balázs kicsiként sokat betegeskedett, gyakran kellett mellette virrasztani, lesni még a lélegzetét is. Éva takargatta, ha fázott, hideg vizes lepedővel borogatta, ha lázas volt, főzte neki a kakaót meg a tejbegrízt, amibe egy-egy tojást is csempészett, hadd erősödjön a gyerek. Mert Balázs egy ideig rossz evő is volt, mesélés közben kellett a szájába belelopni a falatokat. Érdekes módon Gergő születése után Balázs étvágya látványosan megjavult.

Évára maradt a háztartás is, meg mellékesen az is, hogy nekem mindenben támaszom legyen. Én ugyanis, felkerülve Budapestre, nem igazán találtam meg a helyemet, megfordultam jó pár vállalatnál, intézménynél. Mindenütt a „külső körön” kezddhettem csak, időbe telt, amíg kiismertem, „ki, kivel, mikor és hogyan” – azaz megtanultam, hogy az adott munkahelyen merre nyílnak az ajtók. Mindez igen sok energiámba került. Ráadásul az volt a téveszmém, hogy ha megtanulom a szakmai fogásokat, és szorgalmasan dolgozom, akkor majd észrevesznek... Rá kellett jönnöm, hogy ez nem így működik: elsősorban a kapcsolatok számítanak. Ilyenkor én általában továbbmentem, egy következő munkahelyre. Az elveimet mégsem adtam fel, nem hivatkoztam sehol sem a szovjet diplomámra, nem léptem be a pártba, nem lettem senkinek a „táskahordozója”. Ilyen mentalitással többnyire üzletkötői, illetve főelőadói munkakörökben dolgoztam, aktív pályafutásom vége felé lett belőlem középvezető.

Elég sokat utaztam Európán belül, de eljutottam – mint említettem – Japánba, az USA-ba és jártam Peruban is. A családon belüli munkamegosztás többnyire úgy nézett ki, hogy én hétfőn reggel elindultam, és rendszerint csak hétfvégen, holtfáradtan érkeztem haza. Éva csomagolta be és ki a bőröndömet. Mondogatta is, eleinte tréfásan, aztán már érzékelhető – és jogos – keserűséggel, hogy így utazunk mi kettesben... Ő is nagyon szeretett volna világot látni, és lehet, hogy többet meg is látott volna belőle, mint én.

Néhány emlékkép azért kitörölhetetlenül bennem maradt. Például mikor Zürichből repülön Milánó felé haladtunk, és kijutva a zord, esős, ködös hegyek közötti világból hirtelen elénk tárult a

napsütötte Pó-síkság. Vagy Gurjevből Tengiz felé repülve egyszer csak ott volt alattunk egy fekete jurta és köröskörül a nagy semmi: csak a sivatag végeláthatatlan homokjára sütt a kegyetlenül perzselő nap...

Megtanultam: a külkereskedelemben a szívélyes kapcsolat addig él, amíg az üzlet tart. Addig érdeklődnek hogyléted felől, az egészségedről, a családotról, megemlékeznek a születésnapodról, küldik a karácsonyi üdvözlőlapot. A tárgyalások szünetében a hobbidról kérdeznek, arról, hol nyaraltok az idén. Amikor viszont a hivatalos kapcsolatnak vége, azt is elfelejtik, hogy a világon voltál. Ritka kivételt jelentett, amikor valódi érdeklődés, kölcsönös szimpátia alakult ki valamelyik üzleti partnerrel.

Éva szinte folyamatos gyötrődése a magántanítványokkal meg az én kiküldetéseim végül oda vezettek, hogy valamennyi pénzt félre is tudtunk tenni nyugdíjas korunkra.

Arra pedig mindketten rájöttünk, hogy a kemény munkával eltöltött évek után – hatvanon felül – akkor élünk értelmesen, ha nem hajtjuk magunkat tovább, hanem örülünk a jó könyveknek, a szép zenének, a természet csodáinak, a jó falatoknak és viszonylagos egészségünknek.

Nyugodt nyugdíjasként, kettesben

Nyugdíjas életünk nehezen kezdődött. Eleinte olyan érzésünk volt, hogy csak a szabadságunkat töltjük: vagyis egy ideig hiányzott a munkahely, a kialakult ritmus szerinti ébredés és a reggeli készülődés, a benti gondok, teendők. Nehéz volt tudomásul venni, hogy nélkülünk is boldogulnak, netán örülnek is, hogy már nem vagyunk ott...

A hiányérzet szerencsére nem volt tartós: rájöttünk, hogy tényleg minden napunk „szabadságként” fogható fel, nem kell igazodni senkihez, nincs szeretem, nemszeretem feladat, számonkérés, határidő, intrika, zűr – semmi! Mi határozhatjuk meg, hogy mikor kerülünk, kit hívunk meg, hová megyünk, mit csinálunk aznap.

Mindez mérhetetlen könnyebbség, egy idő után az ember nem

győző csodálkozni és örvendezni azon, mennyire más élet ez, mint a korábbi, kötöttségektől terhes időszak volt. A feladatunk csupán annyi, hogy értelmesen alakítsuk ki az új életrendünket. Elhatároztuk, hogy a délelőtt a háztartásé, a délutánokat pedig megtartjuk a könyveknek, a zenének, mozinak, tévénének, kiállításoknak, családi, baráti találkozóknak. Három könyvtárnak vagyunk tagjai, amiket több-kevesebb rendszerességgel fel is keressünk. Nemcsak azért, hogy böngészéssel vagy kritikák, ismerősök ajánlása alapján könyveket kölcsönözzünk, hanem azért is, hogy hozzájussunk olyan folyóiratokhoz, amelyek egyébként elérhetetlenek lennének számunkra.

Az én szívembe legjobban az Idegennyelvű Könyvtár lopta be magát. Annak az olvasóterme egyszerűen ideális: a csend, a világítás, a kulturáltan viselkedő látogatók, a kedves, segítőkész könyvtárosok; maga a földi paradicsom. Évának ez régi, megszokott helye, ugyanis itt készült az egyetemi vizsgákra.

Filmeket baráti ajánlások alapján nézünk meg – de megválogatjuk, kinek a véleményére adunk. Időnként még így is pórul járunk. Évának régi szokása, hogy megpróbál partnereket toborozni egy-egy filmhez, kiállításához, így kívánva megsokszorozni az élményt. Körtelefonjainak hatékonysága messze esik a száz százaléktól, de megszoktuk már, aktív időszakunkban is ugyanígy volt.

Hogy a délelőtti „rabszolgamunkák” unalmát csökkentsük, először Józsit fogadtuk be közénk, akire rá lehetett bízni az élelmiszerbevásárlást. Természetesen előre összeállított lista alapján és szigorúan kikötve, hogy semmi önkényeskedés. De ő bizony mindezek ellenére időnként elcsábul. A disznósajt, a főtt császárhús, netán a libatepertő vonzerejének képtelen ellenállni, hiába riadóztat a koloszterinszint! Lassacskán kiderült róla, hogy alkalmas a mosogatógép által be nem fogadott lábasok, nagyobb üvegtálcák rendbetételére is, bár nem mindig jól választja meg, mikor használandó csak Superdol, mikor csak Cif, mikor mindkettő egymás után. A szőnyeგრázás természetesen az ő feladata, a porszívózásba is belejött, de a padlófényesítő használatát már nem lehet rábízni, óvatlan mozdulataival képes lenne a bútorokat tönkretenni! Valamennyire használható a konyhában is, persze csak az előkészítő műveleteket lehet rábízni, a zöldségtisztítást, krumplihámozást. Ilyenkor kőkor-

szaki módon kést használ, isten őrizze valami új eszköztől. Bezzeg, ha hagymaaprításról van szó, akkor bekapcsolja az aprítógépet!

Józsi időnként sofőrködik is, bár a kocsiiban sokat morog, mert a székesfővárosban autóval csak haladni és megállni nem lehet...

Ténykedésének mérlege végül mégiscsak pozitív, így aztán hamarosan megjelent a háztartásunkban Rózsi is. Ő nemcsak a lakásban található rengeteg virágot gondozza elképesztő szeretettel és szakszerűséggel, hanem port is töröl, rendet tart a szekrényekben, kitálálja a menüt és legalább két alkalomra elegendő mennyiséget ízletesen el is készít; mos, vasal, és emellett még amolyan házvezetői szerepet is ellát: számon tartja, mit, mennyit, mikor és hol kell vásárolni. Arra is figyelmet fordít, mikor esedékes orvoshoz menni és miért, mennyi a háziorvos tarifája a rutinyógyyszerek felírásáért és mennyit illik a borítékba tenni, ha jönnek a karácsonyi ünnepek...

Mielőtt bárki megirigyelné tőlünk a két derék segítséget, bevalom, hogy mindkettőjüket mi találtuk ki: Józsi és Rózsi szerepét mi játsszuk, ezzel próbálunk védekezni a rutinmunkák unalma ellen. Jelenlétük egyelőre távol tartja az elfásulást, az egymásra mutogatást, a nekikeseredést kertek alatt ólálkodó farkasait, bár félő, hogy ők is öregszenek és ezzel együtt a munkabírásuk is csökken majd. Hogy akkor mi lesz a megoldás, ma még nem tudjuk, de az biztos, hogy nem szeretnénk öregek otthonába kerülni.

Minden napot ajándékként fogadunk. Megpróbáljuk felülről és kívülről szemlélni szűkebb környezetünk, hazánk és a nagyvilág eseményeit is. Ha erre nem lennénk képesek, régen belehalhattunk vagy belebolondulhattunk volna a rettegőnivalókba... Világsszemléletünkkel összhangban ugyan tulajdonítunk jelentőséget annak, hogy tagjai lettünk a magát Európai Uniónak deklaráló szervezetnek, de a mi körülményeink, életünk alakulása sokkal inkább attól függ, hogyan alakul az egészségünk, és mikor, milyen sorrendben fogunk meghalni. Egyelőre mi vagyunk a nyugodt nyugdíjasok – de csak amíg rólunk van szó.

Ha gyerekeinkre, leendő unokáinkra, rokonainkra, ismerőseinkre is gondolunk, szomorúak leszünk. Losonczi Ágnes 1977-ben *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben* című művében a kapitalista társadalomról a következőket írta: „Bonyolult szervezetek

áttekinthetetlenné válnak, az ember egyre nehezebben igazodik el: a növekvő szakigazgatási és bürokratikus apparátusokat nemcsak eltartani nehéz, de a kiismerhetetlen labirintusok, ellenőrizhetetlen szervezeti hálózatok »megkímélik« az embereket saját ügyük képviselőtől, és el is vágják az ellenőrzés lehetőségét saját életük, saját ügyeik felett.” Nem igazán vigasztaló gondolatok, akár a kapitalizmus természetére, akár az Európai Unióra, akár a saját vagy szereteteink sorsára gondolunk.

Mindezek tetejében, az utóbbi években megjelent a köznapi embert is fenyegető terrorizmus. Itt kettőnk ingerküszöbe lényegesen eltér: Éva, ha egy mód van rá, kerüli az utazást a metrón, újabban már a nagy élelmiszer-áruházakban is rossz érzése van: nem szereti a tömeghelyeket. Én világéletemben megfontolatlanabb, fatalistább voltam, azt hiszem, amit az olajválság idején bölcs vezetőink hirdettek: „hozzánk ez nem gyűrűzik be”. Az eszemmel persze tudom, hogy neki van igaza, és ki kell egészítenem az előző mondatot: mi vagyunk a nyugodt, szomorú – és aggódó nyugdíjasok.

Mindennek a tetejébe még szorongunk is, mivel a terroristák kiképzését a következők szerint képzeljük el. Az összegyűlt terroristatanoncoknak felmutatnak egy színes fényképet valakiről, a következő szöveggel: „Ez az úgynevezett ember. Súlya általában 3 és 100 kilogramm között van, mozgása lassú és nehézkes, tehát könnyen eltalálható. Leghatékonyabb a fejlődés, ezt a testrészt javasolt célozni. Mivel döntően szerves anyagokból áll, jól ég. Mérgező anyagok hatására gyorsan elpusztul. Kevés robbanószer szükséges ahhoz, hogy darabokra szakadjon, ezért a robbanóanyag túlادagolása nem ajánlatos, mert a véres húscscafatok igen nagy területen szóródnak szét. Az ember a legkönnyebben megsemmisíthető objektum, több szót ne is vesztegessünk rá! Jöhet a következő, sokkal nehezebb téma: robbanóanyag elrejtése gépkocsiban...”

Igényt tartunk a protestálásra is. Tiltakozunk, teljes szívvel és lélekkel az ellen, hogy az élelmiszergyártók, a médiaiparosok, a politikusok és a papok elárasszanak bennünket silány minőségű tömegtermékekkel, kenyérnek, kultúrának, elvnek vagy hitnek adva el azokat, miközben könnyen átverhető, gügye fogyasztónak tekintenek bennünket.

Végezetül irigyek vagyunk. Irgyeljük a messzi Skóciában azt a régien halott, de végtelenül kedves asszonyt, aki R. Burns csodás versében azt mondhatta élete társának:

„John Anderson, szívem, John,
együtt vágtunk a hegynek,
volt víg napunk elég, John,
szép emlék két öregnek.
Lefelé ballagunk már
kéz-kézben csöndesen,
s lent együtt pihenünk majd,
John Anderson, szívem!”
(Szabó Lőrinc fordítása)

Balázs, idősebb fiunk

Két sajnálatos koraszülés után, amit a feleségemnek testileg, lelkiileg igen nehéz volt elviselnie, 1966 nyarán sikerült megszülnie első fiunkat, Balázst. A terhesség idejét nagyrészt szüleinél töltötte Budapesten. Balázs világoskék szemű, szőszke hajú, törékeny kisgyerekként született. Mintha csodálkozás lett volna a szemében: ugyan mit is keres ő itt a földön? A rácsodálkozás képessége azóta is jellemzi, ennek megfelelően igen gyorsan eligazodik az emberek között, jól értékeli a világban zajló eseményeket. Olykor képes hosszasan eltöprengeni azon, mi az értelme az emberi életnek, megérdemlünk-e mi, emberek, hogy a Föld egyáltalán a hátán hordjon bennünket.

Fiunk szeme idővel sötétkék lett, a haja megbarnult, ismétlődő gyerekkori betegségeit kinőtte. Felnőttként sokat kirándul, kerékpározik, fut a Margitszigeten, nyáron fürdik a Dunában. Egy ideig karatézni tanult. Mostanra jó alakú, izmos férfi lett belőle (immár ősz szálakkal a hajában és szakállában).

Már kisgyerekkorában intenzíven érdeklődött a műszaki dolgok iránt. Amikor egy hintaszéket felszereltem „autónak” – műanyag kormányt, néhány lámpát, indexet és reflektorokat téve rá – órákat

tudott benne ülni. Kapcsolgatta a különböző fényeket, tekergette a kormányt, a motorzúgást berregő hangokkal utánozta.

Öccse születését látszólag közömbösen vette tudomásul. Évek múlva derült ki, hogy a legértékesebbnek tartott játékeit – biztos, ami biztos – feltette az általa elérhető legmagasabb polcokra, ahol az újszülött garántáltan nem érhette el...

Az első osztályt úgy kezdte, hogy rendszeresen elkésett. Nem értettük: az iskolaépület közel van hozzánk, az úton nincs forgalmi akadály... Mint később kiderült, egy szilvafa volt útközben, és az akkor érő termést meglepték a darazsak, Balázs pedig irtózott tőlük. Mindig megvárta, amíg a nem túl forgalmas lépcsőn jött egy felnőtt, és csak mellette mert áthaladni a veszélyesnek tartott helyen. Ebből adódtak a késések.

Végig „kulcsos gyerek” volt. Bár a feleségem mindig olyan órabeosztást kért, hogy Balázs lehetőleg minél kevesebbet legyen egyedül otthon, ezt nem lehetett teljesen elkerülni. Ilyenkor egy orsós magnó volt a társa, a szalagon a feleségem által előző este ráolvasott mesével. Ezt hallgatta meg Balázs többször is, nagy szakértelemmel kapcsolgatva a magnót. (A csehszlovák Tesla gyár dicséretére szólna, hogy ez az ősrégi jószág ma is megvan, üzemképesen!)

A gimnáziumba Balázs az első hónapban rendesen bejárt, utána iskolakerülővé lett. Úgy érezte, hogy neki túl nehéz az egész: az új osztálytársak, az ismeretlen tanárok, az általános iskolaitól eltérő követelmények. Reggelenként engedelmesen vette az iskolatáskát, benne az uzsonnával, meghallgatta az anyai intelmeket, azután bucsózott. Egész délelőtt vitette magát végállomástól végállomásig. Mikor úgy gondolta, nagyjából vége lehet a tanítási időnek, hazatért. Nem sokat mesélt a benti eseményekről, de ez nekünk nem tűnt fel, hiszen egyébként is elég hallgatag volt. Egy hét múlva az egyik tanárnő érdeklődött, mikorra várható a fiunk felgyógyulása, mert nem jó, ha mindjárt az év elején sokat mulaszt. Ekkor derült ki a turpisság. Jóindulatból adott orvosi igazolással sikerült elkerülni a botrányt, de nagyobbik fiunk jellemző magatartása lett a „megkerülési technika”: ha valami nehézséggel találja magát szembe, először megpróbál kitérni előle, anélkül, hogy kellően mérlegelné az általa választott látszatmegoldás minden következményét.

Öccsével addig nem foglalkozott, míg nem lehetett játszani vele. Onnan kezdve, hogy a kisebbik is megtanult kerékpározni, megváltozott a kapcsolatuk: a köztük lévő különbség fokozatosan elvesztette jelentőségét. Kisebbik fiam most is elismeri Balázs alaposabb ismereteit, nagyobb kezűességét, jobb műszaki feladatmegoldó képességét, szívósságát, munkabírását. Az elismerés felnőtt korukban is jó alapja harmonikus kapcsolatuknak.

Gyerekkorukban volt néhány életveszélyes csínytevésük, de sikerült baj nélkül megúszniuk. A nagyobb tízéves lehetett, a kisebb négy, amikor hangyát kezdtek irtani a lakásban – természetesen a távollétünkben. A konyha kövén vonuló ellenséges hangyacsapatot öngyújtólánggal próbálták mőresre tanítani. Valamennyi hangya elpusztult ugyan, de a bekormozódott csempe azt is jelezte, hogy hadjáratuk egyáltalán nem volt veszélytelen: könnyen felgyújthatták volna az egész lakást.

Az sem volt igazán megnyugtató, amikor a feleségem varrókészletéből eltűntek a tűk. Mint utóbb kiderült, „nyílhegyek” lettek belőlük, gondosan rögzítve egy jól dobható faágba. Ezekkel a nyílveszőkkel – vagy inkább mini lándzsákkal – mint „ellenségeskedő indián törzsek harcosai” dobálták egymást a közeli domboldalon. Szerencsére a harcosok nem céloztak elég jól, gyorslábúak voltak és jól el tudtak hajolni, így senkinek sem lett semmi baja.

Szerencsére ritkán vadultak: a háborúsdit megoldották műanyag katonákkal, a „nagy hazából” ajándékba kapott játék tankokkal. Meg tudtak egyezni a szabályokban is, a játék soha nem durvult el, nem kellett igazságot tenni, elintézték mindent egymás között.

Mi egyébként annyira békepártiak voltunk, hogy egy ideig nem kaptak játék kardot, játék pisztolyt. Akkor adtuk fel az ellenállásunkat, amikor egyszer meghallottuk, hogy az egyik, kenyérhéjat fogva a másikra, odaszólt:

– Tessék meghalni, le vagy lőve!

Balásznak a katonáskodással sikerült megismerkednie a valóságban is. A gimnáziumi évek befejeztével felvették főiskolára, és az akkori gyakorlatnak megfelelően előtte egy évet a hadseregben kellett töltenie. Abban az időben szokásos volt az is, hogy minél távolabbra vigyék az újoncot az otthonától, nehéz legyen neki hazajut-

nia eltávozáskor, kerüljön sok fáradságba a rokonságnak, ha meg akarják látogatni a kaszárnyájában. A cél a dresszúra volt, semmi érzelműség, csak a kemény szolgálat. Ennek megfelelően Balázs az alapkiképzést Molnaszecsődön kapta, onnan pedig a legtovábbi nyugati határszélre került. Feleségemnek örök élmény maradt a meglátogatása, amikor a szárnyvonalon járó motorkocsi vezetőjének jóvoltából – hazai ennivalóval megpakolt nehéz kizártsákkal – leszállhatott a reménytelenül szürke szántóföld egy pontján és a vezető kézmozdulatát követve toronyiránt elindulhatott a néhány kilométerre lévő laktanyához.

Balásznak a mérhetetlen unalmon túl – bár olvasással, pálya körüli futással igyekezett színesíteni a nem őrseben töltött időt – a primitívség és az igénytelenség maradt meg az emlékezetében ebből az időszakból. Ő nem ivott a többiekkel – „a kakaós” volt a gúnyneve –, de mivel jó erőben lévő, visszazólni merő fiatalember volt, békén hagyták. Karácsonykor – néhány társával együtt – még az egyik parancsnok disznájának levágásához vezényelték ki a határszélre, az újévet viszont már Budapest határában köszönthette. Ugyanis véletlenül kiderült, hogy a feleségem egyik főiskolai tanítványa az ottani laktanya parancsnokának a lánya. A lány ezt elmesélte az apjának, a papa pedig úgy gondolta, nem árt, ha egy átvezenlyéssel kedvez a lányát tanító adjunktusnak.

Balázs a katonáskodással egy rideg, primitív világról szerzett tapasztalatot. Nem ijedt meg ettől, mert azt is megérezte, milyen önállónak, felnőttnek lenni. Éppen ezért ellenkezés nélkül fogadta, hogy elköltözzön otthonról. Adódott ugyanis egy jónak tűnő lehetőség: sikerült eltartási szerződést kötni egy háromszobás lakásban élő idős asszonnyal, aki egész nap – időnként ellenszenvesen rikácsoló papagája társaságában – folyamatosan bámulta a tévét. Az eltartási szerződésben az állt, hogy az odaköltöző fiunk vásárol be és takarít, s ha asszony megbetegszik, feleségem fogja gondozni, főz és mos rá, ha kell. (A széle-hossza-egy öregasszony testét, ápolását elképzelve feleségem előre fizikai rosszullétet érzett.)

Mikor Balázs beköltözött, kiderült, hogy mégsem az egyik igazi szoba jut neki, hanem a gyakorlatilag ablaktalan cselédszoba. A sötét, szellőzés nélküli lyukat – volt ugyan egy lichthófra nyitható ab-

laka, de azt az illatok miatt nem volt tanácsos kinyitni – mindenféle praktikával próbáltuk lakályosabbá tenni. Ez reménytelen vállalkozásnak bizonyult. Balázs a kényelmetlenségek ellenére mégis szerte ezt a szobát: jól el lehetett bújni benne a világ elől.

Az öregasszony arra hivatkozva változtatott a megállapodáson, hogy valami igen távoli erdélyi rokonait – akik időnként azért meglátogatják – kell rendesen elhelyeznie. Fogcsikorgatva elfogadtuk a változtatást: máshogy, mint eltartási szerződéssel, nem látszott esély arra, hogy a felnőtt fiunk valaha is önálló lakáshoz jut. Később kiderült, hogy a lakásban „erdélyi, távoli rokonokként” időnként megszállnak valakik, de a szállásért fizetnek a végtelenül pénzéhes öregasszonynak.

Az eltartási szerződés szerint nekünk is kellett havonta fizetni, ezért Balázs kénytelen volt nappali tagozat helyett estin folytatni a tanulmányait. Nappal a posta egyik telefon-alközpontjában vállalt ügyeletet. Szerencsére nem sok tennivalója akadt, így munka közben még tanulhatott is. Fizetése csekély volt, de mi örültünk annak is.

A nem éppen barátságos öregasszony bántóan életképesnek mutatkozott. Időnként eljárt a közeli piacra finom falatokat vásárolni. Főzött is magának és pukkadásig jóllakott, de ez sem ártott neki. Arra is volt energiája, hogy megfigyelje Balázs minden moccanását. Ismerőst – legyen fiú vagy lány –nem vihetett fel az odújába anélkül, hogy ki ne nyíljon az öregasszony szobájának ajtaja. Elvárta, hogy az érkezők beköszönjenek hozzá. Ha a fiamnak lányvendége volt, számíthatott arra, hogy az öregasszony az ajtaja előtt fog hallgatózni.

Viszonozva a gonoszságát, mi szülők Balázzsal együtt minden realitást nélkülöző fantáziajátékokba kezdtünk arról, hogyan gyorsíthatnánk meg gondozottunk mielőbbi átjutását a túlvilágra. A fantáziálásban igen találékonynak bizonyultunk, amihez az olvasmányélményeink is hozzásegítettek. A valóságban természetesen kénytelenek voltunk más megoldást találni. A „három kereső, egy eltartott” helyzetnek köszönhetően lassan összegyűlt annyi pénz, hogy – viszonylag olcsón – meg tudtunk venni egy lerobbant állapotban lévő 46 négyzetméteres házgyári lakást a III. kerület egy meglehetősen zajos, nagy forgalmú, rossz levegőjű részén. Balázs

boldog volt, hogy megszabadult a bizonytalan ideig tartó, megalázó várakozástól.

Mi is vele örültünk, míg nem meglepetésünkre kisebbik fiunk egyszer csak bejelentette, ő is a bátyjához költözik, akivel már megbeszélték, hogy övé lesz a kisebbik szoba. Őszintén szólva, nem bántuk: elég nehéz volt már együtt élni vele. Máskor ébredt és feküdt, mint mi, más érdekelte a tévében, más zenét hallgatott volna, más hangerővel, máskor és mást evett volna. Nem azt és nem akkor hozhatott fel a lakásunkba, akit és amikor szerette volna, és a többi. Eljött az ideje a különválásnak.

A két fiú megegyezett abban, hogy a lerobbant lakást közösen hozzák rendbe. Kicserélték a lestrapált szőnyegpadlót szalagparketára, letépték a koszhadt tapétaréteget, kifestettek, újramázolták az ajtókat, ablakokat, új függönyöket tettek fel. Újjávarázsolták a lakást saját szervezésben külső segédlet nélkül, testvéri összhangban. A mi segítségünk annyi volt, hogy a feleségem főzött rájuk, és a főtt ételt rendszeresen elvittük nekik az „új” lakásba.

A fiaink abban is megállapodtak, hogyan vezetik a háztartást, ki mikor vásárol be, ki mikor takarít, mosogat. A mosást is megoldoták egy ismerős házaspártól átvett mosógép felújításával.

A gyakorlatban persze nem ment minden simán. Előfordult, hogy a hűtőszekrényben Gergő nem talált mást, mint néhány félliteres kakaót és pár zacskó pisztáciát – mindkettő Balázs kedvence. Az is előfordult, hogy amikor Gergőn volt a mosogatás sora, nagyjából megcsinálta, amit kellett, de mire az evőeszközökig jutott, megunt, otthagya...

Mi akkor keseredtünk el, amikor felfedeztük, hogy az általunk odavitt ennivalókból egy-egy adag tönkrement. Ilyenkor megesküdtünk, hogy ennek vége, nem kapnak tőlünk több főtt ételt. Aztán megsajnáltuk őket, és kezdődött minden előről.

Balázs a főiskola befejezése után gyorsan álláshoz jutott. Szervizmérnökként helyezkedett el egy kis kft.-nél, amelyet egy nála néhány évvel idősebb főiskolai társa alapított. Ez a kis cég amolyan családi vállalkozásnak bizonyult, összesen hatan voltak, négy fiatalember – beleértve a „tulajt” is –, akik kijártak és a helyszínen karbantartották, javították a különféle irodagépeket. Két fiatal nő – az

egyik a tulaj felesége – intézte az irodai teendőket, az adminisztrációt és a diszpécserkedést. A kis egység működőképes volt, de Balázs hamar megismerte a hátrányait is. Mint legfiatalabbra, rábízta a legkényelmetlenebb munkákat, neki kellett például a legtöbbet furikáznia a városban, és a legkevésbé szimpatikus ügyfelek is rendszeresen neki jutottak. A főnök felesége sokszor adott neki olyan feladatot, amelyet nem indokolt sem a végzettsége, sem a munkaköre: hozzon kávé, teát, vásároljon be tisztítószereket stb., ráadásul egy idő után elkezdte számon kérni, miért tartott egy javítás addig, ameddig, miért nem percnyi pontosan kezd a munkahelyén – attól függetlenül, hogy Balázs előző nap egy makrancos masina miatt legalább két órát „túlórázott”.

A fiam hamar rájött, hogy nemcsak a „termelő” és a „kiszolgáló” létszám megoszlása aránytalan ennél a kis cégnél, hanem az is baj, hogy az asszony hordja a kalapot. Mikor elmondta észrevételeit a főnöknek, sóhajtás és lemondó vigasztalás volt a válasz:

– Ne vedd észre, kispajtás. Tudod, hogy milyenek a nők...

Balásznak nem volt miért elfogadnia ezt a helyzetet. Gondolt egyet és elkészönt a csapattól: önállósította magát. Az induló klientúrája részben a kft.-nél megismert partnerekből állt – így kárpótolta magát az elszenvedett sérelmekért. Eleinte kifejezetten élvezte, hogy a maga ura. A vállalkozáshoz volt egy mobiltelefonja és egy idősebb, de azért még megbízható Volkswagenje. A kocsikiválasztásában az autóbolond öccse segített, több hétvégét az autópiacon töltve. Önálló vállalkozóként Balázs akkor indult, amikor hívták, addig dolgozott, amíg kellett, senki sem kérhetett rajta számon semmit. Egy idő után persze rájött, hogy ez sem fenékgig tejfel. Akkor is hívták, amikor az égvilágon semmi kedve nem volt menni, de muszáj volt, mert a kliens nem vár. Időnként meg az elvégzett munkához és a ráfordított időhöz képest nevetségesen kevés volt a bevétele. Arra is a saját keserű tapasztalatából kellett rájönnie, hogy egy-egy nagyobb megbízást nem is olyan egyszerű megszerezni. Nem elég a tisztességesen végzett munka, a korrekt számlázás, azt is meg kellett tanulnia, kit, hogyan, mikor, milyen formában lehet és kell megkenni.

A könyvelők világában sem volt könnyű eligazodnia. A járatlan újoncot az erre specializálódott társulatok igyekeznek a végtelenség-

gig kihasználni, súlyos pénzeket gomboltak le róla mindenféle lehetőséget megcsillantva az úgymond „kedvező mérleg” kitalálásáért és elkészítéséért. Körbeszámlázással tisztátalan költség számlákat produkálnak, a megbízóval ezeket alaposan megfizettetik, a kockázat is természetesen az övé. Ha megbukik az ellenőrzésnél, hát istenem, az ő felelőssége.

Baláznak más ügye is volt, ami belekerült párszázezer forintjába. Egy családi ismerős rávette, próbálkozzon egy addig csak külföldről beszerezhető laboratóriumi eszköz gyártásával. Ha sikerül, nemcsak a hazai piac lesz az övé, de még a határon túlra is szállíthat. Egyelőre vegye meg a szükséges anyagokat... Mivel családi ismerős volt az illető, csak szóban állapodtak meg. Balázs beszerzett mindent és egy barátjával jó fél évig a szabadidejüket feláldozva összeállították a mintapéldányt. Az ismerős megcsodálta, elvitte, azután következtek az ígérgetések, a halogató telefonok. Végül az illető sértődött meg: nem hagyják békén ezek a tejfölösszájú kölykök, mikor neki annyi egyéb gondja is van... A befektetett pénz és a munka elveszett.

Belekeveredett egy lakásvásárlási históriába is: egyik nőismerőse kicsalt tőle részletekben körülbelül egymillió forintot. Egy szép nap azzal állított haza a fiam, hogy adjunk neki gyorsan kétmilliót! Ezzel a pénzzel a nőismerős azonnal ki tudja fizetni az eladót, és majd nekünk is törleszt. Ha nem adunk, elveszik az ő egymilliója! Kénytelenek voltunk felvilágosítani, hogy egymillió veszteség kedvezőbb, mint három. Nem szabad ilyen áron futnia a pénze után, hiszen semmi garancia nincs arra, hogy a kétgyermekes, akkor éppen állástalan fiatalasszony képes lesz törleszteni a kölcsönöket. (A történet viszonylag jól végződött: a hölgy talált egy pénzes barátot, akinek jóvoltából két év múlva a fiam visszakapta a kölcsönadott összeg felét.)

Balázs zűrös kapcsolatai a másik nemmel nem ezzel a történettel kezdődtek. Ezt egy negyedik általánosból származó kis rajzocska tanúsítja, amelyet a feleségem őrzött meg. A két esetlen figura melletti szöveg tudatja, hogy Balázs és egy osztálytársa szerelmesek. Lábaiknál mindjárt ott is látható szerelmük gyümölcse: egy síró csecsemő.

Fiam első igazi kapcsolata negyedik gimnazista korában alakult ki, akkor jelent meg életében a „Barna Macska” – egy osztálytárs, akivel hosszan leveleztek az órák alatt is és tanulás helyett is. Szerelmi vallomásokat írogattak folyamatosan, éjjel és nappal. Szép, tiszta időszaka volt ez mindkettőjük életének. Amúgy a kézfogásig, ha eljutottak. Az érettségi után a lány mindjárt egyetemre került, elváltak útjaik. Megmaradt viszont nekik az élmény: létezik olyan, hogy két ember szereti egymást, tisztán, szépen, fiatalon, a hétköznapi lét milliónyi nyűgétől függetlenül.

Onnan kezdve, hogy meglett a kétszobás lakásuk, a gyermekeink tőlünk teljesen független fiatalemberekké váltak. Attól fogva csak annyit tudtunk meg viselt dolgaikról, amennyit ők jónak láttak elmondani. Időnként volt olyan érzésünk, hogy jobb is, ha minél kevesebbet tudunk.

Viszont Macinak, Balázs éppen soros partnerének egy ideig kifejezetten örültünk. Maci akkoriban vált el – a procedura hosszan elhúzódott –, nem volt éppen lakása, ezért tündérszép, egyéves kislányával betelepedett Balázshoz. Miután a válás és a lakás ügye rendeződött, Maci és a kislány elköltöztek, de a kapcsolatuk tartott tovább. Balázs nem csak Macit szerette, a kislányt is nagyon megkedvelte. Komolyan gondolkodott a házasságon, és mi is biztattuk: egy gyerek nem akadály! A helyzet akkor vált gyanússá, amikor Maci bejelentette: karácsonykor (!) tanulmányi konzultációra utazik Egerbe. Ekkor megszakadt a kapcsolatuk. Balázs fiam néhány hónap múlva, mivel éppen arra járt, becsöngetett a volt „majdnem feleséghez”. Nagydarab, fekete bőrű fiatalember nyitott ajtót, a háttértől hallatszott a kislány boldog kacagása.

– Tévedés! – mondta a fiam, majd elment egyszer és mindenkorra.

Arról, hogy egy Erdélyből átkerült csinos lánynak komolyan udvaroljon, mi beszéltük le. Amikor ugyanis találkoztunk a lány szülei, kiderült, hogy Magyarországot csak átmeneti megállónak tekintik, nyugatabbra szándékoznak továbbmenni, és azt akarják, hogy a lányuk is velük tartson...

Következő partnerének, Böbének az apja volt iszákos és szadista. A lány mindenképpen el akart kerülni a környezetéből. Konduktornak tanult, vasakarattal edzette magát. Hajnali négykor kelt,

kétszáz hasizomerősítő felülés után futni ment, utána lezuhanyozott, elkészítette a reggelit a fiamnak és azután indult munkába. Ő maga szinte anorexiás volt, alig evett valamit. Betegeivel végtelesen következetesen bánt, feltétlenül teljesíteniük kellett az aznapra előírt penzumokat, nem volt apelláta. Nem csodálkoztunk, hogy ez a – talán a szakmájához szükséges – könyörtelen következetesség megijesztette Balázst. Aztán Böbét az orvosa, akinek dolgozott, részesedés fejében kiajánlotta Ausztriába egy beteghez, és a magasabb jövedelem miatt Böbe vállalta a kinti munkát. Nyilván érezte a fiam elhidegülését is. Hazautazva időnként még beszámolt a betegével elért eredményeiről, végül elmaradtak a beszámolók és elmaradt Böbe is.

Ida maga volt az engedékenység, bújtt Balázshoz, illett, nem illett. Apapótlót talált a fiamban. Nagyanyjával és elvált anyjával élt, hiányzott a családból a férfi. Amikor Balázs megjelent, mindennel kényeztettek, igyekeztek a kedvenc ételeit főzni, jó anyagi helyzetükkel büszkélkedve mutogatták a mama és a lány arany ékszereit. Szóba került, ha összeházasodnak, lakást kapnak. Sajnos a lány is, az anyja is végtelesen igénytelenek voltak. A lakásban éjjel-nappal szólt a tévé, egyéb kulturális igényük nem is volt. Ha a fiam olvasni akart, Ida nyomban kivette a kezéből a könyvet és az ölébe ült. Mikor a fiam bejelentette, hogy nem házasodik, Ida hosszan sírt a válán, de hamar megvigasztalódott. Már kétgyerekes családjában, de azért időnként jelentkezik telefonon és sajnálkozik, hogy nem Balázs vette feleségül. Újabban, mióta „megtanulta”, hogyan lehet kézrátétellel pozitív energiát adni, időnként megjelenik a fiamnál, hogy bemutassa tudományát...

Mártával, a nyíregyházi természetgyógyással való kapcsolat sokkal gyorsabban és egyértelműbben lett a múlté. Márta néhány hónapig igényelte csak fiam hódolatát, azt, hogy ha megjelenik, mindenben ki legyen szolgálva. Színházba, koncertekre, felkapott vendéglátóhelyekre jártak. A lányka szépnek hitte magát, és miközben folyamatosan ecsetelte a természetgyógyászat csodás eredményeit, kecsesen fogyasztotta el a fiam által összeállított reggeliket. Mindenkire, így a fiunkra is különböző színű és alakú bogyókat, állítólagos trópusi és nem trópusi növényekből készített kivonato-

kat tukmált, mint az öröklét szereit, ám a bogyói nagyon gyári készítményeknek tűntek. A termékeket nyilván a trópusi eredet miatt méregdrágán adta el. Orvos létére egy tüdőgyulladás-gyanús betegnek óvatos napozást, csuklójára egy mágneses mezőt képező karperecet ajánlott és valamilyen természetes alapanyagú, kondíciójavító csodaszert. Ennyi botorságot még az orvosi ügyekben nem túlságosan tájékozott Balázs sem tudott szó nélkül elviselni. Szó szót követett, Márta összecsomagolt és elvihartzott. Befejezőként nem igazán természetbarát módon csapta be maga után az ajtót.

Ennyi – velünk is megosztott – tapasztalat birtokában a fiam – átmenetileg – úgy döntött, hogy inkább egyedül él. Elhatározását megkönnyítette, hogy volt egy férjezett, kétgyermekes pedagógusnő partnere, akivel rendszeresen találkozott. A férj számítógépes szakember, munkájának rabja és bolondja is egyben, éjt nappá téve csak a gép mellett ült. Kidolgozott egy sikeres programot, amely iránt Amerikából is érdeklődnek, és meghívták, hogy tartson előadásokat az érdekelt szakembereknek. Ilyen lekötöttség mellett sem a feleségére, sem a gyerekeire nem maradt ideje, ereje. Ha hazajutott, aludt, mint akit letaglóztak, ha felébredt, mániákusan rendet rakott a konyhában: mindent lesúrolt, felmosott, elmosott, helyre tett, majd egy idő múlva félbehagyva a különben értelmetlen takarítást, elrohan a számítógépéhez. A feleség Baláznak mondta el, milyen gondjai vannak a saját gyerekeivel meg a tanítványaival, könyveket kölcsönöztek egymásnak, és a nyári táboroztatások idején hosszabb időt is eltöltöttek együtt. Ebben az asszony kolléganői megértően segítettek...

A „félmagány” jellemző Balázs munkájára is. Feleséggel időközben betéti társaságot alapítottak: Éva a kültag, tehát minden munka, gond, felelősség továbbra is Balázsé. Megpróbálta ugyan bevonni egy barátját, Tomit is a munkába, de ez sajnos csak egy rövid időre sikerült.

Tom – akivel Balázs a katonaságnál barátkozott össze – különleges fickó. Szüleit hatéves korában, autóbalesetben veszítette el. A rokonságban nem volt olyan, aki Tomi felnevelését vállalta volna, így állami gondozásba került. Az addig békés körülmények között élő, értelmes kisgyereknek ott kellett megtanulnia, milyen is

gyerekhordában, olyan szabályok szerint élni, amelyeket csak korlátozottan befolyásolhatott a nevelői felügyelet. Önfejű, kemény, türelmetlen, sokat okoskodó, nagyravágó, időnként zsarnokoskodó ugyanakkor a gyerekkorban elmaradt szeretetre kielégíthetetlenül vágyakozó felnőtt lett belőle. Mindig megértést és harmóniát, csupa szép embert és nívós környezetet szeretne látni maga körül. Gépszerelő a szakmája, minden szerszámmal kitűnően bánt. Mikor kikerült az intézetből, hozzájutott az örökségéhez, és amint túl volt a katonaságon, nekilátott, hogy munkaidő után meg a hétvégeken megvalósítsa álmát: felépítsen egy ideális családi házat egy majdan négytagú, ideális család számára.

Az örökségéből egy Pest környéki falu erdő alatti, még kikövezetlen utcájában kétszáz négyszögöles telekre és azon egy háromszintes „szerkezetkész” házra futotta. Tamás elképzelése szerint az alsó, félig a földben lévő szinten lesz a garázs, a pingpongterem, a kazánház – vegyes tüzelésű kazánnal –, a műhely, a raktár. Az élelmiszerkamrában nyáron eltett finom befőttek és mélyhűtött zöldségek – természetesen biotermékek a saját kertjéből – várják, hogy felkerülhessenek a boldog kis család asztalára. A „leendő családfő” a föld feletti két szintet egylégtérűnek álmodta meg. Úgy képzelte, hogy a felső szinthez tartozó erkélyről elérhető lesz az építkezéskor gondosan meghagyott cseresznyefa – reggelente a fán éneklő madarak ébresztik majd a családot –, és ha valaki veszi a fáradságot, egyenesen a fáról eheti a gyümölcsöt...

A valóságban, mire a mesterek elvonultak, a cseresznyefa és még néhány más gyümölcsfa épen maradt ugyan, de egyébként az egész telek a szokásos képet mutatta: meszesgödör, alján oltottmészmaradékkal, törött deszkák, szakadt víztömlők, fel nem használt építőanyaghalmozatok, földhányások, törmelékcupacok. A vakolatlan házban belül padló, csempe, konyha- vagy szobaberendezés sehol. (A földszinten egy vécét, a fürdőszobában egy mosdót és a majdani amerikai konyhában egy vízcsapot lehetett használni. Mivel senkitől nem tanulhatott meg bánni a pénzzel, az öröksége itt elfogyott.)

De Tomi nem esett kétségbe. Beköltözésekor nyár volt, fekhelynek összeütött egy keretet, tett rá egy laticelágybetétet és reggelente füttyörészve ébredt a madarakkal. Hétvégékre betonozással egy-

bekötött „vidám vidéki kiruccanásra” invitálta a barátokat, akik két-három alkalommal jöttek is, csak az volt a baj, hogy egyre kevesebben. Volt, aki a munkát találta soknak, és volt, aki a nomád körülményeket nem viselte el. Szeptemberre már csak Balázs fiunk jelent meg segíteni. Októberben aztán kedvező fordulat történt: Tomi a munkahelyén megismerkedett Katával, aki – míg a fiúk jó összhangban végezték el a közelgő tél előtti legfontosabb munkákat – a „mezei” feltételek között is szorgalmasan és ügyesen főzőcskézett. Balásznak csak az nem tetszett, hogy vegetáriánus ételeket készített.

Kata és Tamás buzgó vegetáriánusok voltak, és annyira összemelegedtek, hogy elhatározták, összeházasodnak. Kata vidéki lány volt, albérletben lakott Budapesten, éppen ideje volt már férjhez mennie. Sajnos Tamás bemutatkozó látogatása a parasztgazdaságban nem sikerült jól. Nemcsak az derült ki róla, hogy állami gondozott volt, de az is, hogy a modora „nem kifogástalan”. Egy lerobbant motoros kapát fél napi munkával, a legapróbb csavarig szétszedve és újra összerakva tökéletesen rendbe hozott ugyan, de befejezésül odavetette leendő apósának:

– Bátyám, egy gépet nemcsak használni kell, hanem időnként gondozni is!

Az egyébként hirtelenharagú ember nem szólt semmit, de magában szilárdan elhatározta, hogy a továbbiakban hagyja, boldoguljon ez a nagyszájú senkiházi, ahogy tud. Ha ő lesz a férj, csak annyi hozományt ad a lányának, amennyi elkerülhetetlen. Így is történt. Az esküvő után mégis komfortosabb lett a készülő ház, az emeleti részt be tudták rendezni. Tamás rálelt egy használaton kívüli, olcsón megszerezhető kazánra, rendbe hozta, ezzel megoldódott a fűtés kérdése. Igaz kiderült, hogy a kazán kis teljesítményű, nem elég a nagy légtérhez. Kicsit dideregtek éjszakánként, de jobban összebújtak a takarók alatt. A sok összebújás meghozta az eredményét – tavaszra Kata terhes lett. Tamás ragaszkodott hozzá, hogy maradjon otthon, a kismama és a megszületendő gyerek legyenek ideális körülmények között. Jobb ellátásukra, majdani utazásaikra gondolva és alkalmi fuvarvállalásra is számítva Tamás – Kata megkérdezése nélkül – lízingszerződést kötött egy Ford Transit gépkocsira, aminek a havi törlesztőrésze majdnem annyi volt, mint amennyit keresett.

A babát a kordivat szerint apás szüléssel hozták világra. Amikor az orvos a megszületett kislányt közelebb vitte egy lámpához, hogy alaposabban szemügyre vehesse, Tamás ráförmedt:

– Hogy képzeled, ilyen fénynek kitenni, amikor most bukkant elő a teljes sötétségből!

Azonnal kiküldték a szülőszobából. Ez még nem volt tragédia, de máskor sem tartotta a száját. A nagy baj akkor következett be, amikor hasonló faragatlansággal beszélt egy cégtulajdonossal a szerinte bünyösen elhanyagolt munkagépük rendbetételekor. A sértett szólt a főnökének, és mivel ez már a sokadik ilyen esete volt, felmondtak neki.

Új helyet találni manapság egy ügyes kezű szerelőnek sem könnyű. Az, hogy jó a keze és a feje, idővel megmutatkozna ugyan, azt viszont már felvételkor észreveszik, hogy sokdioptriás a szemüvege és a természete sem túl barátságos. Balázs ekkor lépett közbe. Magával vitte szervizelendő gépeihez, kérte, nézze, mit csinál, de ott ne kérdezzen semmit, meg se szólaljon, csak figyelje, hogyan kell a megbízókkal beszélni, hogyan illik mozogni az idegen helyen. Néhány javítandó gép szétszedése és összeszerelése után Tamás belejött annyira, hogy már kisebb javításokat rá lehetett bízni. Ennyi azonban kevés volt ahhoz, hogy a családját el tudja tartani, hiszen tovább kellett volna építeni a házat, fizetni kellett volna a gépkecskék árának törlesztőrészeit is.

A felgyülemlett teher alatt Tamás megroppant, „megoldásként” a menekülést választotta. Összeismerkedett egy magányos fiatal zenetanárnővel, akinek saját lakása van. Néhányszor alkalmi munkára hivatkozva maradt távol éjszaka, aztán, mivel az új kapcsolatával sokkal kellemesebbnek bizonyult az élet – nincs gond a házzal, gyerekkel; lehet koncertekre járni –, bejelentette Katának: valaki más van az életében, elköltözik, váljanak el. Kata nem tehetett mást, tudomásul vette a kialakult helyzetet. Szülei vállalták, hogy fizetik egy kis lakótelepi lakás bérletét, legyen hol lakniuk: az egyetlen feltételük az volt, hogy oda Tamás nem teheti be a lábát...

Fiunk barátja kénytelen volt visszaadni a lízingelt autót veszni hagyva az addigi törlesztést. Az elkészült, kívül vakolatlan ház üresen maradt, sok ellopnivaló nincs benne. Időnként kiutazik oda

szétnézni új párjával, de az építkezés befejezéséhez nincs ereje. Félig készen pedig csak áron alul lehetne eladni. Egyelőre nagy az esély rá, hogy romhalmaz váljon belőle, ahogy Tamás életéből is. A fiának arról panaszkodik, hogy múltban az újdonság varázsa, a kislánya meg egyre jobban hiányzik neki...

Nem csoda, hogy Balázs fiunk ezt és a hasonló sorsokat látva nem siet megházasodni. Ebben változást aligha hoz az idő, bár mostanában ismét „veszélyes” helyzetbe került. Egy eddig tipikusan szingliként viselkedő nőismerőse, Anita okoz gondot neki. Anita nyelvtanár, most 32 éves, csinos és értelmes, szépen berendezett lakással. Eddig idősebb, családos, de elegendő szabad idővel és pénzzel rendelkező vállalkozókkal futott. Balázsra idáig amolyan „vagyonőri” szerep hárult: ha nem ért rá az éppen soros úriember, ő kísérté el Anitát egy-egy hangversenyre vagy vacsorázni. Mivel közel laknak egymáshoz, kölcsönösen van kulcsuk egymás lakásához. Ha valamelyik huzamosabban távol van az otthonától, a másik időnként megjelenik, lássák, van mozgás, nem gazdátlan prédáról van szó.

Egy alkalommal Balázs egy hétre szabadságot engedett meg magának, leutazott egy ismerős társasággal az Őrségbe. Tudtuk, mikor ér haza, gondoltuk, meglepjük, viszünk fel neki főtt ételt, tejet, friss kenyeret. Belépve a lakásba, feltűnt, hogy valaki más is járt már ott: a szobák ragyogtak a tisztaságtól, a konyhában minden edény el volt mosva és a helyére volt téve, eddig nem látott kis terítők jelentek meg, vázák vágott virággal, és mindenféle földi jóval feltöltött hűtőszekrény várta a hazaérkezőt. Nyilvánvaló volt, hogy valaki megelőzött bennünket. Az is egyértelműen látszott, hogy nem akárki fáradozott nála legalább egy teljes napig. Kíváncsian elvonultunk, visszavittük, amit hoztunk. Miután Balázs megérkezett és kialudta magát, megkérdeztük, ki volt a „tettes”.

Hamar kiderült, hogy Anita szorgoskodott, és az is tisztázódott, miért. Egy bensőséges, kitárulkozó beszélgetésben jelezte fiunknak, úgy érzi, eljött az ideje annak, hogy felhagyjon eddigi életvitelével és gyereket szüljön. Nem lenne ellenére, ha a gyereknek Balázs lenne az apja. A házassághoz nem ragaszkodik, bár nem is tartja elképzelhetetlennek...

Azóta tart az „ostromállapot”: Balázs számára nagy a kísértés, hisz

igen szereti a kisgyerekeket, csak azzal is tisztában van, hogy azok fel is szoktak nőni... Sok olyan esetről tud, amikor a modern felfogású nők csupán génbankként és tartásdíjfizetőként használták a férfit.

Mi jószerevével nem tudjuk, kinek, minek szurkoljunk. Éva, aki odavan az unoka gondolatáért, mindenféle közbenső megoldást javasol:

– Ne házasodj, ne költözzetek össze, de legyetek jóban! Szüljön is, ideje!

Balázs félti a függetlenségét, tart az anyagi terhektől, és zavarja Anita eddigi élete is. Ám annak is tudatában van, hogy sokáig nem tarthat ez a bizonytalan állapot.

A munkában sem sok jóra számít: megbízói egyelőre vannak, de a számuk nem szaporodik. Nem valószínű, hogy a jövő az övé meg a hozzá hasonló magányos farkasoké. Hazánk csatlakozása az EU-hoz Balázs helyzetén eddig mit sem változtatott...

Gergő (másképpen Öcsi), kisebbik fiunk

Amint terveztük, a kisebbik fiunk is nyáron jött a világra, 1972-ben. Lényegesen könnyebben született, mint testvére. Nagy volt az öröm, de már előre elhatároztuk:

– a bátyjától eltérően nem szokványos keresztnévet kap (családon belül végül mégis Öcsi lett belőle),

– világrajövetelével mi eleget tettünk a magyar népesség megmaradásáért, ezért több gyermekünk nem lesz.

Ugyan a feleségem – gyerekbolond lévén – kislány korától fogva arról álmodozott, hogy hat gyereket szül, de szembesülnünk kellett azzal, hogy munka mellett, segítség nélkül képtelenek lennénk őket tisztességesen felnevelni...

Szerencsére Öcsi jól bírta a bölcsődét, majd az óvodát is, alig betegeskedett. Ha nagy ritkán megfázott, iskoláskorától kezdve egyedül gyógyulgatott. A tabletták gondosan előkészítve különböző színes poharakban várták, hogy bevegye őket. Egy idő múlva Öcsi meg is gyógyult, bár a gyógyszer nagy része a heverője alól került elő a hétvégi takarítás során...

Ő hozta családunkba a vidámságot: neki minden tetszett, ha fújta a szél, annak örült, ha esett az eső vagy hétágra sütött a nap, akkor annak. Vele együtt mi is átéltük újra a gyermekkor örömeit: feleségem mesélt neki, én sokat birkóztam vele. Leültem a szőnyegre és ő nekem rontott teljes lendülettel. Időnként nem csak nevelési megfontolások miatt hagytam nyerni: a nevetéstől is annyira elgyengültem, hogy legyőzötten elnyúltam a padlón...

Öcsi rendkívül jó mozgású, különleges egyensúlyérzékű, talpraesett kis lurkó volt. A bátyját kezdettől fogva istenítette, ami persze nem jelentette azt, hogy ne próbálták volna csipkedni egymást az asztal alatt, és kölcsönösen a másikat vádolni:

– De anyóú, igazán, ő kezdte!

A kicsinek minden olyasmi kellett, ami a nagynak megvolt, ezért például igen hamar megtanult legózni és bátyjával együtt nagy ügyességre tettek szert különböző, mozogni is képes kis gépkocsik kifundálásában, összerakásában. Ez nagyon jó iskola volt a későbbi igazi szereléseikhez.

Öcsi négyéves lehetett, mikor megkért, tanítsam meg kerékpározni. Ennek egy epizódjától még most is a hideg futkározik a hátamon. Már egyensúlyozott valamennyire a kis kétkerekűjén – én ott kocogtam mellette –, amikor az enyhén lejtős úton elkezdett gyorsulni. Megállni még nem tudott a fiam, én pedig lemaradtam. Az út egy lejtősebbe torkollott, amelyen általában – így gyakorlásunk időpontjában is – nagy volt a forgalom. Azt a sprintet, amit én akkor levágtam! Sikerült utolérni, mielőtt valami tragédia történt volna. Nem mondtam neki semmit, de valamit észrevehetett, mert magától megkérdezte:

– Akkor most hazakanyarodunk?

– Haza – válaszoltam még mindig lihegve és gondom volt rá, hogy már a legközelebbi alkalommal sík terepen megtanulja a kont-ra és a kézifék használatát. A jelek szerint őt nem viselte meg ez a kaland, a továbbiakban is vakmerő kerékpáros maradt.

Bátyjával együtt mesterei lettek a kerékpárok szétszedésének, összerakásának is. A teljes skálát már nem tudom felidézni, de egy-egy kerékpáron cserélgették a sebességváltót, az ülést, a fékpo-fákat, a bowdeneket, a kormányt és ki tudja még mit... Becsületük-

re legyen mondva, szereléseik végén mindig volt két, sőt három üzemképes járgányuk.

Környékbeli kerekzéseiken egy ideig én is velük tartottam. Errefelé, ahol lakunk, kisebb emelkedők és lejtős szakaszok váltakoznak. Eleinte én hajtottam elől, a két fiam udvariasan követett, aztán egy szép napon – nyilván megunták kívárni, míg felküzdöm magam egy-egy kisebb emelkedőn – elhúztak mellettem mindketten és már fenn is voltak a tetőn, mikorra én még csak a közepéig jutottam. Ekkor hagytam abba a kerékpározást velük: megértettem, hogy túlnőttek rajtam.

Persze nekik is meg kellett tanulniuk helyesen felmérni az erejüket. Előszeretettel mentek ki a havas, jeges útra biciklizni, volt is belőle néhányszor lehorzolt térd meg könyök. A távolságot sem becsülték fel mindig helyesen. A nagyobbik tizennyolc éves volt, a kisebbik tizenkettő, amikor elmentek a Dunakanyarba, és visszaúton Esztergom felé kerültek még egyet. Nyári nap volt, jó idő. Szerettek későn kelni, reggel 10 óra felé indultak. Nekünk csak a Dunakanyart jelentették be, amerre már többször jártak, nem volt miért tiltakozni. Este 8-ig nem is izgultunk különösebben, de akkor már kezdett sötétedni és a két gyerek sehol. Kiálltunk a lakás erkélyére, onnan hamarabb észrevesszük, ha befutnak. Elindulni nem volt hova. (A mobiltelefon közönséges halandóknak akkor még elérhetetlen volt.) Este 9-kor csörrent meg a telefon, a nagyobbik fiunk jelentkezett be Budapest határából. Ott vannak, egy röpkéóráska alatt haza is érnek. Nem mérhető le, ki könnyebbült meg jobban, mikor végre befutottak! Ők-e, akik csapzottan, éhesen lekászálódtak egyébként világítás nélküli paripáikról vagy mi, hogy mégsem kell riasztani a rendőrséget, keresésükre indulni éjnek idején.

Megtörtént, hogy Öcsi egy kölcsönzött egyszemélyes túrakajakal nekiindult, hogy felevez Tahitótfalui. Magas volt a víz, ellen-szél fúj, nem volt ivóvíze, ennivalója, és azon a nyáron még nem is evezett... Szükség volt minden erejére, hogy feljusson a strandig. Otthagyta a hajót, csak az evezőt hozta fel a telekig, jelenteni, hogy „befutott” és segítségre van szüksége. (Induláskor úgy gondolta, vállon felhossa a domboldalra a kajakot is.)

Nemcsak gyerekként, fiatalemberként is jellemző volt rá ez a „ki-

próbálom magam mindenáron” típusú magatartás. Ragaszkodva ifjúkori megszokásaihoz, harmincegy évesen is nekiindult mountain bike-on a lejtőnek valahol a budai hegyekben. Egy kő miatt esett is akkorát, hogy lejtött a bőr az egész alkarjáról, megütötte a vállát, megfájdultak a bordái. (Fejvédőt, könyökvédőt, térdvédőt „természetesen” nem használt.) Gyorsan rendbejött akkor is, de azóta inkább a futást részesíti előnyben a kerékpározás helyett...

Visszakanyarodva az alkalmazkodóképességéhez: kisebbik fiunk a közösségi normákat igen korán átvette, és azok a mai napig túlságosan nagy szerepet játszanak az életében. Már óvodásként – ha arról volt szó, hogy kimegy a többiekkel a házunk mögötti homokozóba játszani – előbb kinézett, és ha a többieken rövidnadrág volt, akkor azt kért, ha melegítő, akkor ő is melegítőt adatott magára. Az ilyen mérvű alkalmazkodás nyilván belső bizonytalanságból fakad.

Érzékenysége másban is megmutatkozott. A Hét mesterlövész című westernre feleségem vitte el, Öcsi hatéves lehetett akkor. Az előadás közben ki kellett vele vonulni, hogy az átélt izgalmak miatt könnyíteni tudjon magán. Azután folytatódhatott a lövöldözés... Nem sokkal volt idősebb, mikor egyik este a bátyjával maradt ott-hon, mert mi vendégségbe mentünk. Este tíz körül hazaérkezve meglepődve láttuk, hogy a két gyerek a sötétben az erkélyen toporog. Aznap a tévében a Benyovszky-sorozat egyik különösen akciódús epizódját adták, és a film megnézése után a két gyerek nem mert a lakásban maradni. Mi pedig rájöttünk: egyelőre semmi esti „mulatozás”.

Amikor kisebbik fiunk általános iskolába járt, a márkás edzőcipők korszakát éltük. Mivel tanítás után rendszeresen fociztak is, egy pár cipő három hónapig ha tartott. A családi kasszából elég nehéz volt kigazdálkodni az újat. Mi kis naivak, a nehéz, durva kivitelű, de strapabíró Tisza-cipőket vettük, csak nagy sokára fogtuk fel, hogy mást kíván tőlünk a megváltozott a világ. A gyerektársadalomban az elismerés nem a tartósságnak járt, hanem a cipő, ruha márkájának. De a minden alkalomhoz illő, jó márkanevű, ám nem drága és lehetőleg tartós, a kamaszlábbal együtt növekvő, nyáron szellős, be nem ázó, télen kellően meleg edzőcipőt azóta sem találtak fel...

Öcsi egyik örök – de legalábbis gyakran emlegetett – bánata, hogy nem kapott úttörőövet. Valamelyik iskolai ünnepség alkalmával hiányzott neki. Mi hiúnak gondoltuk – pedig csak nem akart kilógni a sorból! Mint annyi minden másban, az öltözködésben is rendkívül találékony volt. Rendszerint hosszasan vitatkozott az anyjával, hogy mit vegyen fel, mit ne, aztán rájött a megoldásra: kedvenc ruhadarabját egy óvatlan pillanatban szobájuk ablakából ledobta a kert bokrai közé, majd ártatlan ábrázattal elindult az iskolába abban az öltözkében, amit a szülői önkény kényszerített rá. Az átöltözés, a felesleges ruhadarab elrejtése és visszajuttatása a lakásba már gyerekjáték volt. Olyan ügyesen megszervezte ezt az egészet, hogy nem is jöttünk rá a turpisságra. Egy családi összejövetelen már felnőttként – emlékezve a régi szép időkre – ő maga mesélte el nekünk.

Társai szokásaihoz, igényéhez abban is igazodott, hogy bekerülve egy közepes gimnáziumba, nem a jó tanulmányi eredmény elérését tartotta fontosnak. A tankönyvek gyötrése, leckeírás, kötelező olvasmányok és egyéb ilyen unalmas dolgok helyett inkább zenét hallgatott, tévézett, focizott, kerékpározott, barátkozott az osztály menőivel. Harmadikos-negyedikes korában mindez kiegészült a „csajokkal”.

A jó alakú, jó fizikumú, szép szőgbarna hajú és mélytüzű, sötétbarna szemű fiatalember igen tetszett az osztálytársnőinek. Akkoriban lett divat, hogy a lányok is felhívogatták a fiúkat. Egy idő után az édesanyja feladata lett, hogy felvegye a telefonokat, és aztán Öcsi eldöntötte, kinek van itthon. Egyik-másik ifjú hölggel, a család nem kis bosszúságára, véget nem érő csevegésekbe tudott bocsátkozni. Ilyenkor a hosszú telefonzsinóros készülékkel kivonult az egyik kissozába és végtelenül sértődött arccal tiltakozott, ha a beszélgetés befejezését kérve rá merészeltük nyitni.

– Még egy perc – sziszegte egyik kezével lefedve a kagylót, másik kezének mozdulatával jelezve, hogy csukjuk be az ajtót – kívülről... Ha tíz perc múlva újra benyitottunk, odaszólt:

– Rögtön!

Az egyik telefonhívás egyszer váratlanul folytatódott. Öcsi éjszaka leakasztotta szokott helyéről a Lada indítókulcsát, és hazafuvarozta Budakeszire a telefonáló leányzót. A bökkenő csak az volt,

hogy bár tudott autót vezetni, nem volt jogosítványa és nem voltak nála a kocsi papírai sem. A leánykát szerencsésen hazavitte ugyan, de a visszaúton – nyilván, mert sietett és álmos is volt –, belecsúszott az út menti árokba. Szerencsére ő nem sérült meg, csak a kocsi szélvédő üvege repedt el és behorpadt a lökhárító is. Valahogy kikecmergett az útra, aztán beállt a kocsival a garázsba, bebújt az ágyába és iszonyú lelkifurdalások közepette várta a reggelt. Ráadásul, mivel a fejét a szélvédő üvegébe beütötte, kisebb agyrázkódása is lehetett. Reggel a feleségemnek bejelentette, hogy nem megy iskolába, fáj a feje, már éjszaka is fájt, ezért elment kerékpározni és mikor a kerékpárt a garázsban tette vissza a helyére, a kormányval megütötte a kocsi szélvédőjét. Nagyjából hihető is lett volna a mese, csak a behorpadt lökhárító nem stimmelt... Rájöttünk, hogy valami más történhetett. Ráadásul reggel a rádióban hallottuk, hogy azon az éjszakán volt egy cserbenhagyásos gázolás... Mi hárman hol felváltva, hol kórusban folyamatosan könyörögtünk Öcsinek, ha ő volt, jelentkezzen a rendőrségen, ne súlyosbítsa még azzal is a helyzetét, hogy nem adja fel magát! A gyerek eleinte mindent tagadott, aztán két nap múlva megtört és bevallotta, mi is történt valójában. Közben megkerült a gázolásos baleset tettese is... (Öcsi egyébként ötéves korában vezetett először autót. Azon a nyáron a Tisza mellett sátoroztunk. A folyó árterületén volt egy legelő, ahol beültünk a kocsiba, az ölembe vettem és átengedtem neki a kormányzást. Üres volt a mező, sem embert, sem állatot nem veszélyeztettünk. Boldog és büszke volt a nagy kaland után... Nekünk szülőknek is hosszú időre szóló élményt jelentett az ő öröme.)

A malört követően hamarosan letette a gépjármű-vezetői vizsgát, és ha szüksége volt rá, elkérhette a kocsit, ugyancsak heti egy alkalommal, mert ennyit szavazott meg neki a családi tanács.

A vízhez teljesen másként viszonyult, mint a bátyja: kisgyerekként a veszélyt nem érzékelve indult neki sekélynek és mélynek egyaránt, úszógumival a derekán pedig vígan fickándozott akárhol. Nagyon hamar és nagyon jól megtanult úszni. 14 éves korában Tahitótfalunál átúszták bátyjával a Dunát. Persze mielőtt nekiindultak volna, minket „elfelejtettek” megkérdezni... De az is előfordult, hogy a vízi rendőrök elől kellett menekülniük. A visszaúszás-

hoz ki kellett várniuk, míg a rendőrök megunják a lesben állást és nemcsak a látszat kedvéért, de valóban elmennek máshová, hogy ott is megpróbálják betartatni a szabályokat.

Az iskolában Öcsi már nem volt ilyen bátor. Vagányságnak álcázott szorongását nem ismerték fel a tanárok, ezért feleltetéskor megpróbálták őt víz alá nyomni, ami csak fokozta a gátlásait. Az érettségije sem úgy sikerült, ahogyan ő is, mi is szeretnénk volna, úgy-hogy továbbtanulás helyett munkába kellett állnia. Rokoni közbenjárással bejutott egy légitársaság jegyirodájába, de két év után rájött, hogy a jegyeladás nem elégíti ki, és mindenképpen tovább akart tanulni.

A légitársaságnál volt egy különös kalandja, amelyből rájöhetett: sokszínű a világ. Egy hasonló korú fiatalember kezdte rendszeresen hívogatni, menjenek uszodába, szórakozni. A fiam ráállt, akkor éppen nem volt barátnője. Egyszer csak az említett fiatalember előállt azzal, hogy utazzanak el Amszterdamba, a repülőjegy ingyen van, az ottani szállásköltségeket, egyéb kiadásokat pedig a meghívó fedezi. A feleségemnek gyanús lett a választott város és az ingyenes szállás: lehet, hogy a fiatalember meleg? Szólt is Öcsinek, aki kikacagta:

– Ugyan anyu, te mindig rémeket látsz!

Aztán az első ott töltött éjszakán, amikor a fiatalember megpróbált közeledni hozzá, rájött, hogy az anyjának igaza volt. Mivel ő volt az erősebb, a próbálkozást nagyon határozottan elhárította. Erővel visszaszerezte útlevelét, repülőjegyét – amit a társa magához vett –, és másnap az első géppel visszajött Budapestre.

A tanulási vágy mellett talán ez az élmény is közrejátszott abban, hogy otthagya a légitársaságot. Addigra már bátyjával lakott, a testvérének vásárolt kétszobás lakótelepi lakásban. Öcsinek is volt valamennyi megtakarított pénze, Balázs is segítette, mi is, így nappali tagozaton jó eredménnyel végezhetette el a Külkereskedelmi Főiskolát. Ott természetesen beleszeretett egy nagyon csinos évfolyamtársába, Hédiibe. A lány vidéki volt, és bár a szülei elváltak, vállalkozó édesanyja jóvoltából tanulhatott, sőt feltűnően szépen is öltözhett.

Ellentétben a magát nem kímélő mamával, Hédike nagyon vigyázott arra, nehogy bármit is dolgozzon: a főzést, mosást, takarítást messze elkerülte. Úgy gondolta, elég ha szép, ezért nemcsak a hó-

dolat illeti meg, hanem a kiszolgálás is. A kötelező főiskolai penzumokon túl kizárólag horoszkópokkal foglalkozott. Meggyőződése lett, hogy mindenki sorsa előre meg van írva a csillagokban, és hitte, ha erősen koncentrálni, képes lehet akár a föld feletti lebegésre is. A tévhitek nem zavarták abban, hogy rajongjon a földi javakért is.

– Évi néni, én meg tudnék halni egy szép fürdőkádért – vallotta be Hédike egy ellágyult pillanatában álmodozó szemekkel egyik titkos vágyát... Öcsivel részletesen eltervezték, hol épül majd fel a családi házuk, milyen márkás holmikkal rendezik be, mekkora autót vesznek... (Kezdetnek, csekély lehetőségeink miatt, a 46 négyzetméteres lakás kisebbik szobája lehetett volna az övék...)

Mire végeztek, a lány rájött, hogy Öcsivel igen hosszú és nehéz út várna rá. Fogott inkább magának egy kicsit ugyan elhájasodott és nála jó húsz évvel idősebb lovagot, akinek viszont szép lakása és Mercedese is volt.

Öcsi túlélte a szakítást, és talált is magának partnereket rövidebb-hosszabb időre. Egyikkel jól összemelegedtek. A lány bevallotta, hogy egy idősebb, családos férfi szeretője, ő pénzeli, jó dolga van, de unja a banánt, szabadulni szeretne. Egyszer Öcsi éppen egyedül volt otthon, amikor egy határozott férfihang telefonon arra kérte, hogy menjen le a közeli presszóba, sürgős megbeszélnivalójuk lenne. Kíváncsi volt, odament. A zömök, aranyláncot viselő, mintegy tíz évvel idősebb férfi röviden és határozottan közölte, hogy tud a közte és a szeretője közötti kapcsolatról, és határozottan ajánlja, hogy szakítsanak. Ellenkező esetben megvannak az eszközei és az emberei arra, hogy jobb belátásra bírják. Öcsi értett a szóból és lemondta már a legközelebbi találkozást is...

Nemcsak a barátnőivel volt gondban, de a főiskola befejezése után állást is nehezen talált. 1995-ben már dívott a pályázatás, és mint a gomba, elszaporodtak a fejevadászcégek... Végül aztán egy ilyen cég közvetítésével jutott ügyvezető igazgatói álláshoz egy Magyarországon akkor megjelenő, nem túl neves külföldi cégnél. Ez kemény, de jó iskola volt: tárgyalnia kellett a hatóságokkal, a vámosokkal, a szállítmányozó céggel; raktárt keresett, embereket vett fel, könyvelőt, ügyvédet talált, irodát bérelt és rendezett be, és gazdálkodott a tulajdonosoktól szűken csordogáló pénzzel... Be-

csületére legyen mondva, sikerrel megbirkózott minden rábízott feladattal. Már működött a kis kft., kezdett rendeződni minden, amikor szólt az egyik tulajdonos, hogy kap egy gyakornokot, tanítsa be. A gyakornok – egy igen attraktív, értelmes fiatal nő – a gondos és alapos tapasztalatátadás jóvoltából néhány hónap alatt szert tett minden olyan ismeretre, ami egy ilyen kis kft. irányításához szükséges. Ekkor szóltak Öcsinek, hogy a továbbiakban nincs szükség rá, adja át a helyét: a hölgynek. Mint utóbb kiderült, az ifjú gyakornok az egyik tulajdonosnak volt a magyarországi szeretője, amely szerepre Öcsi alkalmatlan lett volna. Abban hibázott, hogy nem ismerte fel, mire megy a játék. Mentségére szóljon fiatalsága, tapasztalatlansága, és az, hogy mint egyszerű mezei munkavállaló, teljesen ki volt szolgáltatva a tulajdonosnak: manapság bárkit akkor rúgnak ki, amikor csak akarnak.

Elbocsátása után vagy kétszázötven helyre küldött szakmai önéletrajzot, és több mint ötven interjúra hívták be. Háromszor közölték vele, hogy majdnem ő nyert. Nincs rosszabb érzés, mint ezt hallani – miután már lezajlott néhány ígéretes megbeszélés a remélt munkahely egyre növekvő rangú vezetőivel...

A munkaerőpiacon manapság az elutasítás többnyire kifejezetten kulturálatlanul történik: az interjú után mondanak egy időpontot, ameddig visszajelentkeznek. Az időpont letelik, visszahívás nincs. Egy-két nap türelmi idő után a feszülten reménykedő jelölt könnyed hangvételt erőltetve magára bejelentkezik a titkárnőnél. Ha a szöveg az, hogy „a főnök éppen tárgyal”, nyilvánvaló, hogy a helyzet reménytelen.

Az is megtörtént, hogy egy cégnél álláshoz juthatott volna a fiam, csak éppen olyan nevetséges fizetést ajánlottak és olyan feltételeket szabtak, amelyeket nem fogadhatott el végzettségére, nyelvtudására és már megszerzett gyakorlatára tekintettel.

Végül akadt egy multinacionális cég, amely tisztességes bért, vonzó jutalékot ígért, adott laptopot és mobiltelefont, továbbá egy szolid, megbízható középkategóriás gépkocsit, belföldön kilométer-korlátozás nélküli használattal. Kellően hangzatos a beosztás is: körzetigazgató – vagy még szebben „area manager”.

Öcsi ennek a munkahelynek köszönheti a feleségét is. Egy hosszú

folyosón látta meg először, és nyomban megállapította, hogy szépen jár, jó alakja van és gyönyörű a hosszú szőke haja. Meg is jegyezte, hogy melyik szobába ment be. De nem rontott ajtóstul a házba. Egykét kollégánál és kolléganőnél rákérdezve kiderítette, hogy Andrea esetében nem kell számonkérő telefontól, presszóba hívástól tartania. Ezen felbátorodva harmadnap már valamilyen ürüggyel csak benyitott Andreához, és rákérdezett: mit tervez aznap este. Andrea nem volt elutasító, de nem is volt hajlandó azonnal „ráérni”. Mint később kiderült – és ezen aztán jót nevettek –, Andrea ugyanazt a taktikát alkalmazta, amit Öcsi: néhány kolléganőjénél előzetesen érdeklődött, ki is ez a szimpatikus, mutatós fiatalember...

Ettől kezdve gyorsan követték egymást az események. Néhány jó hangulatú beszélgetés, hosszú séta és közös vacsora után Andrea hajlandó volt körülnézni Öcsivel a negyvenhat négyzetméteres lakás kisebbik szobájában. Szokás szerint nagy volt a rendetlenség, de ez a legkevésbé sem zavarta őket.

Este, mikor Balázs hazaérkezett, meglepődve látta, hogy valaki elmosogatott.

– Mi az, valami gáz van? – kérdezte csodálkozva Öcsit, mivel azon a héten ő volt a konyhai ügyeletes.

– Dehogy, csak volt egy kis vendégem. Körülnézett a konyhában, és azt mondta, ez a kupleráj nem maradhat. Nekiállt és elmosogatott gyorsan – felelte büszkén Öcsi.

– Vigyázz, öcsém, ez nekem gyanús! Ha elmosogatott, akkor ez a nő akar tőled valamit! – figyelmeztette öccsét Balázs.

A figyelmeztetés szerencsére hiábavalónak bizonyult. Andreát hamarosan Balázs is megismerhette, mivel a legközelebbi találka után nemcsak elmosogatott, hanem ott is maradt éjszakára Öcsinél. Egy hétvégén az is kiderült, hogy nagyon jól főz. A hozzávalók megvásárlásához a két fiunk kétfelé iramodhattak: az egyik a húsboltból és a zöldségestől, a másik az élelmiszerüzletből cipelte haza az Andreától kapott listán felsorolt tételeket.

Az első közös ebéd gulyásleves, lekváros, kakaós és túros palacsinta volt. A fiúk mind a tíz ujjukat megnyalták, noha a baracklekvár nem valódi, otthoni, hanem csak amolyan „bolti nagymama” lekvárja volt...

Andrea egy Tolna megyei kisvárosból került fel Pestre, az édesanyjától tanult meg főzni. A mama egy élelmiszerüzletben volt pénztáros, az apja szobafestő és mázoló, aki minden szabadidejét a ház körüli kertben töltötte: megtermelt mindenféle zöldséget, amire a háztartásukban szükség volt, gondozta a szépen termő alma-, körte- és barackfákat.

A szorgalmas, eszes kislány mindent megkapott, hogy mindenütt megállja a helyét. Egy ideig zongorázni is tanult, aztán ez abbamaradt. Tagja lett a helyi néptáncsoportnak, szépen mozgott, szívesen vett részt a próbákon, jól szerepelt az előadásokon. Külön németre járaták, azt is szerette. A főzés tudományát szinte mellékesen sajátította el.

A gimnázium után sikerült bejutnia a számveteli főiskolára. Lát-szólag kedvezően megoldódott pesti lakhatása is: nagynénje, aki egyedül élt egy kétszobás lakásban, a főiskolás évekre méltányos feltételekkel befogadta az unokahúgát. A feltételeket, rokonság ide vagy oda, szerződésben is rögzítették.

Andrea és a nagynénje esetében is igaznak bizonyult: lakva ismerik meg egymást az emberek. A nagynéni a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott, nem valami jelentős beosztásban, de mérhetetlenül fontosnak hitte magát: a munkájáról, kollégáiról soha semmit, de semmit el nem mondott volna. Vénlányként végtelenül precízen vezette kis háztartását, mindennek megvolt a helye, minden ragyogott a tisztaságtól. Ha valami fogyóban volt, azonnal pótolta. A „sohasem tudni, mi jöhet” jegyében – ez nyilván munkahelyi ártalom –, sóból, burgonyából és ásványvízből mindig volt biztonsági tartalékja.

A nagynéni ugyan a maga dolgairól nem mesélt, de unokahúgát rendszeresen beszámoltatta arról, milyen tantárgyakat tanul, milyenek az előadók, a csoporttársak; milyen útvonalon közlekedik, milyen egyéb programokat tervez, mikor szándékozik hazatérni. Helyeselte, hogy intenzíven tanulja az angolt, de közben tett egy olyan megjegyzést, ami bevilágított fegyelmezett lelke rejtett zugába. Ugyanis kicsúszott a száján:

– Nálunk egyesek a börtönben is kiváltságosok voltak, angolt tanulhattak. Minket meg bent a minisztériumban az oroszsal gyötörték...! – de már kapta is ijedten a szája elé a kezét.

Andreának eleinte jólesett a figyelem, aztán egyre terhesebbé vált a túlzott felügyelet. Különösen az esett neki rosszul, hogy mire hazaért, a nagynéni már felbontotta az otthonról rendszeresen érkező csomagjait. Zöldség, gyümölcs, otthon nevelt, sütésre, főzésre készen megtisztított és feldarabolt csirke-, kacsá-, libahús mellett ott voltak az édesanyja levelei is, amelyeket mégiscsak Andrea szeretett volna *először* elolvasni, sőt egy idő után azt szerette volna, ha azokat *csak* ő olvassa el...

Akkor vált a helyzet kritikussá, amikor Andrea életében megjelent Bandi, egy fiatal gépészmérnök, akit egy kirándulás alkalmával ismert meg. Bandi budapesti volt, a szüleinél lakott, egy szerelővállalatnál dolgozott. A vidéki munkahelyeken szerzett gyakorlatának és főnökei jóindulatának köszönhetően esélye volt rá, hogy egy idő után kikerüljön az NSZK-ba szerelésvezetőnek. Az ott keresett pénzből szándékozott saját lakást venni. Az önálló lakás reményében és kalandvágytól is sarkallva, Bandi szorgalmasan szaladgált vidékre és egyre szívesebben gondolt a hétvégékre, amelyeket Andreával tölthet. Arról persze szó sem lehetett, hogy a nagynéni felügyelet nélkül hagyja őket. A fiú szülei mutatkoztak annyira rugalmasnak, hogy náluk a fiatalok egy-két órára magukra maradhattak.

A jövőben bízva Andrea komoly lépésre szánta magát: leutazott szüleihez és megkérte őket, hogy vegyenek neki Pesten egy lakást, nem utolsósorban azért, mert így akart szabadulni a nagynénitől, megkezdeni független, felnőtt életét. Úgy gondolta, az áldozat a szülei részéről csak átmeneti lesz, hiszen ő nemsokára végez, elhelyezkedik, fizetést kap. Bandi pedig Németországban szed össze valamennyi pénzt, összeházasodnak és akkor az otthonról kapott összeget kamatostól visszafizetik. A szülők hosszas tanakodás után belementek a vásárlásba, lányuk boldogulása érdekében minden tartalékukat mozgósítva. Találtak Andreának egy egyszobás garzont Bandiék lakásának közelében.

Andrea a nagynéninek akkor jelentette be, hogy köszöni eddigi jóindulatát, amikor már költözhett is. A hatás nem maradt el. A nagynéni arcán merev mosollyal fogadta a csapást, és mindössze annyit mondott:

– Szerintem nem ezt érdemeltem, de csináljátok, ahogy akarjátok.

tok. Remélem, megérted, hogy a történetek után sem rád, sem az anyádra nem vagyok kíváncsi többé!

A költözés után nem csak a nagynénivel váltak szét Andrea útjai. Bandi vágya ugyanis teljesült: kikerült az NSZK-ba. Onnan eleinte igen gyakran jöttek a levelek, Bandi is megragadott minden alkalmat, hogy megerőltető vonatozásokat, autózásokat is vállalva, akár egy napra is, de hazajusson Andreához. Egy idő után azonban felszínesebbé váltak a levelek, elmaradtak a „flúgos futamok”. Utolsó találkozásukkor Bandi bevallotta, hogy megismerkedett egy németországi török lánnyal, aki már az új hazában született.

Andrea már fél éve élt egyedül, amikor Öcsivel egymásra találtak. Úgy döntöttek, hogy teljes csendben házasodnak össze. Andrea nem is akarta terhelni a szüleit, elég volt nekik a lakást kinyögni, Öcsi pedig világlátásban irtózott minden formaságtól, még a kötelező polgári „cirkusztól” is. Az egyházi szertartás – amit vidéken, Andreáéknál nem lehetett volna elkerülni – szóba sem jöhetett, hiszen ő meg sem volt keresztelve. Végül összesen négyen voltak az esküvőn, a két tanú Andrea munkahelyi barátnője és Balázs volt. A formaságok befejezése után egy vendéglőben megebédeltek, és az ifjú pár másnapra, azaz egy napra, szabadságot vett ki; ennyi volt a nászút. Andrea – mint férjes asszony – megtartotta a leánykori nevét.

Abban is egyetértettek, hogy Andrea garzonja nem elég kettőjüknek. Követve a cégüknél divatba jött gyakorlatot – és élve a nagy garral hirdetett lakáskölcsön lehetőségével –, Budakalászon egy lakóparkban néztek ki maguknak egy két és félszobás lakást. Mi aggályoskodtunk: Andrea lakását el kellett adni, hogy belevágassanak a vásárlásba, és tíz évig törlesztendő bankkölcsönt kellett felvállalniuk az akkori, gazdaságilag elég bizonytalan helyzetben.

A fiatalok persze nem hallgattak ránk, mondván, hogy Öcsinek jó állása van, ahol a jó kereset fejében csupán azt várják el tőle, hogy kirohangálja a lelkét az Alföldön: az egyik nap mondjuk Debrecenbe, másik nap Szegedre kell utaznia. Kora reggel indulhat Budakalászról, egész nap tárgyal – nemegyszer ebéd nélkül –, este pedig irány vissza és jó, ha kilenc óra előtt kiszállhat a kocsiból. Csak megvacsorázni és a legfontosabbakat megbeszélni van ideje ifjú fe-

leségével – aki szintén ritkán ér haza este hétnél korábban –, és már zuhannak is az ágyba, hogy valamennyire regenerálódjanak másnapra.

A háztartásra, bevásárlásra, rokonlátogatásra, baráti találkozásokra marad a hétvége, néha azzal tarkítva, hogy egyikük vagy mindketten kénytelenek hazavinni valamilyen sürgős munkát. Rászoktak – mint annyian az ő korosztályukból –, hogy éttermekből hordják haza a főtt ételt. Nem olyan, mint a saját főztjük, de legalább meleg, és elmarad a bevásárlás, főzés, mosogatás, tűzhelysúrolás...

Mindketten szívesen síelnek. Nemcsak a szabadságukat töltik ezzel, hanem olykor hétvégére – akár egy napra is – kiutaznak Szlovákiába vagy Ausztriába. Különösen az egynapos kiruccanásaik sajátosságok: indulás hajnalban, aztán száguldozás sötétedésig a havas lejtőkön, majd alaposan elfáradva, de elégedetten indulás haza. Ez legalább 250-300 kilométer autókázást jelent sötétben. Fiatalság, bolondság!

A hajszolt életvitel és a jövő bizonytalansága – a körzeti igazgatónak is mondhatják bármikor, hogy „köszönjük eddigi értékes munkáját” – arra szorítja Öcsiéket, hogy egyelőre ne vállaljanak gyereket. Pedig az idő közben múlik felettük is...

Mivel itt Magyarországon új lakásuk, megfelelő állásuk és fizetésük van, kötődnek a rokonsághoz meg a barátaikhoz is, nem akarnak külföldön dolgozni. Jó munkahelyekhez valószínűleg nem is jutnának, mert nincsenek – az ehhez feltehetően ott is szükséges – megfelelő kapcsolataik.

Testvéreimről és a rokonságról

Júlia nővérem, a jól szituált özvegy

Szüleim első gyereke, nővérem, Júlia, még a faluszéli nedves kis házban látta meg a napvilágot 1936-ban. Akkor még a hagyományos apás szülés dívott: a fájások előrehaladtával apám elment a bábaért, aki vizet melegített vele, aztán kizavarta a szobából. Apám, mintegy biztatásként, még odaszólt a megriadt kis asszonynak:

– Te meg ne ordíts – és kivonult, hogy cigarettázva, idegesen, egyik lábáról a másikra állva kívárja első gyermekének világra jöttét.

A megszületett gyerek, bár ezt sohasem vallotta be nyíltan, hatalmas csalódás volt apám számára: ő fiút szeretett volna előszörre. Csalódottságában is volt azért annyi lelkiereje, hogy néhány komáját riasztva a sarki kocsmában egy-két pohár borral megünnepeljék az eseményt. Addigra egy szomszédasszony már ott volt anyámnál, és vigyázott rá meg az újszülöttre.

A házasságkötéskor adott reverzális miatt nem volt kérdés, hogy melyik templomban kereszteljék meg a kislányt: római katolikus keresztény lett belőle. Nevét anyám javasolta és nem véletlenül: a bankigazgató (ahol anyám szolgálólány volt) felesége hallgatott a dallamos Júlia névre. Apám csak legyintett:

– Tőlem akár Elvira is lehet.

Azt már anyám is tudta, hogy apai nagyapámékhoz közel lakott egy ilyen nevű, igen természetes nőszemély, akivel apám családja valami régi história miatt állandósult, az érdekeltek haláláig meg nem szűnő haragot tartott.

A választott név híre valamilyen módon tudomására jutott a bankigazgató feleségének is, aki úgy meghatódott, hogy megvettette és kiküldött anyáméknak egy alig használt, akkor divatos mély babakocsit. Anyám boldogsága határtalan volt: az abban a környezetben enyhén szólva feltűnő alkalmatosságban nagy büszkén tolo-

gatta a valóban szép és gyorsan fejlődő, gondosan öltöztetett és féltgetett csecsemőt a hol poros, hol sáros faluszéli utcákon.

– Mindenki megcsodálta, olyan szép volt – mondogatta anyám még öregkorában is.

Ez a boldog és büszke időszak a nagyapai házba való költözéssel anyám számára hamar véget ért. Az öregúr kijelentette:

– Idejöhetek, hozhatod a Julist is, de a babakocsit ne is lássam! Nekem nem fogsz grasszálni fel-alá az utcán, világ csúfjára! Ott van egy kóter a padláson, kicsit rendbe hozzátok, jó lesz az, nekünk is jó volt!

(Apai öregapám minden további nélkül tegezte anyámat, de a tegezés viszonzása elképzelhetetlen lett volna.) Öregapámnak igaza lett: a négyszögletes, mintegy 80 cm magas ráccsal ellátott bútordarab – funkciója: kiságy és járóka – kiszolgált minket is. Mind a hettünknek az volt a tartózkodási helye, amíg meg nem tanultunk járni.

Anyám, mit tehetett, túladdott a mesés szép gyerekkocsin, de a lányát – és ebben benne volt a „csak azért is” – semmi pénzért nem szólította Julisnak. Kiskorától kezdve Júliának hívta nagyapám füle hallatára is.

A babakocsi elvesztése után érte nővéremet a második csapás: az elsőszülött fiú (aki én vagyok) világra jött. Nővérem az első veszteséget még valószínűleg nem érzékelte, annál komolyabban érintette a második esemény. Igazság szerint máig sem heverte ki, hogy körülrajongott „család szeme fényéből” egy egyszerű lánygyerekké degradáltatott.

Bár „elsőszülött fiú” mivoltomat nem tudja elvitatni, mi ketten azóta is hol valamiféle egymás előli kitérést, hol meg egymással való rivalizálást játszunk családon belül. Ez rejtetten vagy nyíltan jelentkezett mind a szüleinkkel, mind a testvéreinkkel kialakuló kapcsolatainkban, de még a párválasztásomat is megpróbálta megtorpedózni az én jó nővérem...

A rivalizálásunk úgy kezdődött, hogy Júlia – akkor még nyilván nem tudatosan – kivonult a testvérei közül. Mi nem voltunk neki való játszótársak. Nem jött velünk mezítláb tapicskolni az eső utáni langyos pocsolyákban, nem állt be a bújócskázók közé vagy a focicsapatba, nem mászott velünk fára... Ezek még megmagyarázható

elkülönülések lennének, hiszen ő volt a „nagylány”, aki már iskolába jár, lehetnek hozzáillőbb korú barátnői, akikkel jobban meg tudták érteni egymást. Az viszont már nehezebben érthető, hogy amikor Marika megszületett, nem babusgatta, nem próbálta ki vele a fésülgetés, tisztába tevés, öltöztetés, mesélgetés – egyben a majdani anyai teendőkhöz tartozó előismeret-szerzés – szépségeit. Hagyta, hogy mindezt anyám csinálja, és elvárta, hogy amennyit tudok, én vállaltak el ezekből a tennivalókból.

Aztán az első adandó alkalommal szinte teljesen kivonult a családból is: a nyolcadik osztály befejezése után – kollégiumi elhelyezést kérve – jelentkezett egy közeli nagyobb város építőipari technikumába. Az általánosban kitűnő tanuló volt végig, kifogástalan volt a származása is, úgyhogy minden gond nélkül felvették a középiskolába. Praktikus észjárása, amely később is jellemezte, már itt jelentkezett: hétvégére, kimenőt kapva, olcsón hazavonatozott, szüleinknek gyorsan elmesélte, hogy az előmenetelével minden rendben van (tényleg rendben is volt), meglátogatta egy-két leánypajtását, hogy megmutassa magát, aztán finom falatokkal felpakolva (ő, azok a rántott csirkecombok, azok a túrós lepények, amelyeket anyám becsomagolt neki!) szépen visszavonatozott.

A technikum befejezése után könnyedén bejutott a Budapesti Műszaki Egyetemre is. Természetesen ott is kollégiumban lakott, csak onnan már ritkábban jutott haza: messze is volt, meg nem is illt volna már hozzá a cipekedés; inkább szegényesebben étkezett. Az egyetemet jó eredménnyel végezte el, csak elkövetett egy komoly baklövést: szerelembe esett egy évfolyamtársával, akivel aztán össze is házasodtak.

Nővérem férjhezmenetele anyámnak iszonyú megpróbáltatás volt, mivel Júlia rengeteget szekírozta a staffrung miatt. Nemcsak hogy mindenből a hagyományok szerint szokásos darabszámra volt szüksége, de a kelengye minősége sem volt neki mindegy: az ágynemű például csak damasztból lehetett...

Az esküvő után az ifjú férjjel, Zolival együtt állást kaptak egy dunántúli városban. Mindjárt az indulásnál szert tettek egy kis lakásra is, amit Zoli szülei vettek meg nekik. Sajnos hamar kiderült, hogy a helybéli jó barátok a férjet egyre gyakrabban tudják elcsábítani a

közeli pincékbe, ahonnan aztán csak hajnalonként és részegen került haza.

Júlia nem sokat vesződött az egyre reménytelenebbül alkoholizáló urával: egykettőre megismerkedett egy helyes fiatalemberrel, aki nem ivott, jó helye volt a helyi tanács tisztviselői között és a rokonságában volt egy magas rangú, a városban befolyásos egyházi személy is. Nővérem hamar rájött, hogy ő is katolikus, ő is szeret imádkozni, templomba járni és ő is hisz Istenben. El is vált hamarosan Zolitól, hozzáment Pálhoz, és beköltözött egy csendes utca jól megépített családi házába, ifjú úrnőként, akinek már takarítónő is dukált.

Ezt a frigyét nemsokára gyermekáldás is kísérte, megszületett a kis Betty. A kislány gondos bánásmódban, de az igazi szeretetet nélkülözve nőtt fel. A jószívű, kedves, de kicsit korlátozott takarítónő volt vele otthon olyan estéken, amikor Júliának és Pálnak más elfoglaltsága adódott. És ez gyakran előfordult: a munka mellett élénk volt a társasági élet, ünnepelték a névnapokat, születésnapokat is. Szolidan, jól nevelten, ahogyan az jobb társaságban illik. Hangverse nyekre, színházba elég rendszeresen feljártak Budapestre is.

Arra azért ügyelt Júlia, hogy Betty a leckéjét rendben megtanulja, előmenetele, magatartása az iskolában kifogástalan legyen. Kiskorától kezdve szépen járatta a gyereket: csak jó holmikat vásárolt neki, és egyszer-egyszer, ha ideje engedte és talált valami csinos szabásmintát, varrt neki ruhát, kötényt, egyebet. Mint más egyéb házimunkában, Júlia a kötésben, a horgolásban, a varrásban is nagyon ügyes volt, senki meg nem mondta volna, hogy nem szakember készítette a lánya új öltözkékét.

Idővel azonban ez a házasság is kátyúba jutott. A Dunakanyarban ugyanis ekkor jött divatba furábbnál furább nyaralók építése, és Júlia egyre több megbízást kapott egy városszerte jól ismert idősebb építésmérnöktől, Istvántól, akivel a közösen végzett munka során egyre jobban összelepedtek. Júlia megtudta, hogy több üdülőhelyen is van olyan jó fekvésű telek, amely gyakorlatilag a mérnök úr tulajdona, és az is kiderült, hogy István felesége komolyan és gyógyíthatatlanul beteg. Nővérem néhány évig vállalta hát az egyébként jó erőben lévő és szimpatikus idősebb úr „vigasztalá-

sát”, és amikor hosszú szenvedés után a feleség elhunyt, őszintén osztozott István bánatában.

Mire a gyászév letelt, már Júlia is elvált asszony volt, így házasságuknak nem volt különösebb akadálya, csupán a mérnök úr két felnőtt fia és egy felnőtt lánya rosszalották a papa elhatározását. De nyíltan nem lázadhettek: apjuk még mindig jól keresett és ő rendelkezett minden vagyon felett.

Júlia megbirkózott ezzel a helyzettel is: átköltözve a csak egy utcával feljebb lévő és csak egy kicsit komfortosabb családi fészekbe – ahol férjén kívül akkorra már csak a pártában maradt, lánynak kis-é idősecske Hilda lakott –, nem kezdett el háborúzni, hanem – a felnőtt nő vallásosságát, szeszélyeit elfogadva – Júlia próbált igazodni hozzá.

A három ember – Hilda rendkívül gondos műszaki rajzoló volt, és már régóta az általa szeretve tisztelt édesatyja keze alá dolgozott – igen eredményesen együttműködve hajtotta magát és kasszírozott, amennyit csak lehetett. A nagy hajtás mellett minden évben megengedtek maguknak egy hónap szabadságot, teljes kikapcsolódással. Júliát és Istvánt őszintén érdekelte az erdélyi építészet, rászoktak arra, hogy nyaraikat – élvezve a tájat és az ételeket – székelyföldi barangolással töltsék. Júliának külön gyönyörűségére voltak az eredeti népi szőttesek. Egyik alkalommal egy olyan helyen szálltak meg, ahol szövőszéken megtanulhatta a szövés alapvető fogásait. Annyira fellelkesült, hogy vásárolt magának itthon egy szövőszéket, és amikor nagyon fáradt volt hétvégén, felüdülésként néhány órát szövögetett.

Az idilli állapotoknak az vetett véget, hogy a mérnök úr egy szép napon, amikor éppen egyedül tartózkodott otthon, ráborult Hilda rajzasztalára és ott is maradt: szívinfarktus.

A temetés után – amelyre az elhunyt végakarataának megfelelően az egyik dunakanyari üdülőhely szép fekvésű temetőjében került sor – az addig látszólag egyben lévő család azonnal széthullott. A két felnőtt fiú a jussát követelte, Hilda pedig – teljesen váratlanul – bejelentette, hogy egy napig sem kíván tovább egy fedél alatt élni a számára későn megjelent mostohaanyjával, és már ki is nézett magának egy kis lakást a város másik végén, közel a temetőhöz, ahol

édesanyja nyugszik. A lakást sürgősen megvették, és Hilda a megszokott bútoraival együtt elköltözött.

Júliának a nagy osztozkodás után megmaradt a teljes családi ház és annak garázsában egy nemrégén vásárolt, kitűnő állapotban lévő Ford Escort gépkocsi. Korábbi házasságaiban is voltak autói, de azok nem voltak ilyen márkások. A két korábbi férj mindig tudomásul vette, hogy a volánnál Júlia ül, ő határozza meg, hova mennek, mikor indulnak. Az is természetes volt, hogy napközben is ő használta: elvégre munkaeszköznek is lehetett tekinteni. Ez a kényelmes állapot a mérnök úr mellett nem volt tartható: abban a házasságban a férj ült a volánnál és a legritkább alkalommal engedte át a feleségnek, akkor is beleszólva a vezetési stílusába. István halála után egy ideig Júlia – ha egyedül utazott, és úgy érezte, valamit elhibázott – magának mondta hangosan volt férje megjegyzéseit.

Betty addigra már német–magyar szakon a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója volt, és hogy ne kelljen naponta buszoznia, egy csendes budai házban lakott albérletben. Júliának tudomásul kellett vennie, hogy szomorú özvegységében immár egyedül van egy nagy házban.

Tudta, hogy nem marad ott. Néhány évig, amíg el nem érte a nyugdíjkorhatárt, még bejárt a munkahelyére, amit rábíztak, elvégezte, de a hétvégi házak tervezésével végleg felhagyott. Éppen eleget kínlódott már addig a sok idétlen megbízóval, értetlenkedő, okoskodó, képzetlen kivitelezővel.

Ebben az időben még volt egy fáradt románca egy minisztériumi főelőadóval. Kapcsolatuk a kölcsönös megbecsülésen alapult: az özvegynek előnyös volt, hogy feljöhetett Pestre, hiszen érdeklődése a színházi előadások, hangversenyek, jó filmek iránt megmaradt, és jó volt, hogy az előadások után nem kellett hazautóznia az üres házba. A partnerének is jól jött egy-egy vidéki éjszaka, amikor nem nagybeteg, idős édesanyja légzésére kellett figyelnie. Miután azonban kiderült, hogy Júlia nem vágyik tartós betegápolásra, a férfi pedig nem hagyhatja ott minisztériumi állását és egyébként sem kívánczik vidékre, szép csendesen elváltak útjaik.

Időközben Júlia összefogott a lányával és német vejével, Karllal – róluk a továbbiakban még részletesen lesz szó –, és – nem utolsósor-

ban önkormányzati kapcsolatainak köszönhetően – megvásárolt egy szép telket a Duna-part olyan pontján, ahol a városrendezési elképzelések szerint kulturális és szórakoztató központ épül majd. Mostanra már elkészült a Júlia és Karl közös erőfeszítésével összehozott ház is. Kétszintes épület, szintenként mintegy 300 négyzetméter. Mindenhova a legjobb minőségű anyagot építették be, a kivitelezőket nővérem megválogatta, és munkájukat folyamatosan ellenőrizte. Tulajdonosként Júlia lánya van bejelentve, hogy ne kelljen majd örökösödési adót fizetnie. Júlia eladta az Istvántól örökölt családi házat, és átköltözött ebbe az épületbe: a felső szintből mintegy száz négyzetmétert foglalt el. A másik kétszáz négyzetméter a lányáé és családjáé, hogy legyen hol lenniük, ha hazalátogatnak. A földszinten két üzlethelyiséget alakítottak ki, az egyiket jelenleg egy számítógépes szaküzlet, a másikat egy bankfiók bérlő: nem zajosak és megbízható fizetők. A bérleti díjakból pedig bőven kitelik a teljes ház fenntartása.

Az emeleten Júlia viszont be van zárva, a ház körül nincs kert, udvar. Az egész épület inkább üzleti vállalkozásnak tűnik, mint egy megöregedett ember kényelmére kialakított otthonnak. Akkor van csak benne élet, ha Németországból hazalátogat Betty és a három gyermek. A férj rendkívül elfoglalt üzletember, ritkán tud itt lenni velük.

Júlia egyelőre akkor sem hagyja el magát, ha lánya és az unokák nincsenek a házban. Éppen veje jóvoltából, aki egy jó nevű német ruhaipari cég képviselője, ügyvezető igazgatója lett egy kis kft.-nek. Ez a kft. bér munkában vegyvédelmi munkaruhákat varr hozott anyagból a szigorú német előírásokat precízen betartva – és messze-menően kihasználva a magyarországi, vidéki női munkaerőnek fizethető alacsony béreket.

Júlia asszony egyre többször ébred úgy, hogy arra gondol: kell ez még neki? Aztán bebújik tojáshéj színű frottírköpenyébe, léggárnás talpú papucsába és kivonul a konyhába, hogy a villanyfőzőt bekapcsolva a napi 4–6 kávéjából elkészülhessen az első adag. A kávécsészét tartó keze – ilyenkor, mikor nem látják, nem vigyáz vele – jól láthatóan remeg. Megöregedett.

Azt viszont szilárdan elhatározta, hogy történjék bármi, dolgozik,

ameddig tud. Anyagi gondjai már rég nincsenek, de otthon, egyedül mit tegyen.

A helybeli kapcsolatokból megmaradt néhány jó ismerős, akikkel le lehet ülni hétvégeken beszélgetni, kanasztázni, finom süteményeket enni. Az ugyan zavaró, hogy egyik-másik majdnem barátnőnek még a férje is él, de a férfiakra feltételezhető, hogy a feleségüknél hamarabb fognak elmenni, és akkor már nem fognak zavarni. Jelenleg ezek a férfiak még abban a korban vannak, amikor, ha összejönnek, csak néhány szó az egészségé és a családé, azután eluralkodik a politika, ami Júliát változatlanul untatja. Ő azt gondolja, hogy a politika a hatalomszerzés és hatalomgyakorlás fedőneve csupán, és egyetlen valódi célja a vagyonszerzés. Mivel a vagyonosodás neki is életcélja volt, így nem veti meg a politikusokat – korábban is lojális volt a rendszer iránt. A saját megoldását – hogy sokat dolgozott és jól választotta meg élete társait – sokkal egyszerűbbnek és kényelmesebbnek tartja, mint a kerülő utat, a belekeveredést a politikába.

Így is sok pletykálkodással, irigységgel, rosszindulattal találkozott, hiszen egy kisvárosban mindenki mindent tud, és mindent meg is beszél. Júlia maga is érzi, hogy bár jó idegekkel és kitűnő alkalmazkodó készséggel rajtolt, mostanra megfáradt, elhasználódott, már nem a régi.

*

Miközben nővérem kiemelkedni igyekezett közülünk, nem tagadta meg a családját. Legkisebb öcsémnek, Lajosnak helyet szerzett város gépipari technikumában és elintézte kollégiumi felvételét is. (Túl nehéz dolga nem volt: a technikum igazgatója tagja volt a baráti társaságának.) A szokott környezetéből hirtelen távol került, eleinte kicsit megszeppent fiút vasárnaponként jó ebéd várta nővérünkénél, letehetette a szennyesét, és elvihette a takarítónő által szépen összecsomagolt tiszta holmit. Júlia azt is megkérdezte, hogy érzi magát és biztatta:

– Majd belejössz, öcsém, meglátod!

Így is lett. Idővel Lajos látogatásai megritkultak, de az iskola befejeztéig nem szűntek meg.

Anyámat igencsak megviselték legidősebb lánya férjváltásai. Júlia természetesen nem osztotta meg ilyen jellegű gondjait a tőle

minden tekintetben távol lévő szüleivel. Arra azonban kifejezetten igényt tartott, hogy a soros férjet levigye hozzájuk, bemutassa, és néhány napig élvezzék az otthoni vendéglátást. Anyám főztje minden esetben osztatlan sikert aratott, és a szállás nem volt gond, mert az „ifjú házások” egy nagyjából elfogadható színvonalú közeli szállodában töltötték az éjszakákat.

Júlia nem volt hálátlan: az első házassága idején ugyan még nem, de a másodiknál már ő is felajánlotta szüleinknek, menjenek el hozzájuk, nézzék meg, hogyan élnek, ismerkedjenek meg a környékkel, mozduljanak ki otthonról. Apánk arra hivatkozva, hogy nem hagyhatják őrizenlenül a házat, nem fogadta el a meghívást. Igazából idegen volt neki a lánya életvitele, nem akart és nem tudott volna hozzá alkalmazkodni. Anyánk kíváncsiságból meg udvariasságból is vállalta, hogy néhány napra elmegy a számára messzi idegenbe. Júlia leautózott érte és a látogatás befejeztével vissza is furikázta.

Anyám később bizalmasan elmondta a feleségemnek, hogy a látogatáson nem érezte igazán jól magát, annak ellenére, hogy Júlia igyekezett a kedvében járni. A számára szokatlan környezetben – bőrgarnitúra a salonban, tükörfényes padló, értékes szőnyegek, állólámpa itt, falilámpa ott, nagy csillár, a fürdőszoba mennyezetig csempézve, rengeteg pipereholmi, nagy bolyhos törülköző, külön fürdőköpeny: „Ezt anyukának tettem ki, ha jön máskor is, akkor is ezt veheti majd fel” – no, ez nem neki való volt.

– Vagy szaladgáltunk ide-oda a városban meg a környékén, mint a kerge birka, vagy ülhettem egy nagy fotelben ölbe tett kézzel. Júlia azt sem hagyta, hogy legalább egy levest megfőzzek – panaszkolta anyám.

Amikor már tehették (a harmadik férjjel), mivel már elég nagy és kényelmes volt az autó, elvitték szüleinket egy hét erdélyi körutazásra. Ők eleinte nagyon berzenkedtek: – Ki fogja etetni a jószágot? – lamentáltak, ám ezzel inkább csak a szorongásukat leplezték. Mikor kiderült, hogy idősebb húgom, Marika minden további nélkül elvállalja a „roppant felelősségteljes” feladatot, beadták a derekukat. Életük első és egyetlen külföldi utazása mindkettőjüknek nagy élmény volt, főleg anyám emlegette az istentelen magos hegyeket: „Már a nézésükbe belefárad az ember lánya, nemhogy fölmászon rájuk!”

Nővéremmel való viszonyunk valószínűleg eltérő életfelfogásunk miatt vált hideggé: őt a vagyon-, engem a tudásszerzés vezérelt. Formálisan a leendő feleségem megszólása miatt szakítottunk. Még Budapesten egyszer meglátogattuk az egyetemi kollégiumban. Elmenőben Éva kedvesen igazított egyet a sálamon, mire nővérem gúnyosan megkérdezte: Te hagyod, hogy ő igazgasson? – arra utalva, hogy kapcsolatunkban szerinte Évái a vezető szerep.

Azóta, a kölcsönös minősítgetést és kritizálást kerülendő, nem keressük a találkozást. Persze óhatatlanul adódnak alkalmak: lakodalmak, temetések, egy-egy véletlen összefutás valamelyik testvérnél vagy a szüleinknél, amikor igyekszünk néhány közömbös mondatot váltani, a „Hogy vagy nővérem? Hogy vagy öcsém?” kérdéseken túl is. A rövid ideig tartó, udvarias csevegés még sikerülni is szokott...

Rivalizálásunk rejtetten, de működött, míg szüleink éltek. Júlia mindig is a látványos akciók híve volt. A már nehezen mozgó két öregnek az agyongyötört, hagyományos nyugágyuk helyett például vásárolt egy sokféleképpen állítható, igen korszerű műanyag karosszék-nyugágyat. Apánk ki sem próbálta, anyánk kétszer ha ült benne, de kényelmetlennek találta.

Mi – szűkös nyugdíjuk kipótlására – éveken keresztül havonta küldtünk haza egy bizonyos összeget, rájuk bízva, mire költik.

Betty, Júlia lánya, német férjjel

Júlia nővérem és Pál nevű férjének egyetlen gyermeke Betty. Nagyanja tiszteletére Erzsébetként jegyezték be az anyakönyvbe, de némi úrhatnamságból – még a családon belül is – Betty lett belőle. 18 éves korában a Belügyminisztériumnál hivatalosan is kérvényezte a névváltoztatást, s azóta mindenhol így szerepel a keresztnéve.

Betty jó helyre és jókor született. Érkezését egy ízlésesen berendezett gyerekszoba várta, közvetlenül a szülői hálószoba mellett. 1964-ben nővéremék anyagi helyzete megengedte, hogy gyerekgondozót fogadjanak a kislányuk mellé. Természetesen nem egy ismeretlent vettek fel az utcáról. A katolikus plébánián ajánlottak nekik egy

rendszeresen templomba járó, igen jámbor, idősebb, de még munkabíró, kicsit kövérkés asszonyt, aki Júliáék számára főnyereménynek bizonyult: elvállalta a takarítást is, és mint Betty gondozója, igen hamar „Mamikává” lépett elő.

Amint az lassanként kiderült, Mamika, férjével, Károly bácsival és két gyermekével a háborúig Erdélyben élte jómódú, dolgos, paraszt gazdaasszony életét. A front közeledtével szekérre rakták a legszükségesebbeket és nekiindultak a „nagyvilágnak”. Némi szerencsével végül az állandó lakhelyükké váló dunántúli kisvárosban kötöttek ki.

Romániában maradt javaik odavesztek, korábbi otthonukat nem is látták többé. De nem hagyták el magukat az új környezetben sem. Károly bácsi életrevaló, mindenben ügyes kezű parasztemberként – mint ő maga szerette mondogatni –, „török követ” lett, azaz az útépítőknél dolgozott. Később elkerült Sztálinvárosba, ahol felfigyeltek az értelmes, jó munkaerőre, és hamarosan brigádvezető lett belőle. Mikor a hősi korszak véget ért, zokszó nélkül tért vissza az útépítőkhöz.

Mamika takarítani járt, de nem hanyagolta el a hitéletet sem: sikerült úgy megszerveznie a munkáját, hogy minden nap eljuthasson a templomba, ahol igaz hittel fordult az Úrhoz, kérve, segítse őket továbbra is.

Bettyvel végtelenül kedvesen, gyengéden bánt, és türelmesen hallgatta óvodai, majd iskolai történetecskéit. Viszonzásul mesélt és Mária-énekeket dúdolt neki, ha úgy adódott, hogy ő altatta el. Mikor már Betty nagyobbacska volt, a templomba is magával vitte egyszer-egyszer, és ha a nyiladozó értelmű kislány rákérdezett, elmagyarázta neki, hogy vannak más vallásúak, sőt vallástalanok is.

A munkából fáradtan hazatérő Júliát frissen főzött kávéval várta, elmondta, mi újság, meghallgatta nővérem egyre bizalmasabb vallomásait, de kapcsolatai alakulását nem kommentálta. Betty 12 éves lett, amikor útjaik Mamikával elváltak. Júlia újabb házasságában már olyan háztartást szervezett, amiben a szerinte megfáradt és megöregedett Mamikára már nem volt szükség.

Mivel Pál ragaszkodott a lánya láthatásához, Betty és Mamika (miután Mamika Pálnál maradt) egy darabig még havonta találkoztak.

tak. Egy ideig Júlia sem feledkezett meg hűséges segítőjéről: névnapijára és születésnapjára mindig küldött a lányával valami apró ajándékot.

A 12 éves Bettyt látszólag nem viselte meg szülei válása: átköltözött a neki berendezett új szobába, továbbra is jól tanult, és az anyjával való kapcsolata is megmaradt a korábbi keretek között: tudomásul vette a távolságtartást és elfogadta a gondoskodást. Magában nyilván rájött, hogy kézbe kell vennie saját sorsát.

Első lépésként bejelentette, hogy ezután nem utazik le a szokásos nyári egy hónapra anyámkhoz, mert ott végtelenül „uncsi”. Ezt meg is lehetett érteni. Betty nem tudott már örülni annak, hogy magot szórhat a tyúkoknak, vagy hogy a kertben saját kezűleg szedheti le a málnaadagját. A rokongyerekekkel sem igazán volt már közös témája, és a nagy szegényes körülményeit is kezdte nem szeretni.

Mivel Hilda tudott rá felügyelni akkor is, amikor Júlia és a mérnök úr jól megérdemelt pihenőjüket élvezték külföldön, maradhattott otthon és élvezhette a hozzáillő, ismerős gyerektársaságot.

Betty első gimnazista volt, amikor a strandon udvarolni kezdett neki az egyik helybeli orvos házaspár kedves, tehetséges, akkor már harmadikos fia. Anyja, egy portugáliai nyaralásból éppen visszatérve, örömmel vette tudomásul kapcsolatukat, amely, mire Betty harmadikos lett, eljutott az igazinak gondolt szerelemig.

A mindenben körültekintő Júlia ekkor érezte szükségét annak, hogy lányát minden tekintetben alaposan felvilágosítsa – még fogamzásgátló tablettákat is adott neki –, de arra kérte, ne hamarkodja el a felnőtt élet megkezdését. A szülői intelmek hatására, vagy az új helyzettől tartva, nem is történt semmi „megbocsáthatatlan”. A fiút közben felvették a budapesti orvosegyetemre, és a fővárosban lakott, ezért leginkább csak a hétvégeken találkoztak, amikor az udvarló hazatért és megjelent a lányos háznál. Különben is készülni kellett az érettségire, amit Betty igen komolyan vett. A jeles bizonyítvány és a jól abszolvált érettségi aztán feljuttatta őt is Budapestre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem német–történelem szakos hallgatója lett.

A budai albérletet a csendes, jó környéken lévő villában még az anyjával együtt keresték meg, de attól kezdve már Betty is felnőtt-

ként élhetett. Kapcsolata udvarlójával zavartalan maradt egészen addig, míg Betty is be nem fejezte az egyetemet. Együtt jártak színházba, moziba, múzeumokba, és azonos időpontban látogatták meg a szülőket. Mindenki elkönyvelte, hogy ők egy pár. A fiú a helyi kórház ifjú orvosa lett, alig várta, hogy befejezve tanulmányait, Betty is visszakerüljön a kisvárosba.

Nem a visszakerülés volt a gond. Betty, kissé teátrálisan, éppen a 22. születésnapján jelentette be az udvarlójának, hogy nem szándékozik feleségül menni hozzá. Ezt az elhatározását hamarosan anyjával is közölte. Mindenki értetlenül fogadta a történeteket. Júlia arra kérte a fiút, hogy várjon, ne ostromolja a lányát, valószínűleg múló szeszélyről van szó csupán: Betty nyilván belefáradt az egyetemi évekbe, nehéz témát választott a szakdolgozathoz és a többi; majd kipihen magát.

Valójában a fáradságnál sokkal többről volt szó: Betty időközben felmérte, mit jelent egy kisváros a maga kisszerű életével. Úgy gondolta, ennél többet is elérhet az életben, és erre épp akkor konkrét lehetőség is mutatkozott Karl Wild, egy jó negyvenes, igen erőteljes echte német úriember személyében, akit egy varroda magyarországi telepítéséhez kapcsolódó alkalmi tolmácsolás során ismert meg.

Wild úr – aki rendszeresen teniszezett, úszott, tornázott és 15 éves házasságából éppen válófélben volt – elismerően nyilatkozott Betty nyelvtudásáról –, noha tökéletesen tisztában volt azzal, hogy „tolmácsa” nem ismeri a szakszavakat. Még Betty otthoni telefonszámát is elkérte, azzal az ürüggyel, hogy az ügyben hamarosan várható a folytatás és szeretné, ha a „tolmács” akkor is a segítségére lenne.

Legközelebbi magyarországi tartózkodásán meghívta Bettyt egy budapesti, esti beszélgetésre. Betty egy kicsit tartott a találkozástól, de Wild úr garantálta, hogy az együtt elköltött vacsora után hazaviszi. Így is történt. Ám ezen az estén Karl őszintén feltárta családi helyzetét, és azt kérte Bettytől, engedje meg, hogy a hivatalos alkalmaktól függetlenül is jelentkezessen, és találkozzanak.

Betty igent mondott, és találkozásaik a nyár folyamán egyre sűrűbbé és egyre bensőségesebbé váltak. Karl augusztus végén azt kérte Bettytől, ne álljon munkába, meghívja vendégségbe Német-

országba, egyben bemutatná a szüleinek is. Betty mindent elmesélt Júliának, aki azt kérte, hogy előtte vigye el hozzájuk udvarlóját. A vizitáláson mindenki mindenkit kölcsönösen szimpatikusnak ítélt, októberre megszervezték Betty kiutazását és ott sem volt semmi probléma a bemutatkozással.

A tél folyamán Karl elvált feleségétől. A következő év májusában a Betty–Karl pár megtarthatta az esküvőjét, és elutazhatott nászút-ra a Kanári-szigetekre – ahogyan illik. Azután Betty kiköltözött a férjéhez. Egy München környéki kisvárosban vettek lakást maguk-nak, ott, ahol Karl szülei is élnek. Egy év múlva megszületett első gyermekük, Angéla. A mindkét országban használatos keresztn-et Júlia ajánlotta, aki titokban abban reménykedett, hogy lánya valamikor visszakérül Magyarországra. Reményét az táplálta, hogy Betty és a lánya tényleg sokat voltak vendégségben Júliánál, nem-csak a nyári szabadság idején, hanem minden adódó alkalommal. Angéla szépen megtanult az anyjától magyarul is, és minden nehé-zség nélkül nyelvet váltott, ha Magyarországra jöttek.

Júliának akkor kellett feladnia az álmait, amikor unokáját iskolá-ba írtatták: Karl egyértelműen jelezte, hogy e téren nem köt kom-promisszumot, Angélának kint kell tanulnia. Ezzel Betty is egyetér-tett, aki hamarosan újra terhes lett és ezúttal – Karl mérhetetlen boldogságára – fiúkat szült; ikreket. Az ő keresztnévük (Karl és Kurt) már nem magyar név...

Az elmúlt tíz évben egy-egy német rendszámú mikrobusz rend-szeres vendég volt Júliánál. Olyankor mindig vidámság költözött a házba, amit az sem zavart meg, hogy idősb Karl Wild rendszerint igen hamar továbbment. Másfelé is voltak cégének érdekeltségei és mióta, közbenjárására, Júlia viszi a magyarországi telephely ügyeit, nincs sok hivatalos egyeztetnivalójuk, Karl-nak sietnie kell tovább...

Időközben az immár 16 évesé lett Angéla bejelentette: nyáron nem jön szünidőre, önállóan szeretné megválasztani a társaságát. Különben sincs mitől tartani a szüleinek, nemcsak ő tud önmagára vigyázni, ott vannak az apai nagyszülők is...

Betty magában mosolyogva hallgatta lánya bejelentését, mert eszébe jutott: milyen ismerős a szituáció!

Marika húgom, az ápolónő és férje József, a kemencekőműves

Nagyobbik húgom 1943-ban született. Hatvanadik születésnapjáról a legszűkebb családtagjain kívül ketten-hárman ha megemlékeztek (köztük én – szégyen, gyalázat, de utólag). Marika bevallotta nekem, hogy a köszöntések elmaradása nagyon rosszul esett neki.

Ő mindig számon tartotta azok évfordulóit, akiket közel érzett magához. Volt kórházi kolléganőit például a nyugdíjazása utáni első években ebédre invitálta és mindig töltött káposztával kínálta őket – a saját születésnapján. A meghívottak azonban nem viszonzták a vendéglátást. Húgomnál a pohár akkor telt be, mikor az egyik volt kolléganő megjegyezte:

– Nagyon finom, de mintha tavaly jobban sikerült volna...

Kritizálod a főztömet, amikor te meg sem kínálsz? – füstölgött magában a húgom és elhatározta, hogy vége a meghívásoknak.

– Miért van ez így? – nézett rám szomorúan elmesélve a történetet, mire én szégyenkezve magyarázkodni kezdtem a terjedő önzésről, elidegenedésről.

Marika amolyan „középső gyerek” volt a családban: semmivel sem tűnt ki. Különleges csak a göndör haja volt, amit reggelente kifésülni – még ha csak tessék-lássék módon is – az én feladatom volt egy ideig. Mire kikerültem a családból, már régen megtanulta, hogyan kell bánni a saját loboncával, sőt a többiek gondozásába is be tudott segíteni. Amikor én felkerültem Pestre, ő lett a „rangidős” a gyerekek között. Lány létére nyilván több érzéke is volt a kisebbek pesztrálásához, mint nekem.

Az általános iskola befejezésekor jó közepes bizonyítványt vitt haza, amivel nem tudott azonnal továbbtanulni, és a nyolcadik után két évig idénymunkásként dolgozott egy bolgárkertészetben. Anyákkal együtt tudták, hogy ez nem életre szóló megoldás. Azt volt nagyon nehéz eldönteni, hova tovább. A bolti elárúsító és az ápolónő között ingadoztak, közepes bizonyítvánnyal többre nem is gondolhattak. Végül az döntött az utóbbi javára, hogy híre ment: a városban hamarosan felépítenek egy kórházat, ahol nyilván lesz helye neki is, ha végez.

Marikának sikerült bejutnia az ápolónőképzőbe, így – esélyt kapva a kiemelkedésre – a családból harmadikként ő is tanulhatott. Budapestre került, nővérszálláson lakott, és a szabad hétvégéin gyakran Éva és a mamája vették pártfogásukba. Nekik mesélte élete apró-cseprő eseményeit: milyenek az oktatók meg a többi lány a szálláson, ki rendes, ki rendetlen, hogy beszél velük a gondnok és a többi. A kórházi gyakorlatok idején kiderült, mennyire utálatos tud lenni egy-egy főnővér, milyen rámenősek a fiatal orvosok. Húgom teljesen természetesnek vette, hogy vendégül látják, meghallgatják – elvégre ő rokon, illetve az lesz, ha mi Évával összeházasodunk. (Én közben kinn tanultam Leningrádban, talán nem is volt olyan, hogy egyszerre lettünk volna feleségem szüleinél. Mikor Marika elutazott nyári szünetre, én akkor érkeztem meg Budapestre. Anyósomnak valószínűleg nem volt könnyű a szakadatlan vendéglátás.)

A budapesti kulturálódási lehetőségek Marikát nem érintették meg, sokat kellett tanulnia és nem volt különösebb igénye a művelődésre sem, amihez persze pénze se nagyon lett volna. Arra sem vágyott, hogy valaki beleszeressen: majd a megszokott környezetben, addig ráér.

Mire Marika befejezte a nővérképzőt, felépült a kórház, fel is vették, nővér lett a sebészen. A kórházi és az otthoni élete élesen elvált egymástól. Az új kórházban nagyon ügyeltek a tisztaságra: a nővéreknek, ha ellátták a betegeiket, takarítaniuk kellett, nemcsak a betegszobákban, hanem a folyosókon, a szolgálati helyiségekben is.

– Elkopik a felmosó nyele a kezünkben. Jószerével azt sem tudni, takarítónők vagyunk vagy ápolónők – panaszkodott akkoriban a húgom.

Otthon ugyanakkor ideiglenesen rosszabbak lettek a körülmények, mivel szüleink elkezdték a ház korszerűsítését: a konyhából leválasztottak egy kamrát és egy fürdőszobát, a szobába linóleumpadlót rakattak, a nyitott gang végébe pedig egy külön kis szobát alakítottak ki. Mindez felfordulással, rendetlenséggel, a szokottnál több piszokkal, kényelmetlenséggel járt.

Marika tudta, hogy ez mindannyiuk érdeke, nem is zúgolódott, de eldöntötte: mielőbb férjhez kell mennie és ezáltal egy lehetőleg új, parkettás, központi fűtéses, fürdőszobás lakásba kell kerülnie. Ez-

zel csak az volt a baj, hogy az álmai lovagja sehogy sem akart jelentkezni. (Pedig nem is kellett volna hófehér paripán érkeznie, csak legyen ott a kezében az áhított lakás kulcsa!) Akadtak ugyan udvarlók, mindjárt a mi utcánkából is egy gyerekkori pajtás – akiből időközben lakatos lett –, át is lehetett volna költözni hozzájuk, még ha nem is rögtön az áhított új lakásba. Marika azonban jól ismerte leendő anyósát, akivel együtt kellett volna lakniuk, és azt mondta, inkább vénlány marad, de azt az öregasszonyt föl nem vállalja!

Másik udvarlója egy környékbeli faluban lakott. Ha hozzámegy, ki kellett volna oda költöznie, majd belefogni egy építkezésbe, hogy meglegyen a külön házuk, közben váltott műszakban bejárni a kórházba – ez is túl sok lett volna a „jóból”.

A lehetőségek vagy vélt lehetőségek latolgatása közben gyorsan telt az idő, a harmadik komoly jelentkezőt már nem volt szabad elszalajtani. Ő volt József, jelentkezésekor már 31 éves, kilenc évvel idősebb, mint a húgom.

Marika nem volt szép lány, inkább helyes, alacsony termetű, gömbölyded (olyan anyának való), nagy pisze orral. Az orra miatt sokat bosszantottam. Manapság is, ha a kopaszságomat emlegeti, azzal vágok vissza: neki meg arra kell vigyáznia, hogy turcsi orrába bele ne essen az eső. Ezzel együtt is egyenesen szépségnek volt mondható Józsefhez képest, aki kis növésű volt, aránytalanul nagy fejjel, amely szinte nyak nélkül ült a széles vállán. Úgy ismerkedtek meg, hogy a két húgom a főutcán sétált, és Marika hogyan, hogyan nem, nekiütközött a szembejövő József széles vállának... Mikor ez a nevezetes ütközés szóba kerül mostanában, Marika még hatvanévesen is úgy elpirul, mint egy csitri. Lehet, hogy szándékos volt az a véletlen? Mindenesetre elég volt ahhoz, hogy szóba elegyedjenek.

Az első beszélgetést még sok követte, mígnem elhatározták: összeházasodnak. Marika nevetve emlegeti, hogy nem volt könnyű szóra bírnia lassú beszédű és komótos udvarlóját. (Később kiderült, hogy József nemcsak lassan, de nehezen is mozdul. Ha valamit meg kellett csinálni a ház körül, többször is el kellett mondani neki. Körülményeskedve fogott a dologhoz, viszont ha egyszer elkezdte, rendes munkát végzett.)

József sorsa addig, míg Marikával össze nem házasodtak, szomo-

rúan alakult. Édesanyját, aki a szülésbe halt bele, nyolcnapos korában vesztette el. Apja hamar újránősült. A határszélről, ahol vasutasként teljesített szolgálatot, Erdély egy részének visszacsatoláskor Nagyváradra helyezték át. Ott halt meg egy bombázáskor 1944-ben. A mostoha a 10 éves Józseffel menekülve jutott el a mi fatornyos falunkba.

A kisfiú nem volt jóban a mostohaanyjával. A határszéli faluban, ahol született, nem volt titok, hogy akit apja parancsára mamának kellett szólítania, nem az édesanyja. Mikor kettesben maradtak és József elkezdett kamaszodni, rosszul esett neki a „mama” állandó parancsolgatása, meg az, hogy lustának, lassúnak nevezte mások jelenlétében is. Bosszankodva fogadta szemrehányásait a közepes bizonyítvány miatt is.

A legkomolyabb összeütközést a mostoha vallásossága idézte elő. Az asszony a Jehova tanúi nevű szekta tagjaként keresett volna vigasztalást az égieknél földi nyomorúságára, arra, hogy támasz nélkül maradt egy – a szerinte az átlagosnál kicsit gyengébb képességű – nevelt gyerekekkel. Imái nem jutottak el Jehováig: nem talált magának társat, ráadásul a „fia” is fellázadt ellene. József 16 éves korában kijelentette, hogy őt a vallás nem érdekli, nem hisz sem Jehovában, sem akármilyen más istenben, nem fog többet imádkozni senkihez, és a gyülekezetbe sem megy el. Így is volt, hiába próbálta a mama még buzgóbb vallásossággal elérni, hogy a fiú megvilágosodjon és visszatérjen az igaz útra.

Mikor József megszerezte a szakmunkás-bizonyítványt és elkezdett kőművesként dolgozni, rájött, hogy nincs sok öröme a nagy házukban. A házhoz mintegy háromszáz négyszögöles kert is tartozott, amit művelni kellett, hogy megteremjen a bab, borsó, zöldség, krumpli. A kerti munkák Józsefre maradtak, neki pedig sem kedve, sem hajlama nem volt effélékhez.

A katonaság idején ébredt rá, milyen jó, ha nincs állandóan mögötte valaki, aki mindenbe beleköt, mindig siránkozik. Arra gondolt, hogy otthagya csapatot, papot: elköltözik, meg tud ő élni a maga kenyerén. Mikor ezt otthon megpendítette, mostohája kézzel-lábbal tiltakozott, hiszen elvesztett volna egy keresőt, aki a házat is rendben tartja, a kertet is műveli, neki pedig öregkorára támaszt je-

lent. Azzal fenyegetőzött, ha József elköltözik, eladja a házat és visszaköltözik a határszélre. József megijedt, nem akarta elveszíteni a második otthonát is, inkább maradt otthon.

Kialakult közöttük valamiféle fegyverszünet, sőt együttműködés is: az asszony mosott, főzött Józsefre, takarított, rendben tartotta a lakást, József a fizetése nagy részét hazaadta és művelte a kertet. Akkor vált feszültté a helyzet, ha József komolyabban udvarolni kezdett valakinek. Ilyenkor a mostoha elindult, és ami rosszat csak lehetett összeszedett a feleségjelöltre, majd ismereteit apránként, de konokul ismételte a fiúnak, aki kis híján szétrobbant a dühtől – végül egy idő után meghátrált mégis.

Így indult a történet Marika esetében is. Mostohája igen hamar rákérdezett:

– Mit gondolsz, mit művelhetett az a lány Pesten három évig? Nem is való hozzád, már 23 éves!

– Én meg 32 vagyok, pont összeillünk! – gondolta magában József, és elhatározta, hogy lesz, ami lesz, most nem enged. A maga nehézkes modorában mindent őszintén elmondott Marikának, aki megértette, hogy József tényleg szabadulni akar. Sőt a fiú gesztusaiból, kicsit esetlen udvarlásából azt is megérezte, hogy szereti őt. Tapasztalhatta, hogy nem iszik, legfeljebb ebédhez egy-két fröccsöt... Lassú gondolkodását észrevéve arra is rájött, hogy udvarlóját lehet majd irányítani. Marika azt szerette, ha úgy történnek a dolgok, ahogyan ő elképzei – örökölte anyánk természetét.

Elhatározták, hogy házasságkötésük után egyelőre albérletbe mennek. Marika azt semmiképpen nem vállalta, hogy odaköltözzön József mostohájához – és József ezzel tökéletesen egyetértett. Találtak a környéken egy nyári konyhát... Ki lehetett tűzni az esküvő napját. Ez aztán igen nevezetes napnak bizonyult minden jelenlévőnek. A kitűzött időpont előtt másfél órával gyülekezett a násznép. A mi családunk teljes létszámban, József is megjelent a tanújával és kisszámú jó ismerőseivel. (A mostohaanyja nem jött el.) Míg a menyasszony öltöztetése, a szokásos tréfálgatások és előkészületek folytak, anyám egyszer csak döbbenten vette észre, hogy a vőlegény és a tanúja eltűnt!

Nosza, megkezdődött a futkosás! A legrosszabbat, hogy a vőle-

gény az utolsó pillanatban megszökött, mérhetetlen szégyenben hagyva hűgomat, senki sem mondta ki, bár mindenkinek ez járt a fejében.

– Ott lesz hátul a budiban, az idegességtől rájött a szapora fosás – vélte anyám.

Nem volt ott. Romantikusabb lelkületű Lajos öcsém azt fejtegette, hogy talán elment a mostohaanyjáért, és még az utolsó pillanatban megpróbálja rábeszélni, hogy jöjjön el mégis... Júlia kocsival odahajtott, de hamarosan jött is vissza:

– Sehol senki! Csöngettem, dudáltam, nem nyitnak ajtót!

Gyakorlatiasabb Jani öcsém a homlokára csapott:

– Tudom már! Elugrott a kocsmába, bevesz egy kis bátorságot, mielőtt kimondaná az igent!

Ez sem bizonyult jó elképzelésnek. Ott toporgott a násznép, vőlegény nélkül félórával az esküvő előtt, az ötletekből is kifogyva, tehetetlenül. Egyszer csak megjelent József, büszkén felmutatva egy cserepes virágot. Azzal kívánt kedveskedni Marikájának, legyen neki olyan is, túl a „kötelező” menyasszonyi csokron. Ismerte Marika virágszeretét és előre elhatározta ezt a meglepetést – csak a nagy kapkodásban majdnem megfeledkezett róla!...

– Ó, a bamba istenit a fejének! – suttopta anyánk, de ez már csak amolyan megkönnyebbült sóhajtás volt csupán, amely levezette feszültségét...

Életük szokványosan alakult, egészen addig, míg József el nem kezdett átjárni a közeli városba, az üveggyárhoz kemencekőművesnek. Jött ugyanis a gyermekáldás, és kellett a pénz, hogy önálló lakáshoz jussanak, ne albérletben éljenek hármasan. Az üveggyári kemencék samott-téglafalazatát javító, a szükséges idomcseréket „menetközben” is elvégezni tudó kőműveseket az átlagosnál jobban fizették, munkaidő-kedvezmény is járt nekik, heti 48 óra helyett 40 volt a munkaidő. Nyugdíjkedvezményt is kaptak: minden öt évről, amit ebben a munkakörben eltöltöttek, egy évet.

A Kisjóska 1967-ben született. Marika csak a törvényesen járó szülési szabadságon maradt otthon, utána a gyerek nem bölcsődébe került, hanem anyánkhoz, akinek hiányzott a gyerekzsivaj, és kifejezetten örült az első olyan unokának, akinek ő is gondját viselheti.

Így, ha Marika délelőttös volt, már kora reggel leadta a fiát és aztán hajtott a kórházba rozzant kerékpárján.

Húgomat szerették a betegek, mert a munkáját lelkiismeretesen végezte, nem lehetett észrevenni rajta, hogy gondolatban másutt jár. Magában azt tervezgette, mit vásároljon a délutáni főzéshez, hiszen este jön haza munkából a férje, és mikor átmegy a kicsiért, anyáknak is kell mesélnie a benti dolgokról, illetve meghallgatni őt a napi történeésekről, hiszen nincs más, akinek elmondja, milyen értelmesen tud már nézni az ő kis unokája!

Rosszabb volt, ha Marikának délutános műszakba kellett mennie. Kisjózsi már többnyire elaludt, mire az apja estefelé odaért a szüleinkhez. Anyámék is álmosak voltak, hiszen ők a tyúkokkal feküdtek, azaz este nyolc óra felé már ágyban voltak. Egy év után Marika állandó délelőttös lett, és ezzel lényegesen könnyebbé vált mindenki helyzete.

József azért, hogy szabaduljanak az albérletből, gyakorlatilag két munkahelyen dolgozott: délelőtt a gyárban, ahol időnként majdnem megszakadt a munkában, este és hétvégeken pedig különféle maszeképítkezéseken, ahol szintén nagy volt a hajtás. Hat évet csináltak végig így – legfeljebb a téli két hideg hónapban, decemberben és januárban csökkent az iram –, szabadság, üdülés szóba sem jöhetett nemcsak ekkor, hanem egész munkás életükben sem.

Ilyen tempóval végül annyit értek el, hogy a város szélén megtudtak venni egy rossz állapotban lévő, régimódi parasztházat, ami ráadásul belvizes részen épült. A rosszul szigetelt falak állandóan nedvesek voltak, a tetőgerendázat előregedett, a villany ugyan be volt vezetve, de a víz nem, fürdőszoba természetesen sehol, a budi félig összeroskadva hátul az udvarban. Nem is egy olyan tavaszuk volt, amikor a belvíz előtörtte a kert hátulját, jutott belőle még a disznóólba és a budiba is...

Egy ideig titokban abban reménykedtek, hogy megöröklik azt a házat, amelyet József mostohája egyedül lakott. Csalódníuk kellett: a „mama” beköltözött egy jehovista szeretetotthonba, a ház a gyülekezeté lett.

Marikák még viszonylag fiatalok voltak, nem keseredtek el. A kert hátuljában kiirtották a sást, helyére tormát telepítettek, ami

azóta is nő, akárhogy pusztítják, minden évben újra zöldell. A víz nem járta részen kertészkednek: megterem a háziaknak elegendő paprika, paradicsom, zöldborsó, káposzta, karalábé és a többi. József még egy apró, nap fűtötte melegházát is összeügyeskedett, hogy a palántát se kelljen mástól venni. (Marika bolgárkertészetben szerzett tapasztalata elég a palántaneveléshez.)

József nekilátott a ház rendbetételéhez is. A falak körbetalpalásával kezdte: egy-, legfeljebb kétméteres szakaszokon szigetelhetett csak egyszerre, nehogy rájuk dőljön a megbolygatott fal. Külön gondot jelentett a tető, ahhoz ácsra volt szükség, akivel megegyeztek abban, hogy József majd kőművesmunkával fizet neki. (Szerencsére a faanyag döntő része még felhasználható volt újra, cserepet sem sokat kellett pótolni.)

Második gyerekük, Enikő, a már rendbe hozott háznak, a megnyugvának, a szigetelt falaknak és az ép tetőnek köszönheti világára jöttét. A két gyerek kilenc év különbséggel született.

Egy ideig boldog család lakott a nagyjából rendbe hozott házban. A szülők a kisebbik gyereküket a szépségeért és kedvességéért, a fiút eszességéért és életrealitáságáért, egymást azért becsülték és szerették, mert jó volt a tudat, hogy a másik él, és éjszakánként – a nappali robottól megfáradtan – ott szuszoghatnak egymás mellett.

Szinte természetes, hogy ez az idilli állapot nem tarthatott örökre. Először József egészsége roppant meg: tizenhárom és fél évet töltött el a kemencék mellett és nem bírta tovább. Tapasztalata szerint a 20–30 percig viselhető hőség a tüdőre a legártalmasabb. Testét az azbesztöltözék még úgy-ahogy védte, de a forró levegő belélegzését nem lehetett elkerülni. Többször átvészelt tüdőgyulladás után József belátta, hogy váltania kell. Az utolsó alkalommal alaposan belázasodott, másnap ágyban kellett maradnia. Harmadnap Marika elintézte, hogy bekerüljön a kórházba, ott rendesen kivizsgálják, kapjon gyógyszert.

Húgom odaadó és gondos ápolásának jóvoltából József hamar kikerült a kórházból, de az önbizalma elszállt. Ettől kezdve, ha lehet, még nehezebb és lassúbb lett. Visszakerült a falunkba, egy építőipari szövetkezethez állt be segédraktárosnak. Mindenben kímélte

magát: leszokott a dohányzásról (addig sem vitte túlzásba), alig ivott, nem vállalt többé különmunkát. Az otthoni feladatokat is hanyagolta, pedig változatlanul rengeteg tennivaló lett volna még a ház körül. Időközben ugyan ők is leválasztottak a konyhából egy fürdőszobát, és a gang elejének lefalazásával kialakítottak egy kis szobát, sőt a gang másik végébe József egy vízöblítéses vécét is összeügyeskedett. Mindenütt hiányzott viszont a csempézés, járdát kellett volna csinálni az időnként sáros kertbe, megművelni, ha azt szerették volna, hogy teremjen is valami, gondoskodni a malacokról, a tyúkokról, törődni a kutyákkal és így tovább.

József „kivonulásával” minden Marikára maradt, aki egyedül nem győzte a rengeteg munkát. A gyerekeit kímélte addig is, nem is akarta befogni őket ezután sem.

– Ők ne legyenek parasztok, elég, ha mi azok vagyunk, ugye, apukám? – simogatta meg kedveskedve a papucsban asztal mellett üldögélő férjura feje búbját. Marika, annak ellenére, hogy addigra már főnővér volt a kórházban, szerette hangoztatni, hogy ők parasztok, azaz sok és nehéz más munka mellett földet is kell művelniük.

(Mikor Júlia nővérem harmadik férjének temetéséről a Duna melletti kisvárosból együtt jöttünk vissza Budapest felé, útközben megálltunk. A családtagok úgy gondolták, isznak valamit. Mi Évával elköszöntünk, igyekeztünk minél gyorsabban hazaérni, mert az egyik fiunk lázasan feküdt otthon. Marika ezt nem hitte el.

– Szóval nektek бүdös a paraszt? – vont kérdőre bennünket, mivel nem ültünk le velük együtt a vendéglői asztalhoz. A sértődöttség azóta is megmaradt mindkét részről, miközben kölcsönösen úgy teszünk, mintha nem emlékeznénk erre a jelenetre.)

Józsefnek a tüdeje mellett az egyik veséje is ráment a tikkasztó, szikkasztó munkára. A veseköveket ugyan szétzúzták, de így betegeskedve telt a nyugdíjazása előtti idő. A korábbinál lényegesen kevesebbet keresett, és később ennek alapján számították ki a nyugdíját. Amikor valamelyik kormányzati ciklusban méltányossági alapon kérvényezni lehetett az alacsony nyugdíjak emelését, József is beadta az igénylését, így most a nyugdíja már a minimálbér kétharmadát teszi ki.

Józsefnek a betegségeitől függetlenül is volt annyi lelkiereje és

kötelességtudata, hogy – Marika ismétlődő unszolására – ha lassan és nehézkesen is, de elvégezze a ház körüli legszükségesebb munkákat. Mostanra rendben van a két nagyszoba, az utólag kialakított kisháló, a konyha és a fürdőszoba. A volt istálló helyén a lomtár még a régi: rozsdás csavaroktól a kaszakőig, rég szétszedett mosógép darabjaitól a lerobbant ósdi kerékpárig minden van benne. Ott már nincs ereje rendet tenni.

A disznóól is üres, malacokat már évek óta nem hizlalnak. A téli disznóölés helyett elballagnak a közelben feketén vágó henteshez, aki a környéken lakóknak kívánságuk szerint ízesíti a kolbászt, tölti vékony- vagy vastagbélbe, és a megbeszélt időpontban elfogadható áron szállít.

– Bolondok lennénk itthon kínlódni a disznóhizlalással, a szalonját úgysem ennék meg az én aranyos gyerekeim – véli Marika hűgom, és alighanem igaza van. (Vettek sonkát is, azt azért József utólagosan még otthon megfüstöli a saját receptje szerint, úgy már majdnem olyan, mint az igazi.) Feladták az üvegházat is, azt a pár palántát, ami kell, Marika megkapja fiatalabb szomszédasszonyaitól ingyen vagy megveszi a piacon.

Bár a tévé állandóan be van kapcsolva, még olyankor is, amikor nincsenek a szobában, a világ dolgai csak annyiban érdeklik őket, hogy ne legyen háború. Annak örülnek, hogy fiuk, lányuk könnyebben, kevesebb utánjárással kap olaszországi munkavállalási engedélyt, mint eddig.

A belpolitikáról annyi József véleménye, hogy „marakodnak, mint kutyák a koncon”. Szavazni már régóta nem járnak; nem valószínű, hogy elmennek valaha is.

Marikának a nyugdíjas, betegeskedő férj mellett anyáncát is ápolnia kellett. Addig, míg Lajos öcsém ügyelt anyánkra, Marika hetente kétszer átment megfürdetni, mosott, vasalt rá. Így viszonozta azt az időszakot, mikor anyám vigyázott Kisjósira.

Azután eljött az az idő is, amikor anyánk ellátását már nem lehetett Lajos öcsémre bízni. Marikáék vették hát magukhoz, és a gangjuk végében lévő kis szobába költöztették. Eleinte zárva kellett tartani az utcai ajtójukat, mert anyánk néhányszor suttyomban nekiindult, hogy visszamegy a saját otthonába, egyre lassuló léptekkel

haladva az őt körülvevő bizonytalanságban. Ilyenkor bűnbánó arccal fogadta a rátaláló Marika szemrehányásait:

– Már megint nekiindult. És ráadásul papucsban!

Később már csak az evés idejére csoszogott elő. Kis szobájában üldögélve naphosszat nézett maga elé, nagyritkán számolgatta a pénzt: Marikáék apróban odaadtak neki mintegy ezer forintot. Anyánk azt hitte, ez sok pénz, talán még az a gondolat is pislákol benne: ez elég lesz a temetésre.

Amikor eltemettük anyánkat, Marika, érthetően, meg is könnyebbült. Nem sokáig. Aggódása József miatt, akinél a cukorbetegség jelei kezdtek mutatkozni, neki magának magas vérnyomást okozott. Orvosságot nem szed: tart a mellékhatásoktól...

Enikő, Marika húgom takarítónő lánya

Ha valakinek örültek a szülei, amikor megszületett, az Enikő volt. A kislány, Marika szerint, csodaszép volt már csecsemőként is. El is nevezte Tündinek, és így hívják a családban azóta is. Tündinek gyerekként ragyogóan barna szemei voltak, hosszú gesztenyebarna haja, formás kis teste. Viselkedése egyenesen ideális: csak akkor sírt, ha éhes volt vagy pelenkát kellett cserélni, egyébként nézelődött, ismerkedett a világgal. Örült a szülei, testvére látványának, de azt is nyugodtan fogadta, amikor Marika – bölcsőde helyett – anyánkhoz kezdte hordani, mert húgomnak a pénz miatt mihamarabb vissza kellett mennie a munkahelyére.

Anyánk nem nagy örömmel fogadta az újabb unokát. Meg is mondta Marikának:

– Lányom, ti tudjátok, hány gyereketek lesz, de arra ne számíts, hogy én még vállalom pesztrálást. Ez a kilencedik. Elég volt!

Marika megértette, hogy a kifakadás komoly, de nem haragudott, mert nem is volt szándékukban két gyereknél többet vállalni.

Tündi unokáját anyánk, annak ellenére, hogy megfáradt már, ugyanolyan szeretettel és gonddal nevelte, mint a saját gyerekeit vagy Jocót, Marika fiát. Kis beszélgető társának tekintette, némi távolságtartással komolyan szólt hozzá, nem gügyögve, nem babus-

gatva. A puszkilodás különben is ismeretlen volt ebben a környezetben.

Amikor a kislány már totyogott, együtt etették a tyúkokat, szedték a gatz a malacoknak, legeltették a libákat az utcán. Ezt az utóbbit Tündi különösen kedvelte. Amíg anyám valamelyik szomszédasszonyával leállt pletykálkodni egy kicsit, Tündi egy könnyű leveles faággal buzgón terelgette a négy libát, arra, ahol szerinte legnagyobb volt a fű az út szélén: egyenek, teljen a bögyük. Az állatok közül egyszer támadt konfliktusa egy macskával. Anyám benn volt a szobában, ágyazott éppen. Ez nála külön szertartás volt: a kiszelöltetett ágyneműt nagy műgonddal rendezte el a kettős ágyon, ügyelve arra, hogy a felülre kerülő dunyha szépen el legyen egyengetve. Ha nem sikerült kézzel jól elsimítani, használta a söprűnyelet is. Végül következett a két ágytakaró, azok is szépen eligazgatva. Anyám büszke volt a napi műalkotására, és tilos volt azt tönkretenni. Gyerekkoromban is így volt ez, napközben az ágy alatt játszhatunk, de a bevetett felső részhez nem nyúlhattunk. Amíg anyám az ágygal volt elfoglalva, a kislány kinn játszott a gangon. Egyszer csak sírva futott be.

– Mi a baj, Tündikém? – nézett rá anyám részvétellel.

– Megkarmolt a cica!

A karmolás szerencsére nem volt komoly, annál nagyobb volt az ijdetség.

A mondókákat, meséket is megkapta anyámtól a kis unokája. Tündi hamar rájött, hogy mi az ő szerepe, amikor elhangzik:

– Vót egyszer egy tót, csinált egy köből korsót. Vette vállára, vitte vásárra. Mondjam-e még tovább?

Kedves kacagással jött a biztatás:

– Mondjad! – és így anyám kezdhette előlről a mondókát... Ezt elismételték jó párszor, akkor jöhetett a következő:

– A kutya a konyhából ellopta a kolbászt, és a többi...

A mesék fordulatait Tündi nem mindig fogadta el. Amikor a róka koma megjelent egy történetben, a kislány rögtön rákérdezett:

– Róka koma, ugye te nem bántottad a csirkéket?

– Nem bántottam, csak megettem – válaszolt anyám a róka helyett.

– Ne mondja ezt, jó? Hanem mondja csak azt, hogy nem bántottam. És akkor én veszek neki jutalmul csirkét – replikázott a kislány, nem igazán következetesen.

Tündi az óvodában is ideális gyerekként viselkedett: ügyes volt, értelmes, szófogadó, kedves. Az egyik óvónője még most, huszonöt év után is azt mondta: olyan kis neveltje, mint Tündi, nem volt több, azóta sem.

Kézügyessége nemcsak rajzaiban mutatkozott meg. Anyámtól megtanult varrni és még iskolába kerülése előtt keresztszemes öltéssel úgy elkészített egy kis terítőt, hogy anyám nem győzött vele dicsekedni a szomszédasszonyoknak. Marika azt a terítőt azóta is őrzi.

Tündi iskolai tanulásáról már nem lehet csak dicsérően beszélni. Az első négy osztályban még kitűnő volt a bizonyítványa, utána már csak jeles. Hol a humán, hol a reál tárgyakból csúszott be gyengébb osztályzat. Tündi nem tudta eldönteni, mi is érdeklí igazán, nem volt, aki irányítsa. Ő pedig hol festőművész szeretett volna lenni – apja egy távoli rokonának Budapesten ez ad kenyeret –, hol néptáncos, hol híres énekesnő...

A nyolcadik után apja józanul azt tanácsolta:

– Olyan foglalkozásod legyen lányom, ami biztos megélhetést ad!

Ezért Tündi közgazdasági gimnáziumba jelentkezett a szomszédos városba. Bejáró lett, napi vonatozással. Négy éven keresztül a vonat indulása és érkezése határozta meg az időbeosztását. A család is igazodott hozzá: Marika szinte lábujjhegyen járt, mert Tündike tanult! József, ha otthon volt, kivonult hátra a kertbe, ott motoszkált vagy a kamrában bütykölt valamin, de csendesen, mert Tündike tanult! A kutyára, ha véletlenül ugatni mert, rápisszegtek: kuss legyen, mert Tündike tanult! Anyánk, ha átment hozzájuk, kivonult a konyhába és ott nekiállt kivasalni lányunokája holmijait, de közben a lányával sem beszélgethetett, mert Tündike tanult!

A túlzott kímélet nem tett jót Tündinek. Elvesztette realitásérzékét, kezdte azt gondolni, hogy ő a világ közepe, mások csak azért léteznek, hogy neki kellemesen alakuljon az élete. Ezt az érzést csak erősítették a körülötte nyüzsgő udvarlók is. Tündi ügyesen kiválasztott közülük egy kellően jóképű, magas fiút, hagyta, hogy a lovagja legyen, foglalja neki a helyet a vonaton, cipelje a táskáját, és

jó falatokkal kínálja. Azt, hogy semmi különöset nem érez iránta, csak legjobb barátnőjének vallotta be, teljes titoktartását kérve.

Amíg középiskolás volt, nemcsak a fiúk nem érdekelték, de a külvilág sem. Érdeklődése olyan volt, mint a barátnőié: melyik a menő együttes itthon és külföldön, mi a divat, kinek ki tetszik, ki kivel jár, melyik sorozatot illik bámulni a tévében. Mivel a szülei sem igazán ismerték ki magukat a változó világban, mindent ráhagytak a lányukra, elvesztve befolyásukat, anélkül, hogy észrevették volna.

Mekkora volt mindnyájuk csalódása, mikor Tündi, jelesen leérettségizve, nem tudott azonnal munkát találni! Egész nyáron próbált elhelyezkedni – 1994-ben azon a vidéken már virágzott a munkanélküliség.

A külső szemlélőnek gondtalannak tűnő, Jócó bátyja és társasága körében strandolással, esti bulizással eltelt nyári hónapok hirtelen felnőtté tették az addig széltől is óvott fiatal lányt. Rájött, hogy ha vinni akarja valamire az életben, nem elég a szegényes szülői vágyaknak megfelelni. Önálló életéhez a szülők nem tudják megadni a szükséges anyagi segítséget sem, lakást, kocsit tőlük nem remélhet. Azt is megértette, hogy a környezetében nem nyüzögnek az álomlovagok... Ott volt viszont a bátyja, akit ugyan néhány évig ritkán látott, de azon a nyáron szerencsére elég sokat volt otthon. Tündi előnyösebbnek ítélte bátyja ismerőseit a saját korosztályánál. Marika eleve Jócóra bízta Tündi gardírozását, ő volt a felelős azért, hogy a lány, ahogy Marika kifejezte magát: „nehogy valami marhaságot csináljon”.

Tündi az érettségi után érkezettnek látta az időt, hogy minden tekintetben felnőtté váljon, ezért – bátyja tudtával és intenzív falgázásával – elfogadta egy Gábor nevű fiatalember udvarlását és hagyta magát elcsábítani.

Gábor autófényező volt, apja műhelyében gyakorolta a szakmát. Papírrja ugyan nem volt, de mivel kisgyerekkora óta ott töltötte minden szabad idejét, ügyesen végezte a munkáját. Azt is megtanulta, hogy ne kérdezze, melyik kocsit miért kell más színűre festeni, amellet, hogy mások egyéb átalakításokat is végeznek az általában nem a tulajdonos által odavitt járgányokon... A hallgatásért cserébe Gábort az apja mindig ellátta pénzzel, így a társaság, amelybe Jócó is tartozott korábban és ahová visszaillieszkedett nyaranta,

elfogadta, hogy hallgatag szabadidőben is. Különösen az tetszett mindenkinek, amikor egy-egy este a szórakozóhelyen fizetéskor bejelentette:

– Ma a vendégeim voltak.

Tündi számára fokozatosan derült ki, hogy Gábor még nála is tájékozatlanabb a világban, azért hallgat olyan józúkeket a baráti asztalnál. A szakmai fogásokon túl csak az anyja véleménye érdekelte, mindent úgy igyekezett csinálni, ahogy azt a mama elvárta. A mama tervei között a fia nősülése nem szerepelt, noha Gábor már jócskán túl volt a katonaságon is.

Marika egészséges anyai ösztönrel rájött, hogy Jocó fia és Tündi lánya nem az ő elképzelései szerint töltötték a nyári szünetet. Amikor bizalmas beszélgetés során kérdőre vonta lányát, Tündi nem is tagadott.

– Korán kezdted, lányom... Bár a mai világban, a fene tudja... Remélem, van annyi eszed, hogy nem akarsz férjhez menni!

Az unokahúgom sem gondolt arra, hogy az érettségi után rögtön beleugorjon egy házasságba, csak kereste a helyét a világban. Ahogy elmúlt a nyár, nagy szerencsével – és Marika orvos főnökének közbenjárásával – sikerült elhelyezkedni titkárnőként egy mezőgazdasági gépeket forgalmazó kis helyi kft.-nél. Tündi hamar rájött, hogy nem ez lesz az egyetlen munkahelye az életben. Mezőgazdasági gépek ugyan kellettek volna a környéken, csak éppen pénzük nem igazán volt az érdeklődőknek...

A dolgos hétköznapiak és a nehezen megszervezett hétvégi randevűk mellett Tündi gondolt egyet és elkezdett járni egy német nyelvtanfolyamra. Egy ideig haladt is, de aztán kezdett túl sok lenni az ismeretlen megtanulandó szó, meg hozzá a nyelvtan is... Legyen helyette inkább az angol, hiszen azt tanították neki a középiskolában!

– Csak azok az ideidők ne lennének itt is! – kanyarodott vissza a némethez.

Két év után annyira jutott, hogy a nagy néha arra tévedő turistákat strandon vagy vendéglőben hallva érteni vélte, miről folyik a szó, de nekünk panaszkodott, hogy hiányzik a gyakorlat.

Azt is kifejtette, hogy elvágynak az addigra faluból várossá előlépett településről, világot látna, nem perspektíva sem az adminiszt-

rálás, sem a férjhez menés egy helybéli daliához, a gyerek pesztrálása, a mosás, főzés, takarítás, a lakásszerzés és -berendezés.

Megváltó szózatként hallgatta Jocó bátyja javaslatát, amikor kijelentette húgának: ha elhatározza magát, mehet dolgozni ő is Olaszországba! Az egyik ismerős környékbeli magyar lányt nagy szerencse érte: férjhez megy egy olasz fiatalemberhez, akivel ott kinn ismerkedt össze. A helye felszabadul a panzióban, és mivel a munkájával meg voltak elégedve, szívesen fogadnak egy másik magyar lányt mindenesnek.

Így lett Tündiből, annyi nekikészülődés után, ügyes rabszolga egy festői panzióban Dél-Tirolban. A munkaideje nincs megszabva, ezért átlagban napi 12 órát dolgozik a konyhán, előkészíti a főzni-sütni valókat, mosogat, takarít, gondozza a virágokat. A munkája végeztével annyi ereje marad, hogy beessen az ágyba, és a másnapi robotig alszik, mint akit fejbe vertek. Viszont amíg tart a szezon, jól keres. Egy hónap alatt összehoz annyit, mint itthon egy fél év alatt – ha egyáltalán álláshoz jutna.

Tündi a pénzt nem költötte hiábavalóságokra. Bátyja segítségével kicsit megforgatva vett belőle egy kis lakást, amit – természetesen – kiadott. Az albérlő rendes, kisgyerekes fiatalasszony, havonta megjelenik a lakbérrel. József gondosan ellenőrzi azt is, fizeti-e a közüzemi számlákat, nehogy egyszer csak elköltözzön, és adósságot hagyjon maga után!

Így Tündi sem a saját lakásában lakik, mikor otthon van, hanem a szüleinél, ahol az egyik szoba neki van fenntartva. A gang végén lévő kis szobában is javarészt az ő holmijai porosodnak, mióta anyánk meghalt.

A szezonon kívüli időben egy ideig különböző, munkanélkülieknek tartott ingyenes tanfolyamokra járt, próbált megfelelő állást találni, már csak azért is, mert az otthon töltött hónapokra volt egy stabil partnere, akihez évek óta kötődött. Igazából nem tudta eldönteni, szeretne-e feleségül menni hozzá vagy sem. A fiatalember nem volt álmai netovábbja: autószerelőként dolgozik ő is, mint korábbi lovagja, de alkalmazottként nem keres túl jól. Nem tudná mindazt nyújtani, amit Tündi még mindig elvár az élettől: nagy házat kerttel és úszómedencével, nagy kocsit, külföldi utazásokat.

Mostanra Tündi válságba került. Partnere megunva a hezitálást bejelentette, hogy köszöni, befejezte. Az álomlovag sehol, állást Magyarországon csak olyat ajánlanak, ahol a minimálbért fizetnék, a többi zsebbe, forgalomtól függően. (Egy újonnan nyíló, kozmetikumokat forgalmazó üzlet elárúsítója lehetne.) Ebből Tündi nem kér. Akkor inkább a „rabszolgaság” a festői panzióban, ahol a szezonra visszavárják.

Jocó, Marika húgom pincérkedő fia

Az 1967-es születésű ifjú József, akit otthon Jocónak szólítanak, vaskos, erőteljes, jó felépítésű és feltűnően értelmes kisgyerek volt. A szülei kimondva, kimondatlanul is istenítik. Akármit csinál, tudomásul veszik, és amennyire tőlük telik, mindenben segítik. Jocó is ragaszkodik hozzájuk, különösen az anyjára néz fel és kéri tanácsait, főleg mikor nőkről, nősülésről volt szó.

A nagynyját is szerette, szívesen volt náluk bölcsőde helyett. Óvoda után ott volt, egész addig, míg az anyja vagy – néha – az apja érte nem ment. Annyira a maga birodalmának érezte a helyet, hogy egyszer, mikor Balázs fiunkkal mi is hazlátogattunk, csak gyors közbelépésem akadályozta meg, hogy a két gyerek – az egyik három-, a másik négyéves volt – egymásnak ne essen. Nem tudni, Balázs hogyan sértette meg Jocó felségterületét, de az biztos, hogy a két lurkó egy-egy kitépett fűcsomóval a kezében, ugrásra készen, roppant haragosan méregette egymást.

A békítés sikerrel járt, a következő percben már fénykép készíthetett róluk, amint nagy büszkén és nagy egyetértésben lovagolnak egymásba kapaszkodva (két kis szöskefejű, egymásra igen hasonlító lurkó) egy 50 köbcentis Simson motor nyergén...

(A Simson motornak külön története van: első járműként vetjük, azzal jártunk tavasszal és ősszel kirándulni, nyáron fürödni a Tiszához. Mikor isten úgy felvitte a dolgunkat, hogy egy használt Trabantot is megengedhettünk magunknak, a kis motort nekiaján-dekoztuk Lajos öcsémnek, és egy ideig ő használta.)

De Balázs és Jocó nemcsak a nagynyjuknál, hanem Budapesten

sem értették meg egymást. Egy-két nyári szünetben ugyanis felhoztuk Jocót, hogy a gyerekek ismerkedjenek, szokjanak egymáshoz. Kísérletünk kudarcot vallott: Balázs játéka, visszahúzódo viselkedése, szerelési hajlama idegen volt Jocónak, aki elvárta a környezetétől, hogy megadja neki, ami szerint neki és – csak neki – jár.

Igazából nem fogadott el minket sem. Éva hiába próbált a szája íze szerint főzni, olyan reggelit, vacsorát tálalni, amit megszokott. Kolbászból például csak az otthoni kellett volna (ebben igaza volt, hiszen a különböző hangzatos nevű gyári áruk még csak nem is hasonlítanak az apám házi kolbászához). A neki ismeretlen halkonzerveket is csak megkóstolta, de köszönte, nem kérte. A friss zöldségből készített salátákra csak fintorgott, nem volt hajlandó a szájába venni egy falatot sem.

A génjeiben hordozott viselkedési minta – a visszahúzódo és óvatos meglapulás, ha kell – nem volt akadálya annak, hogy Jocó hamar kiismerje magát a világban. Hároméves sem volt, amikor apám egy munkatársának (aki nagydarab, igen sötét bőrű, jámbor és szorgalmas ember volt, apám állandó segítőtársa a maszekolásban) a biztonság kedvéért nagyapja lábához bújva odamondta:

– Te bácsi! Te csigány vagy! – A sértett megnézte magának a kistökmagot, de nem méltatta válaszra.

– Eredj játszani! – Küldte el haragosan apám.

Azóta is rejtély, honnan származott Jocó előítélete. Környékünkön a dolgoz, rendesnek titulált cigánycsaládokat úgy-ahogy befogadták. Ha tisztán tartották a házat, művelték a kertet, jószágot tartottak, a gyerekeiket rendszeresen járaták iskolába, sértő megjegyzést sehol nem tettek rájuk, még otthon, zárt ajtók mögött sem. Nyilvános konfliktus, hangos cigányozás a környékünkön sem volt. (Az időnként párosan megjelenő, hangoskodó, mindenáron jósolni akaró, de koldulni sem rest erőszakos idegen cigányasszonyoktól mindenhol tartottak: még valami eltűnik a sokszoknyájuk zsebében...)

Az is kideríthetetlen, honnan a kereskedő vér az unokaöcsém-ben. Az tény, hogy már az általános iskola alsó tagozatában elkezdte az adásvételt, és ezt csinálja ma is. A nyolcadik után szüeleire hallgatva mégsem közgazdasági, hanem gépipari technikumot végzett.

Jocó az érettségi után egy időre elhelyezkedett a szakmájában, de nem szerette a munkáját, a munkahelyét: hajtani kellett, kevés volt a pénz, sok az okoskodó kisebb-nagyobb főnök, akik mind őt akarták utasítani valámire.

Ebben az időszakban újra kísérletet tettünk az unokatestvérek összehozására, arra gondolva, Jocó más életvitelt is lásson, ne csak az otthonit. Nem sok szerencsével jártunk. Megkért bennünket, hogy a dunakanyari nyaralónkba eljöhessen a barátja is, akiről kiderült, hogy egy nagydarab, tohonya, buta gyerek. Jocó érdekből csatlakozott hozzá: a srác sok zsebpénzt kapott otthonról. Jó képet vágtunk a vendégeskedésükhöz, pedig mérhetetlenül ingerelt bennünket a viselkedésük: reggel 9–10 óra között másztak elő a szobából, a bőséges reggeli után pedig összeszedték magukat és eltűntek. Vagy átmentek Szlovákiába üzletelni, vagy levonultak a Dunaparra és ott elheveredve hallgatták a táskarádiót. Alig vártuk, hogy leteljen a hét és elutazzanak. Akkor mondtunk le arról, hogy a két azonos korú unokatestvérben valaha is rokoni érzéseket ébresszünk egymás iránt.

Jocó a katonáskodása idején a laktanyában minden feljebbvalóját szó nélkül elfogadta, minden bajtársával jóban volt, minden feladatot kitűnően elvégzett. Csak otthon vallotta be: nap mint nap azon imádkozott, legyen vége mihamarabb az értelmetlen bezártságnak!

Mivel már megtapasztalta, hogy gépésztechnikusnak lenni nem fenéig tejfel, a katonaság után nem ment vissza az üzembe. Abban az időben és azon a környéken az élelmesebbjének elég jó jövedelmet adott a KGST-piac. Románia és Jugoszlávia közelsége miatt bőven volt áru és időnként felbukkant egy-egy nagyobb tétel ukrán szajré is. Jocó összeállt egy gyerekkori barátjával, aki szintén nem „keccsöléssel” akarta tölteni az életét. A barát apjának jóvoltából (aki igazgató volt valahol) akadt valamennyi induló tőkájuk is. Kettejük társulása egy ideig működött, de Jocó hamar ráunt, hogy ő legyen a „szaladj ide, szaladj oda” ember az üzletben. Amúgy is romlott a helyzet. Éjszakánként például nem lehetett akárhol leállni az áruval dugig megrakott Zsigulival. Ha jót akart magának az ember, célszerű volt az országúttól távoli környéken beállni egy ház udva-

rára, ahol kutya ugat, ha idegen közeleg. Ilyen hely lehetett a szülői ház kertje is, csak ott a szülőket kellett nyugtatgatni.

– Biztos, hogy nem lesz ebből semmi balhé? Ennyi cucc! – csóválta a fejét Marika.

– Biztos, anyám, biztos. Már holnap túladunk rajta! – csitította Jocó.

Szóval, ez a vállalkozás sem jött be igazán. Akkor következett a külföldi munkavállalás. Abban az időben egy kisebb, több mindenel is foglalkozó kft.-nek voltam a vállalkozási igazgatója, így el tudtam intézni, hogy az unokaöcsém egy munkacsapat tagjaként kikerüljön Németországba. Valamilyen ipari csarnokokba szereltek álmennyezetet, hivatalos szerződés keretében, hivatalos bérért, magyar viszonylatban elég jó pénzért.

Jocó egy hét után visszajött, nekem azt mondta, szédült, kibírhatatlanul fáj a feje a magasban. Nem értettem a dolgot, unokaöcsém nem tűnt szédülős fiatalembernek. Ő is tisztában volt magyarázata gyengeségével, jó ideig kerülte is velem a találkozást, vagy az érdemi beszélgetést, ha netán összefutottunk.

Nagy sokára kiderült, mi történt valójában. A németeknél eléggé elterjedt gyakorlat szerint azon a munkahelyen is elvárták a vendégmunkásoktól, hogy a szerződésben meghatározott munkaórák ledolgozása után még „schwarz”-ban lehúzzanak két-három órát, amit a munkaadók emelt órabérrel, zsebbe fizettek. (Még így is nagyon jól jártak a saját szakembereiknek fizetendő hivatalos munkabérhez viszonyítva.) A munkacsapat tagjai tartottak attól, hogy a saját zsebre végzett munka híre – Jocó jóvoltából, az én közreműködésemmel – visszajuthat a kiküldő magyar kft.-hez, ezért megfenyegették: vagy eltűnik záros határidőn belül, vagy véletlenül leeshet a magasból... Jocó tudta, hogy mit válasszon.

Akkoriban egy Rózsai nevű lány volt a barátnője, sőt hivatalosan a menyasszonya is, aki a Dél-Tirol környéki panziókban takarító-nősködött, hol hivatalosan, hol turistaként kijutva Olaszországba. Ő hallotta, hogy a környéken egy másik panziósna pincér kellene, szívesen alkalmazna magyar vendégmunkást... Jocó azonnal kapcsol. Magyarországon nem volt probléma pincér szakmunkás-bizonyítványt szerezni. Attól sem kellett tartania, hogy az olasz munka-

adó nyomoztatni kezdi annak eredetiségét. Még arra is gondja volt, hogy egy-egy vendéglőben – ahova a szabadságra hazaérkezett Rózsival betértek – alaposan megfigyelje a felszolgálók mozdulatait.

Ennyi „gyakorlat” persze nem volt elég ahhoz, hogy a panzió tulajdonosa azonnal fel ne fedezze: a fiatalember nem sokat konyít a felszolgáláshoz, és csekély némettudása sem konyhai gyakorlatból ered. Első dühében el akarta zavarni, de meggondolta magát. Azt mondta, hajlandó eltűrni, hogy Jocó nála legyen pincértanuló, de természetesen csökkentett bérért. Ezenkívül segítenie kell, nemcsak a konyhában, hanem a gazdaságban is, amolyan háziszolgaként, mikor milyen feladat adódik. Jocó boldogan elfogadta ezeket a feltételeket, és nemcsak a tulajdonos járt jól az igyekvő, ügyes munkaerővel, hanem a hamisított bizonyítvánnyal próbálkozó unokaöcsém is: egy szezon alatt elfogadható pincér lett belőle.

Mivel a menyasszonyról időközben kiderült, hogy nem veti meg az olasz férfiakat sem, Jocó az új évadra barátnőt és munkahelyet is cserélt. Maradt továbbra is azon a környéken, de már egy másik fiatal nővel (méghezá Rózsi barátnőjével) utazott oda. Ez a hely hosszú távon is bevált: Jocó minden nap, pincér este – sőt sikeres seftelő is. Környezetét öltözködésben, viselkedésben egyaránt utánozza.

Vannak azért valódi kötődései is: hűgát és – a maga módján – a szüleit is patronálja. Az egyik alkalommal magával vitte őket Olaszországba, megmutatni a panziót, a környéket, az idegen világot. Marika nevetve mesélte, hogy megbámulták őket a bakancsos, térdharisnyás, bottal és látcsővel felszerelkezett turisták, mikor melegítőben és tornacipőben megjelentek Józsival, hogy szigorúan csak a kijelölt turistaúton sétáljanak egy órácskát. (Nekik meg a helybeliek öltözeke tűnt mulatságosnak.)

A hegyeket és a fenyőket illően megcsodálva, a környező kisvárosok tisztaságát, rendjét elismerően nyugtázva igyekeztek minél hamarabb visszajutni az Alföldre, annál is inkább, mert Jocó, ahogy kiérkeztek, kénytelen volt azonnal munkába állni. Már a környező településeket is csak a közelben dolgozó, éppen szabadnapos magyar vendégmunkások jóvoltából láthatták, végül egy akkor éppen szabadságra induló magyar fiatalember kocsiján jutottak haza.

Jocó úgyszólván már maga sem tudja, az évek során hány autó ülését koptatta hosszabb-rövidebb ideig. Most éppen Fiat Ducatója van. Megtakarított pénzéből korábban vett egy lakást a szülővárosunkban, amelyet bérbe adott. A bérleti díjat természetesen a szülei szedték be. Jocó, ha itthon volt, a szülői házban aludt – elvben. A gyakorlatban ez ritkán fordult elő: vagy üzleti ügyei miatt volt másutt, vagy az éppen aktuális barátnőnél töltötte el az éjszakát.

Idővel egyre kevesebbet segített a szüleinek. Régebben, ha nagyon muszáj volt, beállt az apja mellé elvégezni valami komolyabb munkát a ház körül. Most már csak hazaüzen: a fűnyíráshoz fogadjanak fel valakit, aki megcsinálja, majd ő fizeti a bérét. Marikák végiggondolták, kik lebzselnek munka nélkül a környező kocsmákban, ki végezne rendes munkát. Úgy találták, hogy nincs megbízható ember, ezért a hetvenéves József, krákgogva, nyögve, hosszú fenési meg pengetörlési szüneteket tartva, a fél veséje eltávolítása után egy hónappal maga állt neki, hogy apránként lekaszálja a fűvet a ház előtt az utcán, mert ott rendnek kell lenni: ne szólják meg őket a népek.

Mikor látogatóban voltam a húgomnál, beszálltam a kaszálásba én is: eleinte gyanakodva figyelték a mozdulataimat, de mivel a Dunakanyarban már némi gyakorlatot szereztem, megnyugodtak, nem vágom sem a földbe, sem a lábamba a kaszát. Marika egy idő után azonban rám szólt: adjam vissza Józsefnek a szerszámot, csinálja ő, amíg bírja! Betegnek lenni ugyanis szégyen, amíg lehet titkolni kell, és úgy kell tenni, mintha nem esne nehezedre a munka, még ha ott is maradsz az árokparton!

Ennyire erős a hozott minta: a húgom esetében ezt az sem változtatta meg, hogy ápolónőként dolgozott. József is úgy érzi, meg kell mutatnia, bírja még a kaszát!

Férfivá éretten Jocó úgy gondolta, ideje megházasodni, elég volt a felületes kapcsolatokból. Korábban egy-egy váratlanul bejelentett nősülési szándékáról Marika – miután megismerte az aktuális partnereket – mindig lebeszélte a fiát... Jocó természetesen körültekintően választott. Kisvárosunk egyik legjobban működő kft. tulajdonosának lányát vette feleségül. Három körülmény tette lehetővé, hogy ez a frigy létrejöjjön. Egyrészt az após, érdeklődve, csupa

jót hallott unokaöcsém adottságairól, éles eszéről, rámenősségéről, vállalkozó kedvéről. Másrészt az ifjú asszony nem egyedül érkezett a házasságba: korábbi férjétől elvált – mindketten érettségi előtt álltak, amikor kiderült, hogy terhes – és nála maradt a kislány. (Abban a környezetben nem mindenki fogad el idegen gyereket, főleg, ha már nagybacska.) Végül úton volt a közös gyerek.

Pedig Marika húgom tisztában volt vele, nem lesz könnyű sem a fiának, sem nekik: igen nagy az anyagi és a kulturális különbség a két família között. Amott a gazdag kivagyiság, rámenősség és valóságosság, emitt a szerény nyugdíj, beletörődés a körülményekbe és a hitetlenség.

Időközben megszületett a közös gyermek, egy kislány, aki a dallamos, bár az adott környezetben kissé szokatlan Dolores nevet kapta. Mikor bizalmasan megkérdeztem a húgomat unokája nevééről, megvonta a vállát:

– Istenem, mindenkinek megvan a maga heppje! Ha egyszer az anyjának ez a név tetszik...

Jocótól, éppen időszerű kiutazása előtt, némi malíciával arról érdeklődtem, meddig folytatja még ezt a cigányéletet.

– Amíg a kintihez hasonló életnívót nem sikerül biztosítani a családomnak – hangzott a nem túl barátságos, hivatali nyelven megfogalmazott válasz.

Nekem az a véleményem, hogy az unokaöcsém túllő a célon. A korábban bérbe adott lakást eladva vettek maguknak egy nagyobbat, amelyben a feleség és a két lány mellett neki is ott lenne a helye. Elfoglaltsága is adódna: az após szívesen foglalkoztatná őt egyelőre alkalmazottként.

– Látod, Peti bátyám, ez az, amit én nem szeretnék. Nekem az apósom ne parancsoljon! – mondta nekem.

Van közöttük valami rivalizálás: az unokaöcsém most vett meg jó áron egy telket az apóséké mellett. Az após utólag rájött, nekik is jól jönne az a darab föld, felajánlotta vejének, hogy átveszi, a vételárat azonnal és készpénzben megfizeti érte. Jocó azt felelte, gondolkodik, ami azt jelenti, egyelőre nem adja el, legalábbis nem az ajánlott összegért...

A harc még nem dőlt el. Jocó továbbra is ügyeskedik, bár üzletei

elég kisdtűlűek. Kihasználva, hogy az utazási lehetőségek liberalizálódtak, átmegy például Romániába, ott „népi faragványként” fából kifaragott szenteket vásárol, azokat Olaszországba viszi, ahol az időközben olasz feleséggé avanszált volt menyasszonya jámbor és hívő helybélieknek próbálja meg eladni. (Viszonzásul Jocó ingyen kiviszi és visszahozza a lányához kilátogató majdnem anyósát.)

A jövedelem fő forrása persze nem ez. Használt robogókat hoz be (amiket egy ismerős motorszerelő hoz rendbe), új kerékpárokat visz ki. Az árut mindkét helyen várják az eladók: jól szervezett az ügyeskedő kereskedés... Egy-egy út egy irányba 12-13 óráig tart, egyedül végigvezetni nem leányálom. Jocó nyáron úgy kinyúlt tőle, hogy hazaérve arra sem volt ereje, hogy ágyba essen: a hűvös szőnyegen nyúlt el. Másfél éves kislánya, aki nem ismerheti még fel, miről is van szó, boldogan felmászott a kimerülten fekvő papa hátára:

– Gyí paci, gyí!

Szóval, hajtani kell, nincs mese. Az ifjú asszony szerint terveznek még egy közös gyereket, de annyian meg nem férnének el ugye a 68 négyzetméteren. Venni vagy építeni kell egy családi házat, úgy 200 négyzetméter körülit... A fiatalasszony, a család ügyvédjének közreműködésével, már keresi is az új lakhelyüket. Két lányának nevelésén és férjének hazavárásán kívül nincs is más elfoglaltsága. Azt mondja, elégedett a helyzetével, természetesnek tartja, hogy Jocó hajt, kifulladásig.

Jani öcsém, aki kőműves maradt

Jani öcsém, a középső fiú, örökölte apánk mesterségét, kőműves lett. A természete viszont nem apánké, inkább az apai nagyapáé: mindig zsörtölődő, anyagi javak után törekvő, nagyhangú, bár tájékozatlan, szavakban és tettekben is durva felnőtt lett belőle. Hirtelesen és rossz reakciói talán visszavezethetők az időközben kialakult magas vérnyomására, hiszen sokszor valóban közel áll ahhoz, hogy megüsse a guta. (A betegségre a hajlamot valószínűleg anyai ágon örökölte, az ivás csak rásegített.)

Életének alakulása valamennyire megmagyarázza, miért lett ilyen.

Amíg én is otthon laktam, igen szoros volt közöttünk a kapcsolat. Amikor kinőtt a kóterből, egy ágyban aludtunk a szüleink mellett. (Eredetileg két felnőtt embernek volt kitalálva a két egymás mellett lévő ágy, a szüleink kezdetben külön is aludtak, de mikor jöttek a gyerekek egymás után, erről lemondtak.) Júliának még külön fekhely dukált. Neki, az első gyereknek egy új ágyat vettek.

Jani öcsémmel jól elfértünk az egyik szülői ágyon, még egyszerre sem kellett fordulnunk alvás közben. Annyi hátránya volt a helynek csupán, hogy lefekvés után nem hancúrozhattunk: nagyon közel voltak hozzánk a szülők, gyorsan megkaptuk az apai mordulást vagy az anyai pofont.

Minden játékot együtt játszottunk, legyen szó bújócskáról, fogócskáról vagy labdázásról. Ha kiskapuzni támadt kedvünk, Marikával ketten álltak ki velem szemben. (Marika beállt a saját kapujuk elé, mi Jani öcsémmel kergettük a rongylabdát „a mezőnyben” – az utca porában. Mivel hat év a korkülönbség közöttünk, így volt igazságos.)

Öcsém átlagos gyereknek indult, nem mutatott különösebb érdeklődést az iskolai tudományok iránt, bár a józan paraszti esze azért megvolt. Anyánk szerint Jani volt a rossz kölk a családban. Számára is emlékezetes kaland maradt, amikor barátaival egy kertből kimászva – ahonnan gyümölcsöt loptak – a keze beleakadt a szögesdrótba, és öcsém egyszerűen fennakadt, mozdulni sem mert. Szerencsére a lábával valahogy meg tudott kapaszkodni. Végül egy szomszéd szabadította ki szorult helyzetéből, akit anyám hívott segítségül, miután őt meg Jani játszótársai riasztották. A sebhely a csuklóján ma is látszik.

Mire öcsém nyolcadikos lett, már kijárt a haverjaival a közeli nyilvános parkba meglesni, riogatni a szerelmespárokat. Ha egy feldühödött fiatalember megpróbálta valamelyiküket utolérni, öten hatfelé szaladtak, előre megbeszélve, ki, hol bújlik el, később hol találkozhatnak.

Mikor egyszer egy téli szünetben otthon voltam, nagy büszkén megmutatta egyik „hőstettüket” is: a park egy eldugott sarkában felakasztottak egy elködorgott macskát. Borzadva néztem a kötélén kinyúlva himbálózó tetemet.

– Mit vétett nektek? – kérdeztem.

– Élt – felelte.

Jani öcsém – egyetlenként a gyerekek közül – akkor kapta meg az apai pofont, amikor egy hozzá hasonló beállítottságú osztálytársával összebeszélve, a szüleit meg sem kérdezve, kohásztanulónak jelentkezett Dunaújvárosba. Úgy gondolták, így jó messzire kerülnek a szülői felügyelettől, zavartalanul élhetik majd világukat. Az, hogy mit is tanulnának, mire lenne az jó, közömbös volt nekik.

– Majd adok én neked Dunaújvárost meg kohászatot – mondott egy tőle szokatlanul hosszú mondatot az apánk, mielőtt csattant a pofon. – Itt maradsz és kitanulsz valamilyen rendes mesterséget. Ha a tanuláshoz nincs fejed, mint a testvéreidnek, legyél kőműves!

Így is történt. Jani otthon maradt, és a focinak köszönhetően abahagyta a rosszalkodást. Mivel sokat jártak ki a városi pályára, és amíg a nagyok edzése folyt, a háttérben ők is kergették a labdát, egy edző felfigyelt a mozgására és meghívta az ifik közé. Kiderült, hogy öcsémnek jó az állóképessége, ügyes az emberfogásban, átlátja a pályát, és pontosan tudja irányítani a labdát, legyen szó szögletről vagy szabadrúgásról. Mindez elegendő volt ahhoz, hogy középpályásként bekerüljön előbb az ificsapatba, majd mire a szakmunkás-bizonyítványát megszerezte, a felnőtt keretnek is tagja lett. Szabad energiáit így elvitték az edzések, hétvégeken vagy otthon, vagy vidéken voltak mérkőzések. Ha otthon játszottak, apánk nem kis büszkeséggel nézte, hogyan szerepel az ő középső fia. Még arra is hajlandó volt, hogy utólag megbeszélje vele, kívülről ő hogyan látta a meccset.

A focinak köszönhetően Jani gyakorlatilag megúszta a katonaságot is: bevitték ugyan, de az általános szokástól eltérően nem idegen helységbe, hanem a szülővárosunk határában lévő laktanyába, ahonnan az alapkiképzés után rendszeresen kijárhatott edzésekre, szerepelhetett a bajnoki mérkőzéseken és a többi.

Jani öcsémnek ez arra is jó volt, hogy mielőtt a laktanyába visszament volna, hazaugrott, evett egy jóízút anyánk főztjéből – és már ment is. Anyánk csak akkor kezdett el zörötlődni a gyors látogatások miatt, amikor öcsém az egyik vele együtt katonáskodó és az edzésekre bejáró csapattársát is kezdte hazavinni. Mikor feltűnés nélkül tehette, anyánk odasúgta Janinak:

– Fiam, ez nem kifőzde ám! – Jani ezen megsértődött, és egy ideig nem ment haza, de anyánk ettől nem esett kétségbe: – Majd megbékél a maga kenyerén! – mondogatta. Úgy is lett, egy idő után újra hazajárt, egyedül, és miután belakott, maradt még öt percig, úgy-mond beszélgetni.

A katonaság után Jani öcsém egy ideig legénykedett még, azután körülnézett, hogy találjon valaki feleségnek valót. Tudta, úgy lesz csak ténylegesen is házas ember, nemcsak a szó átvitt értelmében, ha megfelelően választ, hiszen otthoni segítségre ő sem számíthatott. Így, előzetesen puhatolózva kezdett udvarolni leendő első feleségének, Irénnek.

Irén tehetős parasztszaládból származott. 1945 után egy ideig házuk is volt a város egyik legrangosabbnak számító utcájában meg tanyájuk is a határban. Mikor híre támadt a tévesztésnek, a nagyszülők beköltöztek a városi házba, a szülők pedig kinn maradtak a tanyán, és kis területen is tisztességes jövedelmet adó állattartásba kezdtek. Így, ha a föld nem is, az épületek megmaradtak. Ez a megoldás annyiból is szerencsésnek bizonyult, hogy Irén a nagyszülőknél lakhatott, onnan járhatott gimnáziumba, nem kellett a bejárók vonatinduláshoz kötött, a tanyavilágban hóban, sárban, porban gyaloglással terhelt diákéveit átélnie.

A nagyon lelkiismeretes és szorgalmas Irén elég jól tanult, sikeresen – jó rendűen – érettségizett, de egyetemre nem akart járni, nem volt hozzá önbizalma. Érettségi után az OTP-fiókban lett ügyintéző, és hamar beletanult a munkájába. Továbbra is a nagyszülőknél lakott, szórakozni, moziba a barátnőivel járt. Jani öcsém több mint jókor jelent meg a színen: Irénnek már ideje volt férjhez mennie, 25 éves elmúlt.

Sem a szülők, sem a nagyszülők nem örültek a „meztelenséggű labdakergető” feltűnésének – és itt a meztelenség nem az öltözékre, hanem Jani öcsém vagyoni helyzetére vonatkozott. (Irén szülei is hamar megtudták, ki jelent meg komoly udvarlóként.)

A fiatalok szépen eltervezték, hogyan fognak lakni: a nagyszülői ház, ahol Irénnek külön szobája volt, némi átalakítással megfelelőnek tűnt. Nem számoltak azonban az öregek rejtett ellenállásával, akik kijelentették, ha Irén férjhez megy, legyen külön háztartásban,

a korábbi szobájára igényt tartanak. Az L alakú ház hosszú szárának végén, mindenféle kamrából alakíthatnak ki maguknak valamit.

Jani öcsém gondolta a magáét az öregek fősvénységéről, de belement ebbe a megoldásba: egy előtér, amely egyben konyhaként is szolgált, és egy szoba könnyen kiépíthető volt a kamrák helyett. (Onnantól már csak azt kellett volna kívárni, míg a nagyszülők meghalnak, hogy ők kerüljenek a helyükre, mivel Irén szülei nem szándékoztak beköltözni a tanyáról.)

Rövid udvarlás után megvolt Irén és Jani esküvője, egy éven belül annak rendje-módja szerint jött a gyerek is, a Kisjani, egy sápadt, gyenge kis virágszál. Irén végtelen aggódással figyelte kisfia minden pillanatát. Mivel az ő lakrészük elég nyirkos volt, szinte folyamatosan fűtöttek, a gyerek mégis gyakran fázott.

Anyámnak az volt a véleménye, hogy Irén túlságosan kényezteteti Kisjanit – nem sokat ér a könyvekből szerzett tudománya. Idegenkedve hallgatta, hogy rendszeresen megméri a súlyát szoptatás előtt és szoptatás után. Mikor néha meglátogatta menyét, próbált tanácsokat adni:

– Ne féltsd annyira, akkor kevesebbet lesz beteg! Éjszaka is fűteni, ki hallott már ilyet? Be kell jól takarni és kész!

Irén, aki lelkiismeretesen bújt a csecsemőgondozási kézikönyveket és megvolt a maga elképzelése, amelyhez ragaszkodott, udvarias mosollyal, ellenvetés nélkül hallgatta anyósát – alig várta, hogy vége legyen a látogatásának.

Janival elhatározták, hogy a szülés után Irén nem megy vissza dolgozni.

– Jól néznénk ki, ha nem tudnék eltartani egy gyereket meg egy asszonyt! – hangoskodott öcsém, akinek jó munkahelye volt rendes fizetéssel.

A gyerek nyápicsága ingerelte, nem szívesen hallgatta a sok sírást, utálta látni a bébiételeket, az erősítő vitaminokat, fölöslegesnek tartotta a gyakori orvoshoz járást. Jani öcsém tudott anyánk helytelenítő megjegyzéseiről, magában egyet is értett vele, de azt gondolta, nőjön csak meg a fia annyira, hogy kivihesse az udvarra, ahol focizhat vele egy kicsit, onnantól kezdve minden megváltozik...

Mikor a Kisjani elmúlt kétéves, ki is vitte az udvarra, de – öcsém legnagyobb bánatára – a gyerek nem örült a labdának, nem futott utána, inkább a galambok röptét figyelte. Az apai rosszallásból mégis megérezhetett valamit, mert kétéves korától, nyilván idegi alapon és Irén legnagyobb rémületére, időnként fulladt is. Amikor a kruppos rohamok miatt a gyerekek többször sürgősen orvoshoz kellett rohanni, Jani – ki nem mondva – megtagadta elsőszülött fiát, és innen kezdve Irén minden szava és mozdulata is ingerelte...

A gyerek „tutyimutyisága” miatt ezután Jani durván beszélt a feleségével és a fiával, ami csak fokozta nyomorúságukat. Végképp megbocsáthatatlan az volt, hogy Irén a kislányt pszichológushoz kezdte hordani. Micsoda szégyen: nem is rendes orvoshoz jár a felesége a gyerekekkel!

– Majd a következő jobban sikerül! – vigasztalta magát Jani. Megszületett a kisebbik utód, Miki. Ha élénkebb is volt, mint a testvére, a figyelmét neki sem a labda, hanem az autók kötötték le, azokat nézegette, a motorok bűgását utánozta.

Már két gyerek volt, a lakóhelyük pedig kicsi és egészségtelen. Irén nagyszülei nem akartak meghalni, és továbbra is igen barátságosan viselkedtek velük. Nagy elhatározással beszálltak egy két-szintes sorház építkezésébe. Irén szülei is adtak hozzá pénzt, bár mintha a fogukat húzták volna. A sorházi lakás átadását két évvel későbbre ígérték, addig ki kellett bírniuk a régi helyen.

Jani öcséméknél mégsem ez jelentette az igazi gondot, hanem az, hogy a második gyerek ellenére teljesen elhidegültek egymástól Irénnel. Valójában már jóval előbb, a házasság elején érezhetőek voltak a különbségek. Jani hangesztély volt, nagyevő, szerette a sört, a bort, hétvégeken, ha tehetett, ebéd után eldől:

– Időnként szusszanni is kell, nemde bár? – felkiáltással.

Mikor elaludt, Irén csendben kiosont az előtérbe és óvatosan elmosogatott: legyen rend, mire Jani felébred. Nagyon igyekezett igazodni az öcsémhez. Igyekezőse csak fokozódott, amikor az öcsém, a második fiából is kiábrándulva visszavonult az aktív sportolástól.

– Eleget szaladgáltam, rugdossák egymást mostantól mások!

Már csak a tévében figyelt a Fradi meg a válogatott mérkőzéseire, de azokra feltétlenül. Nem lehetett olyan családi esemény, más

műsor, beteg gyerek, akármi, hogy ezeket a közvetítéseket kihagyta volna.

Irén elment volna a templomba is egyszer-egyszer. Néha szeretett volna olvasni, vagy elutazott volna olyan városba, ahol színházi előadást láthat. Janival együtt megnézett volna olyan műsort a tévében, amit ő választott ki, de férjét nem tudta semmire sem rábeszél-
ni. Félénk javaslataira annyi volt a válasz:

– Ugyan, hagyj már a hülyeségeiddel!

Egyre nehezebben jöttek ki egymással az ágyban is. Irént zavarta, hogy mintha csomót érezne a mellében, de félt panaszkodni akárki-
nek is, remélte, elmúlik... Nem múlt el.

Mikor költözhettek volna végre az új lakásba, Irén nekiállt, hogy átmeszelje a mellékhelyiségeket. Közben olyan fájdalom lepte meg, amelyet nem lehetett tovább titkolni. Orvoshoz kellett vinni, kiderült, hogy mellrákja van, ráadásul áttétes. Irén kórházba került, a költözködés elmaradt. Amikor a sokadik műtét után kiadták a menthetetlen fiatalasszonyt – 32 éves volt ekkor – szülei vették oda magukhoz, vállalva az ápolását, mindhalálig.

Irén megértette, hogy nincs menekvés. Megadta magát, mélységesen kiábrándult mindenből, a tudományból, az emberekből, a hitéből is. Amikor egyszer meglátogattuk a szüleinél, egy heverőn fekvő pokróccal betakarva az egyik gyümölcsfa alatt. A takarón kívüli kezére legyek szálltak, nem hessegette el, már annyi ereje sem maradt, hogy megmozduljon.

Amíg Irén kórházban volt, majd a szüleinél haldoklott, Kisjanit és Mikit Irén nővére, Ica fogadta be, aki gyermektelen asszonyként már korábban is teljesen odavolt értük.

Halála előtt Irén végrendelkezett. Kikötötte, hogy ne legyen egyházi temetése és meghagyta nővérének, Icának, hogy a két kis árvának – ahogyan ő fejezte ki magát – legyen a további életükben anyjuk, ha már neki ez nem adatik meg. Azt is leírta, hogy Ica a gyerekek miatt semmiképpen ne lépjen életközösségre öcsémmel, eszébe ne jusson hozzámenni feleségül.

A temetés után Jani öcsém egyedül költözött át az új, napfényes, kétszintes sorházi lakásba. Bánatában munka után a közeli kocsmában meg az egyik szomszédasszonynál keresett vigasztalást.

Amikor később szert tett egy új családra, teljesen elszakadt két fiától is.

Jelenlegi feleségét, Katit egy kisvendéglőben ismerte meg. Kati ott dolgozott egy időben mindeneként: nemcsak bérelte a helyet, de ő volt az anyagbeszerző, a szakácsnő és ha kellett, a felszolgálásba is besegített. Kati egy kis családi házat, egy akkor tizennégy éves kamaszt, Kristófot, profi szakácsnői készséget, és egy alapjában békés, kedves természetet hozott a házasságba. A kedvességére nagy szükség volt, ezzel mintegy ellensúlyozta testi hátrányait: a formátlan termetet, az elnagyolt arcvonásokat.

Kati háza egy környékbeli faluban állt üresen, miután sikerült elválnia a kamasz Kristóf részeges apjától. Sajnos a fiával Kati egyedül nem bírt – talán az állandó otthoni, előbb burkolt, azután már nyíltan is zajló perpatvarok miatt. Kristóf Janit sem fogadta el pótapának, öcsém szigorú hangú, dörgedelmes, de gyorsan múló felfortyanásait semmibe vette: ellenségesen, szódtanul végighallgatta, aztán válasz nélkül felment a felső szinten lévő szobájába, leheveredett a fekhelyére, feltette a fejhallgatóját és bekapcsolt magának valami népszerű zenét.

Kristóf az anyjától egy ideig még kunyerált pénzt, hogy megvehesse a hozzá hasonló ifjak által akkor divatos felszerelést, a katonai bakancsot, a terepszínű felsőruhát. A középiskolában – egy közeli városban volt diák – valamilyen vad nacionalista szervezkedésben vett részt, benne volt minden olyan tüntetésben és balhéban, ahol magyar zászlót lengethetett. Az érettségi után katonai főiskolára jelentkezett, fel is vették, de mivel ott is hirdette az ígét, egy idő után kitették a szűrét. Haza nem ment, munkát nem is keresett. Drogozni kezdett, teljesen elzúllott, tagja lett valamilyen betörő bandának, lebuktak, börtönbe került.

Az anyja, aki titokban sokat sírt miatta, a börtönben is látogatta, végül kénytelen volt lemondani róla, mivel öcsém válaszáút elé állította:

– Vagy én, vagy a fiad! Ide egy bűnöző be ne tegye a lábát!

Jani öcsém így az új feleséggel kettesben maradt. Egyetlen elfoglaltsága a pénz utáni hajtás lett. Míg nyugdíjba nem került, ez töltötte ki az életét. Amíg kötelező volt, hozzájárult saját fiai ellátásá-

hoz, de csak a hivatalos fizetése után járó összeggel – amit munka-
időn túli „maszekolással” keresett, abból nem adott.

A pénz megrontotta kapcsolatát a vele egy helyen lakó testvére-
inkkel is. Egy ideig működött az egymás kölcsönös kisegítése, szigo-
rúan számon tartott oda-vissza alapon: ahány órát dolgozott mond-
juk Lajos öcsémnél, annyi órát illet visszaadni neki, ha adódott va-
lami munka a háza körül.

Mivel erre a vizontszolgálatra egyre kevésbé volt igénye, csalá-
don belül is áttértek a pénzfizetésre. Jani öcsém és Marika húgom
között azért rossz a viszony hosszú ideje, mert mindketten másképp
emlékeznek arra, miben állapodtak meg egy többnapos „besegíté-
sért”. Jani kevesli, amit kapott a nővérétől, Marika esküszik, hogy ő
a kialkudottak szerint fizetett...

Ami pénzt Jani a maszekolással összeszedett az évek során, azért
aranyat vett, kamionosoktól. Az arany rejtekhelyét senkinek sem
árulja el:

– Meg nem találják a betörők, ha egy hétig keresik, akkor sem!

Egyszer kicsit gonoszul, magas vérnyomására célozva, rákér-
deztem:

– És ha váratlanul megüt a guta?

– Az a ti bajotok lesz, nekem a föld alatt nem kell semmi, arany
sem!...

Azt a változatot, hogy megbénulva, beszédképtelenül, ápolásra
szorulva kerül ki a gutaütésből, kihagyja a számításból.

Nyugdíjazása előtt abban merült ki részvétele a világ dolgaiban,
hogy nem túl megerőltető munkájából hazatérve jól bevacsorázott,
majd megitta a maga két üveg sörét, mert rájött, hogy otthon ol-
csóbb, mint a kocsmában.

– Úgyse hall ott az ember semmi újat, legfeljebb összeakad egy-
két potyalesővel, azok meg kellenek a hátamra, púpnak!

Kati, a felesége, miután a munkából hazatért és a konyhában
rendet csinált, csatlakozott a férjéhez, aki a tévé előtt ült, akármit
közvetítettek. Nemegyszer előfordult, hogy a két egymás melletti
kényelmes fotelből hamarosan horkolás hallatszott. Nyáridőben
annyi volt a változás, hogy öcsém fotelje helyett egy gumimatrac

volt letéve a tévé elé, azon nyúlt el félmeztelenül, a szokásos adagnál több üveg sörrel védekezve a meleg ellen...

Változatosságot csak az jelentett, ha külföldi focimeccseket közvetítettek. Jani egy idő óta a magyarokat nem is nézi:

– Nem tudok ennyi kutyaütőt elviselni egy rakáson!

Ilyenkor Kati felvonult a felső szintre, ahol várta őt egy kisebb képernyőjű készülék.

Némi színt csak a nyugdíjazás hozott Jani életébe. A kevés nyugdíj miatt lehet folyamatosan panaszkodni, ehhez viszont hallgatóság is kell: öcsém visszaszokott a kocsmázásra. Hamar kialakult az is, kivel értik meg egymást a legjobban, milyen témákat vesznek sorra.

A politikát, mondja undorral öcsém, utálja, szavazni sem megy el soha. Apánkhoz hasonlóan „tolvaj bandának” gondolja az egész pénzügyi és politikai elitet, ahol az a mondás igaz, hogy „loptak, lopnak, lopni fognak”. A világban zajló események kommentálása:

Tőlem halomra lődözhetik egymást, engem hagyjanak ki!

Az uniós lehetőségek nem érintik, esze ágában sincs külföldre utazni, sajnálná rá a pénzt, nem beszélve arról, hogy eleve utál mindent, amit nem ismer. Még Magyarországon belül se nagyon mozdul.

– Mióta a Békéscsaba kiesett az NB I-ből, nem megyek át oda sem, mit keresnék én a tótoknál? – mondja, szándékosan használva a sértő megnevezést Szlovákiára.

Az egyetlen, ami foglalkoztatja, az euró bevezetése a forint helyett.

– Szerencsére az meg soká lesz, még meg kell élni, nem igaz?

Friss nyugdíjasként szokatlan még neki a semmittevés. Érdeklődött, mennyit fizetnének, ha feketén dolgozna. A vállalkozó ránézett elhízott alakjára (közel van a száz kilóhoz, átlagos testmagasság mellett), a magas vérnyomástól vörös fejére, és olyan órabért mondott, amelynél a képzetlen segédmunkásnak is többet adnak. Öcsém káromkodva otthagytá. Azóta eggyel több témája van a kocsmai kifakadásokhoz. Második felesége még eljár dolgozni, de a keze egyre kevésbé bírja. Kati alig várja, hogy ő is nyugdíjas lehessen. Reméli, hogy mint időnként most is, el-elhívják majd egy-egy lakodalomba főzni. Ez jelenthet majd némi többletjövedelmet – és egy kis változatosságot.

Jani két fia, és az őket felnevelő Ica

Ica 36 éves volt, amikor elvállalta a húga két gyerekének felnevelését. Nagyon határozottan döntött – csak fogalma sem volt, mit is vállal.

Ica értelmes, szorgalmas, csinos fiatal lány volt, kereskedelmi szakközépiskolát végzett. Azonnal elhelyezkedett, és mindjárt akadt komoly udvarlója is, egy vele azonos korú fiatalember, Nándi, aki hentes famíliába született, s maga is azt a szakmát tanulta ki.

A két tehetsős család örömmel fogadta a fiatalok megismerkedését. Alighogy az udvarló letöltötte a katonaidejét, megvolt a nagy esküvő is, és a friss házások beköltözhetek egy újonnan vásárolt kétszobás városi lakásba. Nekik csak a bebútorozás gondja maradt, amit Ica néhány év alatt ügyesen megoldott, így nem volt akadálya annak, hogy gyerekekre gondoljanak.

Az asszony hamar teherbe esett, választottak egy jó nevű szülész-orvost is, aki majd a szülést levezeti, de Ica terhessége megszakadt és ugyanez ismétlődött meg még két alkalommal. A terhességeket Ica nagyon megszenvedte: szervezete és gondolkodása ráállt arra, hogy jön a kicsi, gondozni kell majd, táplálni, szeretni – de helyette a tragédiák jöttek.

A harmadik sikertelen terhesség után Ica és Nándi válófélben voltak, mert Icának az anyósa „kedvesen” a szemébe vágta:

– Tudod kislányom, az olyan asszonytól, aki nem tud szülni, el szoktak válni!

Ica korábban megpendítette az örökbefogadást, de attól nemcsak a férje idegenkedett, hanem annak egész családja:

– Odavenni valami ismeretlen lelencet? Akkor már inkább tartasok kutyt! – foglalta össze tömören a véleményeket a már említett kedves anyós.

A harmadik vetélés után Ica kénytelen volt belenyugodni: elég a próbálkozásokból. Tudta, ha továbbra is sikertelenül járnának, a férj családja részéről csak sanda megjegyzések, alattomos elszakítási kísérletek várnának rá, és a saját szüleitől is legfeljebb sajnálatra számíthatna. Környezete látszólag megértően fogadná helyzetét, de titokban kicsit lenézné, mint aki nem teljes értékű.

Irén halálos betegsége, két fiának bizonytalan sorsa elgondolkodtatta. Hosszas töprengés után egy este közölte férjével: odaveszi húga két gyerekét! Nándi ezt tudomásul veheti és együtt maradhatnak, vagy ha úgy gondolja, el is válhatnak. Visszahúzódnak, félénk, a fontos elhatározásokat inkább másra bízó hűgától eltérően Ica tudott kemény lenni, és határozottan dönteni. Szüksége is volt rá, hogy erős tudjon maradni: férje bejelentette, ha Ica odahozza testvére gyerekeit, ő visszaköltözik a szülői házba, majd a váláson is elgondolkodik. Arra számított, hogy Ica, érzékelve milyen nagy terhet vett a vállára, megváltoztatja elhatározását. Ica addig egy kis társaságnak volt lelke. Azt hitte, társasága örömmel fogadja a két lurkó megjelenését és segítségére lesz az elköltözött férj helyett. Mindjárt az első próbatételt a temetés jelentette: Ica, a helyi szokásoktól eltérően, a gyerekeket semmiképp nem akarta kivinni a temetőbe. A rokonságból mindenki ott volt, tehát az ismerősök között kellett valakit találnia, aki magára vállalja a két gyerek gondját néhány órára. A „körtelefon” végeredménye: minden megkérdezettnek valami más, halaszthatatlan elfoglaltsága akadt. Végül az egyik szomszédasszony szánta meg, és vigyázott a fiúkra, míg Ica kinn volt a húga temetésén.

Nehéz volt a két fiú költöztetése is. Amikor Irén kórházba került, és Ica a két gyereket átvitte magához, csak a legszükségesebb holmikat szedte össze. Irén halála után azonban, mikor Kisjaninak kezdődött az első iskolaév, Mikinek pedig a bölcsőde, szükség lett a gyerekek összes ruhájára, játékaikra, néhány bútorra.

A költözködés időpontjáról Janival sikerült megállapodnia. Segítség a rokonságból, ismeretségi körből megint nem jött. Szerencsére két kissekreány és Miki ágya is szétszedhető volt, így Janival kettesben, végig hallgatagon elintézték a hurcolkodást.

Nándi, látva a fejleményeket, közölte, hogy válik. Ica már számított erre. Rezzenéstelen arccal vette tudomásul a bejelentést, éjjel sírt csak, amikor egyedül maradt és aludtak a gyerekek is.

Úgy gondolta, anyagi gondjai nem lesznek. Akkor már jó fizetés-sel üzletvezetője volt a helybeli legnagyobb élelmiszer-áruháznak. Nándival sikerült úgy kiegyeznie, hogy a váláskor neki maradjon a kétszobás lakás. Hamarosan venni tudott magának egy autót is.

Abban bízott, hogy Jani rendszeresen és tisztességesen hozzájárul majd a gyerekei felneveléséhez. Azt kihagyta a számításból, hogy öcsém egy idő után újra házasodhat, és ez – meg a fukarsága – arra készteti, hogy csak a lehető legkevesebb pénzt küldje havonta.

Ica szülei tehetetlenül figyelték az eseményeket. Sajnálták a kisebbik lányukat, akinek meg kellett halnia, sajnálták a két gyereket, akik árvák maradtak – mert azt érzékelték, hogy Jani öcsém nem kötődik hozzájuk igazán –, és sajnálták az idősebb lányukat, hogy lemondott egy új házasság meg a saját gyerek világra hozatalának esélyéről.

– Csak tudnám, miért ver minket az isten? – sóhajtozott Ica anyja, mikor nagy ritkán meglátogatták a lányukat.

Ica viszont már tudta, hogy a gyerekek nélkül sivárabb lenne az élete. A gyerekevelés sok-sok gondot és örömet, változást és változatosságot hozott a mindennapjaiba. Pedig eleinte szinte minden megoldhatatlannak látszott. Kezdődött mindjárt a megszólítással. Kisjaninak és Mikinek az anyjuk „Anya” volt, ezt Ica természetesen nem akarta kisajátítani, így „Mami” lett belőle.

Kisjaninak érezhetően nehezebbre esett kimondani ezt is, amennyire lehetett, került a megszólítást. Valami egészen sajátos visszafogottság, óvatosság lett úrrá rajta: szinte kivonta magát az életből, így próbálta elkerülni a sors esetleges újabb csapását. Mikor sokat tapasztalt első osztályos tanítónője mintegy ismerkedésként rákérdezett, kinek hány apukája és anyukája van, Kisjani csak hosszas unszolásra mondta el, nagyon halkán:

– Nekem egy anyám van... meg egy mamim.

Kisjani eleinte alig volt hajlandó enni, pedig Ica tudta, mik a kedvenc ételei. Nehezen aludt el, Ica észrevette, hogy többször csak úgy tett, mintha aludna, amikor a kérésére égve hagyott kislámpa fényénél benézett hozzájuk, minden rendben van-e.

Nem volt könnyebb a helyzet Mikivel sem. Ő sokat forgolódott álmában, állandóan kitakarózott – és rendszeresen bepisilt, pedig édesanyja halála előtt már teljesen „szobatiszta” volt, Irén dicsekedett is Icának annak idején, hogy milyen ügyes a fia. Ica egy ideig arra gondolt, a kitakarózás következménye az éjszakai bepisilés. Varrt gyorsan két hálóságot, meleg, de könnyen mosható anyag-

ból, éjszakára abba kötötte be játékos szövegelés mellett a kisebbiket. Így már nem találta kitakarva, de a gyerek változatlanul bepilsit. Nem a fázás volt tehát az ok...

Icának teljesen újra kellett szervezni az életét. Kisjanit nem akarta rögtön napközibe adni, ezért megállapodott a szomszédasszonnyal – aki két óvodáskorú kislányával otthon volt – hogy a tanítás befejezésétől Ica hazaérkezéséig a gyerek ott lehet náluk, kap ebédet, utána játszhat. Kisjani nyilvánvalóan utált ott lenni: nem szerette a szomszédasszony főztjét, nem nézelődhetett kedvére, valamit mindig csinálnia kellett. Nem szavakban tiltakozott: rajzoláskor egy óvatlan pillanatban színes ceruzákkal alaposan kidekorálta a nemrégiben tapétázott falat... Ettől fogva kulcsos gyerek lett belőle, egy ideig a szomszédasszony engedte még be a házba, de hamar megtanulta saját maga kinyitni a bejárati ajtót.

Mikivel sem volt egyszerű, pedig ő könnyen beilleszkedett a bölcsődei közösségbe. Szerette a gondozónőit, akik, ismerve körülményeit, sajnálták és babusgatták. Apahiányos volt. Az utcán utána-szaladt minden olyan felnőtt férfinak, aki egy kicsit is hasonlított Janihoz.

– Apa, apa! – és Ica nagy zavarban nem győzött elnézést kérni az ismeretlentől.

Kezdetben Ica zavarban volt a saját érzelmi megnyilvánulásával is. Nagyon sajnálta és nagyon szerette a gyerekeket, de simogatás, puszi egy ideig csak bizonyos alkalmakkor járt, inkább csak este, lefekvés után.

A két gyerek megjelenésével át kellett értékelnie baráti társaságát is. A döntő többség nem tudott mit kezdeni az új helyzettel, velük a kapcsolat lassú, de biztos sorvadásnak indult, telefonon érintkeztek még egy ideig, aztán az is abbamaradt. Szerencsére azonban volt egy tanítónő-tanácsi alkalmazott házaspár, két gyerekkel – a fiú kicsit idősebb Kisjaninál, a lány vele egykorú – akikkel kialakult egy tartós, mindenkinek kölcsönösen előnyére váló kapcsolat. Velük meg lehetett beszélni a neveléssel járó apró-cseprő gondokat, közös kirándulásokat lehetett szervezni, ahol a négy gyerek jól érezhette magát – még Kisjani zárkózottsága is oldódott valamelyest. Nyáron együtt táborozhattak a Tisza-parton, ugyanazokat a filme-

ket nézték ki a gyerekeknek és a többi. Ica arra is vállalkozott, hogy egy-egy hétvégén ott aludjon náluk a két vendéggyerek, élvezzék a szülők a rövid szabadságot. A barátnője által viszonzásul felajánlott szabad hétvégét megköszönte, de nem tartott rá igényt: neki egy életre elege lett a férfiakból...

Janit Ica nem zárta ki a fiai életéből, apjuk egyébként is havonta csak egyszer akarta látni a gyerekeket. Mikor az öcsém másodszor megnősült, Ica kocsival elvitte a két szépen felöltöztetett fiút, hagyta, hogy ott ebédeljenek, addig ő kinn várakozott, nem akart találkozni sem Janival, sem az asszonyával. Kati, az új feleség kedves volt a gyerekekkel, az apjuk helyett ő kérdezgette őket, mi történt velük az utolsó találkozás óta. Miki mesélt, Kisjani náluk is hallgató volt.

Icának ahhoz is volt lelkiereje, hogy elvigye a fiúkat az apai nagymama (azaz anyám) névnapjára, ahol egy évben egyszer összegyűlt az egész család. Amíg az ebéd tartott, nem volt semmi baj, anyánk, aki mindenkiről mondott valamit, még meg is dicsérte a két fiút, milyen szépen viselkednek. Mikor a felnőttek magukra maradtak, mégis odafordult Icához:

– Szép, hogy magadhoz fogadtad őket lányom, ha már te nem tudtál szülni. Az édesanyjuk azonban sohasem leszél, ugye tudod?

Ica válasz nélkül hagyta ezt a durva megjegyzést, de egy idő után feltűnés nélkül otthagyt bennünket és kiment a gyerekek közé.

(Sokat töprengtünk Évával, mi készítette anyámat erre a kirohásra. Magára volt büszke, hogy ő hétszer szült? Így akart emlékezni a halott Irénre, akit sajnált boldogtalan életéért, korai haláláért?)

A család többi tagja is furcsán viselkedett. Mióta Kisjaninak és Mikinek „másik anyja” lett, félig-meddig idegenként tekintettek rájuk. A ritka találkozások alkalmával ugyan úgy csináltak, mintha mi sem történt volna, de ez a tettetés nem pótolhatta a valódi érzelmeket. A két gyerek így gyakorlatilag rokonság nélkül maradt.

A család és az ismerősök meg nem értése, sőt időnként kifejezett rosszsallása ellenére Ica mindig és mindenben nagy határozottságot, keménységet mutatott a gyerekek előtt is, hogy visszaadja a biztonságérzetüket. Ugyanakkor igyekezett maximálisan eleget tenni a fiúk ki nem mondott – illetve Miki által időnként szavakban is jel-

zett – szeretetigényének, sokszor megsimogatta, babusgatta őket, olyankor is, amikor más ezt nem tette volna.

Ezzel a viselkedéssel végül felemás eredményt ért el: idővel, ha csak a kisebbik számára is, de egyértelműen „édesanyává” vált. A szülőanya emléke Mikiben teljesen elhalványult, egy idő után Icát kezdte el anyának szólítani, és anyjának érezni minden tekintetben. Szerencsésen alakult a sorsa is. Kifejezetten jóképű, fiúkkal, lányokkal könnyen barátkozó fiatalember vált belőle. Azonban kapcsolataiban az irányítás nem az ő kezében van: nem választ, hanem választják.

Kisjani jelleme nem ilyen jó. A gyerekkori trauma – az elhagyottság érzése – nem oldódott fel benne véglegesen. Ez önbizalomhiányhoz vezetett, ami talán egész életében végigkíséri. Az önbizalom hiányának is köszönhető, hogy Kisjani az általános iskolában végig közepes tanuló volt, végül olajipari szakmunkás lett belőle. Élete a munkahely, Ica lakása és a saját lakás háromszögében zajlik. (Icának és az anyai nagyszülőknek köszönhetően ugyanis már külön lakása is van.) Teljesen magányos, Icát keresi fel naponta, ha valami közbejön, telefonál. (Sokszor helyettesít háromműszakos munkahelyén.) Egyetlen hobbija a természetfotózás. Nem igazán márkás géppel is meglepően jó képeket készít. Eddig virágokra vadászott, most a fák törzse és az ágak sokszor furcsa rajzolata van soron.

Miki a tanulásban is többre vitte bátyjánál. Mivel más középiskola nincs helyben, ő is mezőgazdasági szakközépiskolát végzett, és több kiegészítő tanfolyam elvégzése után a megyei ÁNTSZ alkalmazottja lett. Ő is kapott lakást. A kapcsolata „édesanyjával” nem rendszeres, de változatlanul bensőséges. Neki társa is van: egy gyógytornásznő, aki az egyik környékbeli gyógyfürdőben dolgozik. Még az is lehet, hogy összeházasodnak...

Ica már nyugdíjasként megpróbált kapcsolatot teremteni hozzá hasonlóan magányos emberekkel, főképp a régi barátokkal. Hamar rádőbbent, milyen nehezen megy ez, mekkora teher a magány, mégis milyen nehéz szabadulni tőle. Mostanában elalvás előtt vagy ébredéskor sokszor végiggondolja: nem vállalt-e túl sokat a két fiú felnevelésével? Megérte?

Margitka, a kisebbik húgom és családja

Margitka, aki 1947-ben született, talán a legszerencsésebbnek mondható közöttünk. Adottságai és lehetőségei végig összhangban maradtak.

Szerény képességekkel, de jóindulatúnak született – és ennek köszönhetően így is boldogulni tudott. Bármilyen szorgalmasan tanult, nehezen fogott a feje. Előfordult, hogy a szobában fel-alá járkálva hangosan próbált memorizálni egy verset. Anyánk, aki időnként volt csak a szobában, már régen tudta kívülről az egészet, és segített a lányának, mikor elakadt.

Az általános iskolai bizonyítványa csupa jóindulatú közepes volt, így az ő továbbtanulása szóba sem került. Mindenki örült, amikor egy idő után el tudott helyezkedni a konzervgyárban, betanított munkásnak.

Csinosnak csak jóindulattal volt mondható: apánktól örökölt nagy orr díszelgett tojásdad arca közepén. Gyerekként csúfoltuk is: az orrát látva egy fagylaltos tölcser elbújhatna szégyenében! Helyes alakja, szorgalmas kis lénye, vidám, bár kicsit dörmögő hangja a gyárban hamar felkeltette egy fiatalember érdeklődését, aki szívesen hallgatta a szalag mellett csivitelő lányokat.

Károly villanyszerelő volt, komoly, Margitkánál öt évvel idősebb katonaviselt fiatalember. Az egyik környékbeli kis faluból járt be a gyárba. A szakmunkásképző után a konzervgyárban helyezkedett el, és oda is tért vissza, mikor túl volt a katonaságon. Hallgatag, de végtelenül konok természet, ha valamit a fejébe vesz, görcsösen ragaszkodik hozzá. Ebből sok baja volt a katonaságnál, többször került fogdába, ahogy például azért is, mert az általa tisztán, rendben tartott fegyverét parancsra nem volt hajlandó ismételtlen szétszedni és összerakni a többiekkel együtt. Szerencsére ő volt a században a legjobb céllövő, így sikerült megúsznia a komolyabb büntetést. Konoksága miatt a munkahelyén sem igen tűrte, hogy parancsolgassanak neki. Ha valamibe belekezdett, a maga tempójában csinálta végig, és nagyon zavarta, ha sürgették, vagy közben új feladatot adtak neki. Kedvenc mondása: a villanyszerelő egyszer tévedhet!

Mivel megbízható, értelmes ember volt, hamar megtették ügye-

letesnek, aki kéznél volt, ha valamilyen hiba akadt. Ha nem volt semmi baj, akkor körbejárt a gyárban, hátha ő észrevesz valamit. Ilyen körútja során fedezte fel magának a szalag mellett szorgoskodó Margitkát. Őt nem zavarta az a bizonyos orr, sőt talán még tetszett is neki. Onnantól kezdve azon a gépsoron sűrűbben ellenőrizte a villamos hálózatot, az ott dolgozó munkások nagy derűtségére, akik hamar rájöttek, minek köszönhető a korábban hébe-hóba megforduló szerelő gyakori megjelenése.

Margitka és Károly vonzalma kölcsönös volt, hamar megegyeztek a házasságban. A kérdés csak az volt – mint már más esetében is a családuknak –, hol tudnának lakni. A szüleimnél nem volt hely a fiataloknak, Károlynak négy lánytestvére közül kettő még otthon lakott akkor, így az ő otthonuk sem jöhetett szóba. A megoldás: albérlet a város szélén, nem messze a konzervgyár vendégházától, a már nyugdíjas, jóindulatú „Lenke mamánál”. Egy ideig innen indultak a gyárba, ha esett, ha fűjt, kerékpáron. A kertek alatt hamar beértek, nem kellett várni buszra, és lesni, késik, nem késik. Sok időt takarítottak meg a drótszamaraik jóvoltából, de nagy árat fizetnek érte: öregkorukra mindenféle ízületi bántalmaik lettek.

Az albérletben nem született mindjárt gyerekük. Margitka igen gondosan számolta a napokat a hónapon belül. Közötte és a házinénije között egyre bensőségesebb kapcsolat alakult ki. Mindig megbeszélték, ki mit fog főzni. Lenke mama felírta, mit hozzon neki a húgom a városból, viszonzásul meghallgatta, mi újság a gyárban, még tanácsokat is adott az idősebb, tapasztaltabb ember jogán.

Lenke mama már régebb óta – csak úgy szívességéből, emberségből – gondozott egy nála is idősebb szomszédasszonyt. Még ilyen is megtörténik néha. A néni tényleg nagyon rászorult a segítségre, volt vagy 90 éves, kétrét hajolva, botra támaszkodva járt, nem tudta rendben tartani sem magát, sem a háztartását, sem a kertjét. Egy belső kiskapun keresztül közvetlen átjárás vezetett hozzá. Margitka húgom először csak a virágoskertjét tette rendbe, aztán szép lassan átvette a gondozást Lenke mamától. Egy idő után már csak ő járt át, főzött, mosott, takarított az idős asszonyra, és nemcsak művelte a kis kertet, gondja volt arra is, hogy amikor a virágok nyíltak, legyen friss csokor mindkét házban az asztalon.

Margitkát a munkatársnői beszéltek rá: ne csak emberbaráti szeretetből gondozza a szomszédasszonyt, kössenek vele eltartási szerződést. Így is történt, bár Károlynak azért voltak aggályai: próbálta felmérni, mennyi terhet vállalnak, meddig élhet még a néni. Természetesen részt vett a gondozásban ő is: ősszel felásta a kertet, télen takarította a havat, tavasszal megmetszette a gyümölcsfákat, és nyáron leszedte a termésüket.

Két év múlva a néni meghalt, és ők a temetés után beköltözhetek a lepusztult házba. Teljes felújítására volt szükség ahhoz, hogy kényelmes otthonuk legyen.

Jöhetett végre a gyerek. Kiskároly 1972-ben született. Az apja mérhetetlenül büszke volt rá, hogy az elsőszülött fiú lett.

– A másodikat nem kapkodjuk el, előbb legyen teljesen rendben a ház! – avatott be bennünket elképzeléseikbe Károly.

Kiskároly miatt Lenke mamával, ha lehet, még szorosabb lett a kapcsolatuk. A ház rendbetételéhez nem volt elég Károly igyekezete, a szükséges anyagokat meg kellett vásárolni, így – ha akarták, ha nem – Margitkának is vissza kellett menni a gyárba a szülési szabadság leteltével. Lenke mama önként vállalta a csecsemő pesztrálását, Kiskárollyal az utcára sem kellett kilépni, nemhogy a messzi bölcsődébe hurcolni.

Ennek köszönhető, hogy Margitkának és Károlynak viszonylag nyugodt időszak következett az életében, amikor a munka mellett csak az építőanyagok beszerzése, a tennivalók rangsorolása várt rájuk. Ők sem számíthattak a családtól segítségre: a többiek is, éppen úgy, mint ők, állandó gondban voltak, mihez is kapjanak, és honnan szerezzenek rá pénzt.

Érkezhattünk mi tavasszal, nyáron vagy ősszel, Margitkáéknál nagyjából mindig ugyanaz a kép fogadott: Károly kopott munkaruhában, sárosan, porosan vagy olajosan éppen átépített valamit a házon vagy bütykölt valamilyen szerszámot, gépet. Margitka a Károly által épített kis üvegházban vagy a szabadban gondozta a növényeket, vagy főzött, mosott vagy Kiskárollyal foglalkozott. A gyerek természetesen mindent megkapott a szüleitől, ami csak kitelt tőlük. Szerető gondoskodásukat nem a korszerű gyereknevelési elvekhez igazították, mert azt nem ismerték. Kiskároly csecsemőként – cu-

mis üvegből – olyan adag híg tejbegrízt tüntetett el percek alatt, hogy Éva megesküdtött volna rá, belebetegszik. Nem lett semmi baja. Éva a gyerek öltöztetésével sem volt kibékülve: féltésből túl sok meleg holmit adtak rá.

Károly példamutatóan törődött a kisleányával. Kiskároly még nem volt hároméves, amikor kapott egy kutyát. Károly számon tartotta, hogy a kisleány adott-e az állatnak rendszeresen enni és inni. Margitka persze segített a gyereknek. Kiskároly négy-öt éves lehetett, amikor az apja olyan villanyvasút-terepasztalt fabrikált neki, amit profik is megirigyelhettek volna. Rendszeresen le is ült a fiával játszani. Így pótolta, ami gyerekként nem adatott meg neki. Megvették egy népszerű természettudományos sorozat kiadványait, abból mesélte el apa a fiának a világ keletkezésének történetét, ismertette a történelmi eseményeket, magyarázta a természet csodáit. Kiskároly miatt apja még a padlásteret is lakhatóvá alakította, hogy mire iskolába kerül, legyen a gyereknek saját birodalma!

Érkeztünk Károly vonakodva, az időt sajnálva hagyta abba a foglalatosságát. Leült ugyan beszélgetni velünk, de érezni lehetett, hogy a pokolba kíván bennünket. Az idő múlásával megvetés alakult ki benne a „nadrágos emberek” iránt, akiknek nincs fogalmuk a kisemberek gondjairól, rosszul irányítják az országot, nem hagyják őt egyről a kettőre jutni. Az ő szemében mi is az ilyesfélék közé tartozunk.

Éltvitelünkről, arról, hogy mit és mennyit dolgozunk, nem volt fogalma. Ha valamit meséltünk a nehézségeinkről, nem hitte. Tavaszunként hangjában leplezetlen gúnnyal érdeklődött:

– Idén nyáron hol nyaraltok?

Nem tudta megbocsátani egyhetes hazai kiruccanásainkat sem, hát még azt, hogy egyszer-egyszer „csereüdülések” jóvoltából eljutottunk Csehszlovákia hegyei közé is. Ők a nyaralást időben sem, pénzben sem engedhették meg maguknak. A környezetük is elítélte volna az urizálásukat.

Margitka mindig barátságosan fogadott, megkínált bennünket valamivel, és búcsúzóul is adott egy-egy üveg lekvárt vagy néhány szál saját termesztésű zöldséget. Kérte, menjünk máskor is. Károlyról meg odasúgta:

– Ne törődjeteK vele, ő már csak ilyen mogorva!

Egy alkalommal az akkor már nyugdíjban lévő apánk is velünk tartott, meglátogatta ő is Margitkáékat. Károly akkor éppen az épülő garázs alapját betonozta. Apám megnézte a munkát, nem szólt semmit. Csak visszaúton, az autóban jegyezte meg:

– Mondtam már Károlynak, de úgy látszik, hiába beszélek. Szarból nem lehet verebet sodrani!

A megjegyzés arra vonatkozott, hogy apám megítélése szerint túl sovány volt beton, amit Károly az alapba bedolgozott, túl sok volt a beledobált téglatörmelék, amivel kockára tette az épület stabilitását. Apám, ha valahol dolgozott, nem sajnálta a betonból a cementet. Más pénztárcája bánta.

Károly azóta őrlődött ebben a malomban, mióta háztulajdonos lett. Önkiszákmányoló szorgalommal, ügyességében bízva mindent felvállalt a ház körül. Azzal viszont, hogy mindent maga csinált, a fák metszésétől az üvegházépítésig, a betonozástól a fűtőszerszerelésig, a szerszámok karbantartásától a kezdetleges távcsökészítésig – a fia kedvéért – végül állandósult a felfordulás, és minden csak félkész volt a házban. Erről Károly csak részben tehetett, hiszen két fontos dolog hiányzott az elkezdett munkák befejezéséhez: az idő és a pénz.

Egy ideig mégis úgy tűnt, egyről a kettőre juthatnak, hiszen mindkettőjüknek kenyeret adott a gyár. Margitka ráadásul megszabadult a szalag melletti munkától, egy nyugdíjazott szakácsnő helyett átkerült a vállalati vendégházba mindenesnek. Az épület a közvetlen közelükben volt, gyalogosan öt percre. Összesen hárman dolgoztak ott: a vezetőnő, aki szakácskodott is, Margitka, aki segített a konyhán, takarított, felszolgált, és az egy szem idősebb férfi, aki bevásárolt, rendben tartotta a kertet.

A „vendégház” megnevezés némileg szépítette a csendes környezetben megbúvó, jó állapotban lévő, jól berendezett kétszintes épület tényleges rendeltetését: a ház valójában a vállalati igazgató egyik kiváltsága volt, amolyan magánbirtok. Az igazgató azt és akkor hívott meg oda, akit és amikor jónak látott, olyan ételeket, italokat és annyi szolgáltatott fel, amennyit csak akart. A vendégfogadás kezdetét és végét is ő határozta meg. Üzleti és kevésbé üzleti

jellegű megbeszélésekre egyaránt sort kerített a bokrok és fák tarka épületben. Nyolc vendégnél többet sohasem hívott, rendszerint csak egy Volga érkezett, de kettő is be tudott állni a kertbe. Az igazgató szerette a paprikást, néha libacombot süttetett, máskor rántott szeletet rendelt, ennél „bonyolultabb” menüt nem igényelt. Ezekre is csúsztak az italok, amikből választékosabb volt a kínálat. Ha a tárgyalások elhúzódtak vagy közben a résztvevők elfáradtak, a felső szinten lévő szobákban ledőlhetnek, kipihenhették a szocializmus építésének fáradalmait.

Margitka egy ideig kifejezetten örült, hogy a vendégházban dolgozhat. Ügyesen ténykedett az asztalnál, gondosan vigyázott arra, hogy kifogástalan tisztségűak legyenek az evő- és ivókészletek, tányérok, poharak, örült, ha ízlett az étel, még bele is tudott pirulni a dicséretbe. Sürgölődésére felfigyelt a még jó erőben lévő, bár már pocakos igazgató is, aki egy alkalommal kedélyeskedve odaszólt a főnöknőnek, egyértelműen Margitkára célozva:

– Látom, van új hús. Helyes.

Az igazgató elvtárs utálta a felesleges fecsegést. De a főnöknő, akinek már kellő tapasztalata volt a „vendéglátásban” és jól ismerte az igazgatót is, elmondta Margitkának, hogy mire számíthat. Margitka megértette, menekülhetne, ha otthagyná a helyét. Hosszas éjszakai töprengések után – Károly fáradtan aludt mellette, észre sem véve, hogy Margitka mennyit forgolódik – úgy döntött, hogy marad, és majd ügyesen kitér az igazgató elvtárs elől.

Rejtély, hogy miből, de Károly egy idő után megérezte, hogy valami nincs rendben a vendégházban. Kérdőre vonta Margitkát, aki tagadott. Ezután Károly a rendszeresen hazavitt maradék húsokból nem volt hajlandó enni, adagját következetesen a kutájuknak adta, azzal, hogy valami mellékíze van, pedig az étel ugyanolyan gondosan készült, mint azelőtt.

Hála a sorsnak, az igazgató elvtárs hamarosan felfelé bukott. Margitka maradt mindenesnek a vendégházban. Lassan Károly is megbé-kélt, de ha lehet, még vadabb dühvel haragudott a „nagyfejűekre”. (Az egész históriát azon frissiben Margitka egyedül Marikának mesélte el teljes titoktartást kérve. Marikától csak jó néhány év múlva hallottuk mi, miután megesküdtünk, hogy a titkot megőrizzük.)

Telt az idő, és elérkezett a pillanat, amikor befellegzett a konzervgyárnak. A kialakult gyakorlat szerint először a nem termelő, nélkülözhető létesítményektől – üdülőttelep, sportpálya, vendégház, munkásszálló, könyvtár és a többi – szabadultak meg ebben az esetben is.

Margitkát egy nap értesítették, hogy nem konzervgyári dolgozó többé, hanem egy kis kft. alkalmazottja. A tulajdonos, aki a belföldi turizmusban volt érdekelt, hamarosan megjelent a vendégházban (mint kiderült, a felfelé bukott volt igazgató retyerutyájához tartozott). A három megszeppent embernek fűt-fát, forgalmat és fizetést ígért, aztán elviharzott. Vendégek sajnos nem jöttek. Ez egy ideig igen kellemes volt, később azonban egyre idegesítőbb. Nem is tartott csak néhány hónapig, azalatt Margitkáék, a főnöknő vezényletével, felérték a készleteket, hazahordták, amit a leltár megengedett. Már korábban is vigyáztak arra, hogy legyen elég „törési jegyzőkönyv”, nehogy nekik kelljen fizetniük, ha egyszer ellenőriznék őket!

Munkahelyének megszűnése után Margitkának, aki ötven felé járt, természetesen semmi esélye sem volt az elhelyezkedésre. Nem esett kétségbe: takarítást vállalt egy nem messze lévő háznál, egy másik helyre meg vasalni jár. Mostanában végképp felvitte isten a dolgát: a városban két idős hölgy, akik egymás szomszédságában laknak, és már nehezen mozdulnak ki otthonról (és ezt meg is tudják engedni maguknak), felfogadták amolyan általános ügyintézőnek: hol a patikában kell kiváltania a gyógyszereiket, hol befizetnie a csekket, hol a piacon bevásárolnia. A hölgyek egyelőre és szerencsére még megfőznek maguknak, így Margitkának sem takarítani, sem szakácskodni nem kell náluk. Színtiszta Amerika! Bár mostanság az egyik hölgy állapota egyre rosszabb, nehezen kel ki az ágyból reggelente és a hangulata sem a régi. Félő, a végén még elvész ez a ragyogó munkahely is!

A megrendelések megszűnése után felmondtak Károlynak is, aki míg tartott a munkanélküli segély, otthon volt, de nagyon nehezen viselte a sorsát. Irigykedve figyelte Margitkát, aki majdnem minden nap bekarikázott a városba, és leste, mikor ér már haza. Károly még „feketén” sem tudott elhelyezkedni. Mostanában, hogy a munka-

nélküli nyilvántartásból kikerült, a város foglalkoztatja közmunkán: társaival a parkokat gondozzák, múzeumi ásatásokon segédmunkát végeznek...

Mindketten arra várnak, hogy végre nyugdíjba kerüljenek, és hozza a postás havonta a pénzüket. Az egészségük sincs már rendben. Margitkának a szeme van állandó gyulladásban, hiába vizsgálták már mindenfelé, nem találták meg az okát és a gyógyszerét, pedig próbálkozott kórházban is, magánrendelésen is. Károlynak az ízületei mentek tönkre. Éjszakánként ég a térd, borogatja, de hiába. Kikopott a csípője is, ha leül, nehezen tápázkodik fel újra.

Nagyt változott a szomszédság is. A csendes környéken egyre-másra épülnek az úgazdagok házai. Most a földszintes, 300-400 négyzetméteres lakok divatosak. Külön szerencsájuk, hogy Lenke néni házának helyére az új tulajdonos csak egy nyaralót építtetett, de mióta elkészült, üresen áll, senki sem használja semmire. Margitkáék azóta is találgatják, mire jó ez. Lenke néni egyébként bekerült az öregek otthonába – a fia „jóvóltából”, aki nem akarta magához venni –, és először nagyon elveszettnek érezte magát, sokat sírdogált, aztán állandó tagja lett egy kártyázó társaságnak. A hozzá hasonló korú öregasszonyok között valósággal kivirult. Ha nem kártyáznak, nézik a tévét, ha az sem érdekes, emlékeikről beszélgetnek. Az időnként belátogató Margitkát örömmel fogadja, dicsekszik vele a többieknek: – Mintha a lányom lenne!

Fia és annak családja ugyanis feléje sem néz: elhelyezték a mamát, letudták a gondját.

Margitkáék hosszas töprengés után úgy döntöttek, eladják a házukat. Azt remélik, hogy a környékre tekintettel jó pénzt kapnak érte. Maguknak a városban vennének egy kisebb téglaházat kis kerttel. Ha bárhová mozdulniuk kell, nem jó már kerékpárra ülni, és idegennek érzik magukat az odatelepedő urak között is. Egyelőre nem tolonganak a vevők, magasnak tartják az árat, de húgomék úgy gondolják, kivárják a megfelelő ajánlatot: – Ráérünk, az időnként kitelik – mondják.

Kiskároly egyetért a szülői szándékkal, próbál ő is vevőt találni a házra. Hiába alakítottak ki neki elfogadható külön „birodalmat” a padlástérben, már réges-régen nem ott lakik. Az általános iskola

után a helyi mezőgazdasági technikumba járt. Mint utóbb bevallotta, utálta a mezőgazdaságot, de nem akart és nem tudott ellentmondani a szüleinek, főleg az apjának. Inkább jó eredménnyel elvégezte a rászabott penzumot. Igazából a különböző együttesek érdekelték, próbált is gitározni, de nem volt tehetséges.

Először a végzettségének megfelelően mégis egy környékbeli tsz-nél helyezkedett el, de vigyázott arra, hogy ne kerüljön a föld vagy a jószágok közelébe: elvállalta, hogy beül egy irodába kimutatásokat gyártani. Hamar rájött, hogy ez kevés az üdvösséghez, ezért beiratkozott egy vámügyintézői képzésre, amit aztán el is végzett. Ez lett a szerencséje. Amikor a tsz-t nagy hirtelen szétugrasztották, gyorsan átment egy vámkezelésre szakosodott kft.-hez.

Hasonló rugalmasságot mutatott partnerkapcsolataiban is. Könnyen udvarolt, és ha valamelyik lánnyal megszakadt a kapcsolata, nem búsult, hiszen hamarosan akadt másik. Felfogásával végül például járt: az ideig-óráig tartó viszonyok után szerelmes lett egy csinos, táncos lábú ifjú tanítónőbe, és rövid idő elteltével összeházasodtak. Nagy lakodalmukon a szüleim is ott voltak. Idegenkedve figyelték, milyen kihívóan, felszabadultan táncol az ifjú asszony boldog-boldogtalannal.

Az ifjak igen jól érezték magukat a világban, tőlünk is elkérték a dunakanyari nyaralót egy hétre, s amikor odaadtuk, majd visszahozták a ház kulcsait, volt alkalmunk megbeszélni velük, mit is gondolnak a világról. Kiskárolynak tetszett a vámügyintézés, hiszen tőle is függött, mikor indul neki a nagyvilágnak egy-egy kamion, felesége pedig igen alaposan elmagyarázta Évának, milyen egyszerű és nagyszerű dolog a nebulókat oktatni. Az egy pillanatig sem zavarta, hogy Évának ezen a téren mintegy harminc évvel több tapasztalata van már.

A lányos szülők segítségével az ifjú pár beköltözhetett egy két-szintes városi ház egyik kis lakásába, ahol teljes volt az összkomfort, föld meg jószág nélkül, így nem kellett egyikkel sem kínlódnia...

Egy ideig vígan éltek, mígnem Kiskárolyt figyelmeztette az egyik barátja: nézzen már jobban utána, merre jár, mit csinál ifjú hitvese. Az asszonyka ugyanis szorgalmasan mesélt olyan értekezletekről, tantestületi megmozdulásokról, amelyekről hamar kiderült, kitalá-

ciók csupán. Kiskároly ráébredt: a táncos lábú ifjú tanítónő bizony csalja őt. Büszkesége nem engedte, hogy hosszasan faggatózzon, né- tán feleslegesen rimánkodjon, hamis esküt csikarjon ki feleségéből. Tudta, csak egy megoldás lehetséges: el kell válni. Ebből sem csinált nagy gondot, hiszen nem formális válásban már volt gyakorlata. Csupán azt kellett kitalálni: mi legyen a közös lakással? Sikertült megállapodniuk: az ifjú hölgy átköltözött új hódolójához (azóta már össze is házasodtak, van egy kislányuk is), Kiskároly pedig vállalta, hogy két év alatt kifizeti volt hitvese szüleinek a lakás felét.

Az adósság terhe miatt Marika és Margitka – férjeiket kihagyva a történetből – megbeszélték: megkérdezik Jocót, adna-e kölcsön pénzt unokatestvérének, Kiskárolynak, a tartozás egyösszegű kifizetéséhez. Jocó hajlandó lett volna erre, két feltétellel: az összeget banki kamatokkal növelten kapja vissza, és a lakás a kölcsön teljes törlesztéséig az ő tulajdonaként szerepeljen. Nem igazán vonzó feltételek – unokatestvérek között.

Kiskároly nem is kért ebből. Keményen törleszt azóta is, és szingliként éli az életét. Azt állítja, hogy ez a lehető legjobb állapot: senkinek sem tartozik számadással, hogy merre jár, mit csinál, mikor fekszik, mikor kel; dolgozik, kocsmázik vagy a barátaival tölti idejét. A vele való beszélgetésekből kiderült: tud a globális környezetszennyezésről, világméretű energiahiány kialakulására számít, és azt vallja, hogy az emberek közötti kapcsolatok minden szinten pusztulóban vannak. Számára ezek amellettszólnak, hogy mindenkinek csak a saját maga kedvére kell élni: nincs szükség állandó társra – nehogy már gondoskodni kelljen róla! –, legfőképp pedig nem kell gyerek!

Önmaga ellátását Kiskároly nagyon ügyesen megszervezte: az anyja mos és vasal rá, de takarítani nem engedi be a lakásába. Hétvégeken rendszeresen a szüleinél ebédel, ha fogára való ennivalót kap, hagyja, hogy Margitka csomagoljon neki. Van egy kitűnő kérekpárja, amíg az idő engedi, azzal jár. Rendszeresen úszik, szeret szaunázni és a teniszezésre is rákapott. Mindehhez kialakult egy baráti társaság, amit összetart a jó vendéglői törzshely is. Csakhogy az EU-csatlakozás miatt azon a környéken, ahol dolgozik, egyre kevesebb vámosra van szükség. Szerencsére Kiskároly még időben rájött

erre és gyorsan átigazolt egy szeszfélekét forgalmazó kft.-hez, ahol a járóidő szabályozásához szükséges adminisztrációt intézi. A kft.-t vezető házaspár jó ismerőse még abból az időből, mikor Kiskároly még vámos volt és sok szívességet tett nekik, így reméli, hogy munkahelye nemcsak ma, holnap is lesz.

Kisebbik öcsém, Lajos, rokkantan, beteg feleséggel

Képességei alapján Júlián és rajtam kívül még Lajos öcsém is kijuthatott volna abból a környezetből, amiben nevelkedett. Születési évének dátuma – 1949 – azonban már jelzi: mire ő odajutott volna, hogy kiszakadjon, már elmúlt a „hőskor”. Nem kedvezett öcsémnek az sem, hogy születésének idején még csak nővérünk, Júlia került el a háztól, így neki hosszú ideig csupán a sokadik gyerek szerepe jutott.

Lajos életvidám, kiemelkedően értelmes kis lurkó volt, aki iskolai tanulmányait a nyolcadik osztály végéig játszva teljesítette. Korán rákapott az olvasásra. A helyi könyvtár közel volt az iskolához, és ő, mivel a tudnivalókat már az órákon megjegyezte, sok időt töltött ott. Falta a könyveket, amit az igen segítőkész könyvtárosok a kezébe adtak, és meg is jegyezte, amit elolvasott. Kitűnő emlékezőtehetségét csak felnőtt korában kezdte ki az alkohol, addig veszélyes volt vele vitatkozni, mert legtöbbször az derült ki, hogy neki van igaza.

Olvasmányai nagy hatást tettek rá, a leírtakat intenzíven átélte. Már felnőttként visszaemlékezve nevetve vallotta be, hogy egyszer kezébe akadt valami történelmi ponyva. A történet szerint a vár ura az életére törő gazokat úgy veszejt el, hogy mikor azok, köpenyük alatt gyilokkal, az éj sötétjében a várfal mellett lopakodnak, egyszer csak megnyílik a lábuk alatt egy titkos süllyesztő, és a mélybe zuhannak... Innen kezdve a poros alföldi kisváros utcáin egy ideig világos nappal is a járda helyett inkább a kocsúton baktatott, mert sosem lehet tudni...

Lajost elsősorban a történelem és az irodalom érdekelte. Olvasmányai segítségével igen hamar szinte hibátlanul el tudta helyezni

értékrendjében a körülötte lévő embereket és a világban zajló, hozzá is eljutó politikai eseményeket.

– Kádár szerintetek áruló vagy sem? – szegezte nekünk a kérdést 1963-ban, mikor Évával hazalátogattunk. Ő ekkor 14 éves volt. Családon belül nem titkolóztunk, elmondtuk a véleményünket (megegyezett az övével). Viszont arra kértem, ne terjessze, mit gondolunk. Legyen nagyon óvatos, ha mással ilyesmiről beszélget. Megvető pillantását elviseltem, tíz év volt közöttünk.

Lajos másképpen viszonyult a magántulajdonhoz is, mint én. Ha tíz évvel korábban mi cseresznyézni mentünk, az idegen kertekben igyekeztünk úgy közlekedni, hogy a „tolvajlásnak” ne maradjon nyoma: inkább csak ritkítottuk a termést. Lajos öcsém ötödik általánosban, mikor őrsvetető-helyettessé választották, meghívta az őrstagjait ünnepi cseresznyezésre. Az iskolából kivonult kis csapatnak azt „elfelejtette” megemlíteni, hogy a cseresznyefák, amelyeket a fiúk megrohamoztak, nem a mi kertünkben vannak. A „hordának” esze ágában sem volt az óvatosság: szedték a gyümölcsöt, ahogy jött. Ha nem bizonyult elég érettnak a szem, ledobták a földre, szanaszét köpködték a magokat.

A kertek tulajdonosainak szemében az őr „látogatása” felért egy tatárjárással és nem is hagyták annyiban. Természetesen tudták, honnan fúj a szél. Megkeresték anyánkat és elmondták neki, mi történt, azzal, hogy az iskolában is panaszt tesznek.

Anyánk általában igyekezett minden gyerekes csínytevést saját maga elrendezni, egy-egy pofonnal vagy sarokba térdepeltetéssel, esetleg mindkettővel megbüntetve a „bűnöst”, ha súlyos volt a vétek. Ebben az esetben az iskola említésétől úgy megijedt, hogy a történeteket elmondta este a hazaérkező apáknak is. Nem tudni, őt mi háborította fel jobban öcsém viselkedésében: a tulajdon szentségének ilyen nyilvánvaló semmibevevése vagy az, hogy az iskoláig is visszajuthat a történet. Tény, hogy ez volt az egyetlen alkalom kisebbik öcsém életében, amikor kapott apántól egy nagy pofont.

Kifejezetten human érdeklődése ellenére Lajos a nyolcadik után gépipari technikumba került, abba a kisvárosba, ahol Júlia nővérünk élt. A józan ész abban az időben azt diktálta, hogy jobb a műszaki pálya, mint a human.

Ezt a megoldást Júlia találta ki és a maga rámenős stílusával anyámnál és öcsémnél is keresztül vitte az akaratát. Annyiban igaz a volt, hogy a humán pálya – az előrelépés szempontjából – nem ígért semmi jót: a nemzet napszámosának lenni vagy senyedni egy újság szerkesztőségében, esetleg egy múzeumban, nem volt igazán sokat ígérő lehetőség egy majdan családot is alapítani vágyó férfinak, aki onnan indult, ahonnan az öcsém is. Júlia abban tévedett, hogy a racionalitáson túl lehet hivatástudat és ismeretvágy is a világon, hajlam, amely ellentmond a szűken értelmezett józan észnek.

El kell azonban ismerni, hogy Júlia nem volt egyoldalú, odafigyelt arra is, hogy Lajos képet kapjon az igazi értékekről. Vasárnaponként, mikor vendégül látták – majdnem minden hétfőjén náluk ebédelt –, klasszikus zenét hallgattak lemezzel vagy a bécsi rádióból, és elvitte öcsénket egy-egy kiállításra, színházi előadásra is.

Annak ellenére, hogy a műszaki ismeretek továbbra sem vonzották Lajost, jó átlagos eredményt felmutatva végezte el a gépipari technikumot. Közben elég jól is érezte magát, focizott, pingpongozott, kirándult – és változatlanul sokat olvasott.

Az érettségi után azonban nem volt hova lennie: a kollégiumban nem maradhatott, nővéréhez nem költözhetett, albérletben lakni nem akart, visszament hát a szüleinkhez. Nem sokáig élvezte újra az anyai gondoskodást, elvitték katonának. Ott kapott rá – akkor még csak módjával – az italt. Hamar kiderült róla, hogy intelligensebb az átlagnál: bekerült írnoknak. Egy írnok mindig tehet jó szolgálatot a bajtársainak, azt pedig illik honorálni, például meghívással egy kis sörözésre...

Mikor a katonaságtól leszerelt, úgy látszott, egyenesbe jut. Ott-honról mindenki kirepült már, Jani megházasodott, a két nővérünk is férjhez ment. Ő, mint legkisebb gyerek, lelki támaszként is nagyon jól jött a kiürült házban magukat idegenül érző szüleinknek.

Még külön szobát is kapott: a gang utcai végéből leválasztottak neki vagy tíz négyzetméternyi. Kicsit alacsonyan volt ugyan a mennyezet, de egy olajkályha így könnyebben be tudta fűteni télen.

Munkahelye is lett: az akkoriban induló konzervgyárba vették fel, váltott műszakba. A gépkezelői munkakört ellátnia nem volt

nehéz, de felismernie sem, hogy ez nem az ő világa. A munka monoton volt, üzemzavar ritkán adódott. A munkatársakkal érdemben beszélgetni őt érdeklő dolgokról szinte lehetetlen volt. A többiek a mezőgazdaságot éppen elhagyó, de ahhoz még ezer és egy szálal kötődő, a világ, a politika és az irodalom iránt nem nagyon érdeklődő emberek voltak. Városi társaságot sem talált magának: azzal, hogy másutt járt középiskolába, kiesett a helybeliek közül, az esetleges beilleszkedést pedig a munkarendje is akadályozta.

Egy év után úgy gondolta, pályát változtat: jelentkezett a szegedi egyetemre magyar–történelem szakra. Inkább legyen nevelendő gyerekek, mint lelketlen gépek között. A felvételije nem sikerült. Az egyetemen nyilván el is csodálkoztak: gépipari technikai érettségivel, katonaság után, fizikai munkakörből valaki magyar–történelem szakos tanárnak jelentkezik.

Ekkor még nem adta fel. Továbbra is szorgalmasan olvasta a klasszikusokat, de új folyóiratokat és az *Élet és Irodalmat* is, a politikai eseményekben naprakész volt. Egy év múlva újra megpróbálta: újból nem vették fel.

Ez a kudarc döntően befolyásolhatta a sorsát, bár a gondok nem jelentkeztek azonnal. A gyárban még egy ideig felfelé ívelőnek tűnt a pályája: kiemelték, tanfolyamra küldték, művezető lett belőle. Lejárt a gyári focicsapatba is, ahol megszerették csupa szív, megbízható játékaért. Az is kiderült, hogy szívesen marad mérkőzés után a többi kocsmába betérővel: együtt örül a győzelemnek vagy bánkódik a vereség miatt, és megiszik annyit, mint bárki más...

Eljött az az idő, amikor házasodni kellett volna, hiszen túl volt a katonaságon, önálló keresete volt, ráadásul az öcsém nagyon szerette a gyerekeket. Hozzá illően értelmes, érdeklődő lányt azonban sehogy sem talált. Anyánk aggodalommal figyelte, hogy nincs senki a „láthatáron”. Félénk rákérdezéseit, ajánlkozásait, hogy majd ő is „körül néz”, öcsém ingerülten utasította el. Kettejük kapcsolata különben is feszültté vált. Mivel a többi gyerek már nem volt otthon, anyánk minden figyelme, szeretete, törődése rá irányult. Annak ellenére, hogy immár felnőtt ember lett a „kisfia”, mindig szerette volna tudni, mikor megy, mikor jön – és azt is, merre jár... Amikor először fordult elő, hogy előzetes bejelentés nélkül egész éjszakára

kimaradt, anyám a külön szobájából dél körül előkerülő, szemmel láthatólag nyüzött fiára támadt:

– Hol a fészkes fenében kódorogtál az éjjel?

– Ha azt mondom, próbálja meg eltalálni? – szólt a szemtelen válasz.

– Éjszaka szerencsére még nincsenek nyitva a kocsmák. Szóval nőnél voltál.

– És ha igen? Kezdenék inkább visszabégetni a birkáknak?!

(Az egyik szomszédunk foglalkozott birkatartással. A feleségével állítólag hetekig nem szóltak egymáshoz, de ha egy birka bégetett, a gazda azonnal visszabégetett neki, és a két hangot csak gyakorlott fül tudta egymástól megkülönböztetni.)

– Biztosan valami rosszlány lesz az – próbálta anyánk kiugrasztani a nyulat a bokorból.

– Nem volt az rossz, hagyta magát. Inkább csináljon egy rántottát, éhes vagyok – morogta öcsém.

– Persze, rántottát... Gyere, öltözz fel, ülj asztalhoz, már rég kész az ebéd...

A kettős szorításból – múltó idő, hiányzó gyerekek – csak egyfelé volt menekülés: találni valakit, akivel együtt tud élni, és gyerekeket is szül neki. Hosszas keresgélés után – öcsém már elmúlt harminc – úgy vélte, megtalálta párját Ibolya személyében.

Ibolya ugyanabban a gyárban dolgozott az egyik üzemvezető titkárnőjeként. Mikor öcsém szemet vetett rá, már túl volt a „virágkorán”, szinte lemondott már arról, hogy valaha férjhez megy. A rossz közérzet, az elkeseredettség egész gyerekkora óta kísérte: egy szem húga állandó csodálat tárgya volt, Ibolyának a szürke kisegér szerepkör maradt. Az is rontotta hangulatát, hogy szülei korán elváltak apja iszákossága miatt, az anyja és a nagymama pedig állandóan a szép kisebbik lányt kényeztette. Ibolya – saját megítélése szerint – csak arra volt jó, hogy tizenhét évesen, miután az általános iskolát és a gép- és gyorsíró tanfolyamot elvégezte, „rásózzák” a nagybetegé vált nagymama gondozását. Meg volt győződve róla, hogy a nagymama szándékosan elhagyja magát, nem is beteg annyira, mint ahogyan mutatja. Egy évig bírta csak az ápolást, akkor fellázadt, összeveszett mindenkivel a családban, elment adminisztrátornak és albérletbe költözött.

Mikor öcsém megjelent az életében, ebben az albérletben találkoztak. A hely elég zsúfolt volt, ugyanis Ibolya összegyűjtött egy komplett szobabútorra való pénzt, és a stafíringját „előre” meg is vásárolta. Csöndesen, visszavonultan élt, esténként nézte a tévét, lefekvéskor még egy-egy könnyedebb hangvételi regényt is kezébe vett, és a gyorsabb elalvás érdekében felhajtott egy kupica likőrt is.

Lajos öcsém egyre gyakrabban maradt éjszakára is Ibolyánál. Mikor kiderült, hogy a lány a harmadik hónapban jár, elhatározták, hogy összeházasodnak. Öcsém csak ekkor vitte el őt a szüleihez. Anyánk látta, hogy Ibolya csúnyácska, de meg volt győződve arról, hogy egy házasságban nem a szépség a legfontosabb. Apánk kevésbé volt elégedett: mikor kikísérték őket és visszaléptek a kisajtón, tőle szokatlan hevességgel kiköpött a szerinte csúf, karó sovány lány után, így fejezve ki véleményét. Amikor a viszontlátogatás alkalmával az albérletben meglátta a komplett szobabútort, megnyugodott: nem akárhogy kezdik az életüket!

Az ifjú pár „nászútra” a mi tahitótfalui nyaralónkba jött fel. Mikor Ibolya fürdőruhára vetkőzve megjelent, Lajos öcsém, a boldog ifjú férj odaszólt feleségemnek:

– Ugyan, nézd meg ezt a csontkollekciót! Tisztára olyan, mintha most szabadult volna Auschwitzból!

Ibolya sértődötten elvonult, bár nem volt fogalma sem arról, mi is az az Auschwitz. A kis affér ellenére közös életük jól indult. Kiutaltak ugyanis az ifjú párnak egy másfélszobás szolgálati lakást a gyári lakótelepen, tekintettel öcsémre, aki időközben állandó nappalos főművezetője lett üzemének – nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy – teljesen tudatosan – a vállalati KISZ-vezetőség munkájában is szerepet vállalt.

Ebbe a lakásba került be a nevezetes szobabútor, ide született az első gyerek, Kislajos is, aki kezdetben elég sokat betegeskedett. Olyankor, mint Jani családjában, náluk is nagy volt az ijedtség. Görcsösen betartottak ugyanis minden szabályt: szoptatás eleinte háromóránként, súlymérés szopás előtt és után, napi séta a friss levegőn, ha esik, ha fúj meg a többi.

Anyám ebben az esetben kommentár nélkül figyelte az „ingyen

cirkuszt”, ahogyan ő nevezte: már az Irén–Jani pár esetében rájött, hogy az anyós beleszólása csak olaj a tűzre.

Minden alkalommal, amikor öcsém arra ment haza, hogy Kislajos nem evett rendesen, netán fáj a hasa, a szemrehányások özönét zúdította az egyébként is megrettent Ibolyára. Miután kidühöngte magát, elviharzott a sarki kocsmába, hogy a haverok között egy kis biliárdozás meg némi alkohol segítségével lecsillapodjon. Mikorra visszatért, már Ibolya is nyugodtabb volt: idegnyugtatónak ő is felhajtott egy-két pohárkával az otthon rejtegetett üvegből. Így aztán az is megesett, hogy mindketten elaludták a soron következő szoptatás idejét, ez pedig megfelelő nyitány volt a már reggel rossz hangulatban induló másnaphoz...

Szülés után Ibolya természetesen nem ment vissza a munkahelyére, hiszen Kislajost csak nem bízta rá a bölcsődére! A főzéssel sem fárasztotta magát: az üzemi konyhán elég jóízű volt a koszt, és öcsém haza tudott ugrani az ételhordóval, a lakótelep pár lépésre volt a gyárkaputól. Délelőtt Ibolya különben is sétáltatta Kislajost a friss levegőn, közben elbeszélgetett a többi kismamával, akiket jól ismert még a gyárból. A pletykák, a tévéműsorok, a családi események mindig adtak annyi témát, hogy elteljen a délelőtt. A délutánt rövidítette a közös ebéd, azután egy csöppnyi pihenés, majd következett az esti műsor a hazaérkező férj szemrehányásaival meg a televízió bámulásával. Az éjszakai virrasztást pótló gyors elalvást egy titokban felhajtott pohárka szesz tette könnyebbé.

Életük egyhangúságát az szakította meg, hogy öcsém hírért vette: a gyár középvezetői egy kicsit távolabb a gyárteleptől – rendkívül kedvező feltételekkel – sorházépítésbe fognak. A tervet a tanács ingyen telekkel, a gyár az építkezéshez szükséges gépek kölcsönzésével támogatta.

Lajos úgy érezte, ezt a lehetőséget nem hagyhatja ki, elvégre ő is a „jobbak” közé tartozik. Akik ott építkeznek, azok a közvetlen munkatársai vagy főnökei. Nagyjából egy korosztályhoz is tartoztak, együtt kártyáztak, közülük néhányval gyakran találkozott a közeli kiskocsmában is... Azt kihagyta a számításból, hogy a többieknek hátorszájuk is volt: vagy megtakarított pénzük, vagy jó anyagi helyzetben lévő szüleik, vagy legalább a szakmunkában segíteni kész rokonság.

Neki mindebből a sok testvér, rokon ellenére szinte semmi sem jutott: a szülők nem tudtak segíteni, testvérei pedig ugyanott tartottak, ahol ő, kapaszkodtak kifelé a nincstelenségből, nem volt se pénzük, se energiájuk másra.

Mivel a gyár kedvezményes kölcsönrel hozzájárult az építőanyagok beszerzéséhez is, Lajos úgy döntött, hogy belevágnak az építkezésbe. A látszat kedvéért Ibolyával is megtanácskozta a dolgot. Nagy volt az öröm: a kétszintes lakásban lesz hová tenni a második gyereket. A garázsban a majdani autónak, a kiskertben a virágoknak, a konyhakerti részben pedig a zöldségféléknek lesz majd helye.

Az építkezés a tavasz kezdetén gyors ütemben beindult. Öcsém munkaidő után átöltözött és indult ki a helyszínre, ott is töltötte az időt késő estig. Az építőtársakkal mindent közösen döntöttek el: milyen sorrendben haladjanak a gépek, hol helyezték el ideiglenesen az eltávolított földet, kivágjanak-e egy félig útban lévő fát vagy hagyják meg, legyen majd hol közösen hűsölni a következő nyáron. A vérmesebbek már arról beszéltek, őszre talán be is költözhetnek.

Látva milyen szépen haladnak, hazalátogatásunk alkalmával minket is győzködött az öcsém, hogy ott, ahol dolgozunk, vágjunk bele egy családi ház építésébe. Ha meg olyan gyávák vagyunk, hogy nem vállalkozunk, segítsük őt – biztos ki lehetne juttatni tőlünk is, a gyárból, egy szállítmány „hulladék vasat”! Ha az üzemrendszert főnökével megegyezek, hogy a portán ne ellenőrizték szigorúan a kihajtó teherautó rakományát, akkor belefér a szállítmányba vadozatú betonvas is, ami most neki nagyon kéne!

Mikor nemet mondtam, Jani öcsémet hozta fel példaként. Ő küldött neki egy rakomány „hulladékfát”, arról az építkezésről, ahol éppen dolgoztak: vadozatú collos deszkák, gyalult gerendák is voltak közte! Jani legalább így segít, ha már ideje nincs: hét közben és hétvégén is magának keresi a pénzt.

A hurrá hangulat nyár végéig tartott. Akkorra már szerkezetkész volt a sorház és kiderült, kinek van pénze a belső munkákhoz, kinek nincs. Megszűntek a közös szalonnasütések, a sörözgetések a szabadban, széthullott az együtt induló csapat. Öcsémnek annyi pénze maradt, hogy megvegye a soron következő munkához az anyagot, de a beépítéssel egyedül kínlódott, ezért nagyon lassan ha-

ladt. Egyre hamarabb sötétedett, és bár kisebbik hógunk férje, Károly szerelt ugyan Lajosnak ideiglenes világítást, barátságatlan volt ott küszködni egyedül. Így a munkával töltött idő egyre rövidült, a kocsmára jutó pedig egyre hosszabbodott.

Ez addig tartott, míg egyszer Ibolya öt óra felé arra sétálva a gyerekekkel, már nem az új lakásban, hanem a szokott kocsmájában találta meg a férjét. Akkor elhatározták, hogy műanyag fóliákkal téliesítik a lakást, és majd a tavasszal jöhet a folytatás...

A téli szabadidőt öcsém olvasással töltötte, de az újságokat már hanyagolta. Csak a focihíreket figyelte, erről akkor még nem szokott le, klubcsapataink és válogatottunk egyre gyászosabb szereplése ellenére sem. Az olvasás eredménye – mint korábban is – olyan kérdések voltak, amelyeket – helyben nem találván méltó partnert – velünk tudott csak megbeszélni.

Megpróbálok visszaidézni néhány számunkra emlékezetes, részben szokványosnak, részben szokatlannak mondható témakört, amit hármasban tárgyaltunk meg – Éva, öcsém meg én –, az évi három-négyszeri hazalátogatásunkkor.

A szóba került témák és állásfoglalásaink jól jellemzik a szereplőket és a kort is.

– Mi lenne a jobb a tömegeknek: a (proletár)diktatúra vagy a demokrácia? A kettő közül melyik vezet gyorsabban a jólét megteremtéséhez? – kérdezte öcsém türelmetlenül, alighogy túlestünk a kölcsönös üdvözléseken.

– Demokráciát sajnos még kis közösségekben sem lehet tartósan megteremteni – szölt Éva válasza, aki ezt a tapasztalatot nap mint nap leszűrhetette az általános iskolai osztályokban, de a főiskolai diákok között is. – Ha demokratikusan próbálok valamit megoldatni velük, kísérletemet gyöngeségként értékelik, és azonnal megpróbálnak visszaélni a helyzettel. Egy-egy személy vagy csoportcska szinte azonnal előnyre akar szert tenni a többiek rovására.

– Ezt én is csak megerősíteni tudom a gyári tapasztalatból – helyeslem Évának. – Legyen szó műszakbeosztásról, fizetésemelésről, elvégzendő munkáról, üdülési lehetőségek elosztásáról, bármiről, mindenki kizárólag a saját érdekét nézi, fűtyül a másokra. A dik-

tatúra végképp egy szűk rétegnek jelent privilégiumokat. Megoldást mi nem tudunk.

– Épül és rothad? – hangzott öcsém következő kérdése.

Az első ige a szocializmusra vonatkozott. Ha ez a kérdés elhangzott, mindig legfrissebb gyári tapasztalatainkat cseréltük ki. Nagyon sok hasonlóság volt munkahelyeinken: azonos volt a gyárkapun belüli rejtett munkanélküliség, hogy sok főnökeleség kávézgatott naphosszat vagy ápolta körmeit, fésülgette frizuráját jó fizetésért. A gyakran felesleges adminisztráció ellenére áttekinthetetlenek voltak a termelési költségek mindkét helyen és még sorolhatnám...

Közös megállapításunk így ismételten az volt, hogy a szocializmus nálunk feltehetőleg épül, de csak az biztos, hogy végtelenül nehézkesen és lassan...

A rothad igével akkoriban a kapitalizmust jellemeztük. Mivel én többször eljutottam Nyugatra, igyekeztem nyitott szemmel járni, bár a lehetőségeim korlátozottak voltak. Ugyanis napközben tárgyaltunk, délben és sokszor este is a partnereink „szórakoztattak” bennünket. A szórakoztatás többnyire vacsoráztatásból állt valami jobb étteremben, de például a franciák egyszer elvittek bennünket egy olyan kabaréba, ahol az akkori belpolitikai aktualításokat figurálták ki, biztosan nagyon szellemesen, de közülünk senki sem értett egy szót sem az egészből. A köznapi életből vajmi keveset láttam, de az nyilvánvaló volt, hogy sokkal jobban élnek, mint mi. Azt is tapasztaltam, hogy a munkaszervezésük jobb – időnként gyárlátogatásra is vittek bennünket –, a munkaidőt intenzívebben használják ki. Ennek fejében a szabadságukat olyan helyeken tölthetik teljes természetességgel, amiről mi legfeljebb csak olvashatunk és álmodozhatunk. A következtetésem a látottak alapján az volt: lehet, hogy a kapitalizmus rothad, de nem látszik rajta.

– Érvényesül-e a tehetség minden esetben a mi viszonyaink között? – szolt a kérdés más alkalommal.

Ebben Éva és közötttem sem volt egyetértés akkoriban. Éva azzal érvelt, ha valaki nem jut kellő időpontban úszómedencébe, edző vagy hozzáértő szeme elé, nem derülhet ki róla, hogy kitűnőek az adottságai az úszáshoz. Ha valakinek nem adnak a kezébe ping-

pongütőt, sohasem derül ki róla, hogy különleges érzéke van ehhez a játékhoz...

Én a valószínűséggel érveltem. Valószínű, hogy valaki találkozik a vízzel, valószínű, hogy kezébe kerül egy ütő. Ma már belátom: kicsi az esély arra, hogy képességek és lehetőségek találkozzanak, és ehhez a szerencsén kívül szinte elengedhetetlen a családi támogatás is.

– Kisemberként lehet-e valaki boldog? A gazdagság, a vagyon elengedhetetlen feltétele-e a boldogságnak?

Éva egy akkor olvasott amerikai regényre hivatkozva azon a véleményen volt, hogy gazdag házastársak is veszekedhetnek egymással valami hihetetlen kegyetlenséggel és dühvel az akárhány lóerős luxuslimuzinban is. Élhetnek a saját nagy ház két különböző emeletén teljes kiszolgálás mellett úgy, hogy kizárólag a gyűlölet köti őket egymáshoz akár egy életen keresztül.

Én elfogadtam az érvelését: „nem kell a pénz a boldogsághoz”, de azért jó, ha van a háznál.

– A kapcsolatok számítanak többet vagy a képességek?

Én naivan azt állítottam, hogy értelmes „igavonókra” mindenütt szükség van, a jó teljesítményt előbb-utóbb észreveszik, honorálják. Abban igazam volt, hogy tényleg kellene mindenféle szervezetben olyanok, akik a hátukra veszik az egész kócerájt. Csak abban tévedtem, hogy az elismerés nem maradhat el...

– Az emberi sors alakulásában a szükségszerűnek vagy a véletlennek van-e nagyobb szerepe? Az, hogy ti ketten jól összejöttetek, szükségszerű volt vagy véletlen? (Nyilván az esett rosszul neki, hogy mi jól megvoltunk, ő pedig bizonytalan és szerény képességű társa mellett magányosnak érezte magát.)

– Miért van szüksége az emberiségnek hitre? Miben különbözik a hívók hite a mennyországról a kommunisták szebb jövőbe vetett hitétől? Mindkettő a bizonytalan és ellenőrizhetetlen jövőbe vetíti ki illúzióit! Mi szükség van a papokra? Ha az Úr mindenható, minek neki a közvetítők serege? (Abban maradtunk, hogy jó hinni valamiben, de nekünk ez nem megy. Papokra szerintünk sincs szükség.)

– Az ember jónak születik vagy rossznak? Mi az, amit magával hoz, mi a szerepe a nevelésnek? Az öröklött tulajdonságok megvál-

toztathatók-e a nevelés által? Ha igen, milyen mértékben? (Éva a nevelés szerepét tartja döntőnek, én az öröklött tulajdonságok nagyobb fontosságában hiszek.)

– Elpusztítjuk-e magunkat atomháborúval, vagy a természetet tesszük tönkre, és így szűnnek meg az emberi élet feltételei a földön? (Az ember korlátoltsága miatt mi sem vagyunk optimisták.)

Természetesen értettük, hogy ezek a kérdések egy magányosan bajlódó lélek jajkiáltásai. Rossz volt, hogy nem tudtunk érdemben válaszolni a nehéz szívvel megfogalmazott gondolatokra. Megfelelő ismeretünk, tudományos érveink nem voltak, a hitünk is hiányzott.

Az öcsém még egy évig – gyakorlatilag egyedül – rengeteget kínlódott a lakás felépítésén, így jutottak el a beköltözésig. A garázs persze üresen tátongott: szerszámokat, még felhasználni remélt építőanyagokat, két rozszant kerékpárt tartottak benne. Autó azóta sem állt még ott, nem is fog, amíg öcsém a tulajdonos. Kiadni sincs kinek: azon a környéken akinek kocsija van, garázsa is van hozzá. (Egy macska viszonylag hamar felfedezte, hogy ott megbújhat, kölykezhethet, így macskák birodalma lett a mintegy 18 négyzetméter. Kisebbségi öcsémnek igen sok fejfájást okozott a felesleges kismacskák elpusztítása. Ezeket agyon kellett volna verni vagy élve eltemetni, vagy vízbe fojtani. Neki egyikhez sem volt elegendő lelkiereje. A megoldást Jani bátyánk jelentette, csak szólni kellett neki, ment és intézkedett.)

Az új lakásban, mivel volt elegendő hely, megszülethetett a tervezett második gyerek, Jutka is. Világrajöttét más nem indokolta. Ibolya nem győzte gondozni a két gyereket, a férjét, vezetni a háztartást. Judittal korántsem volt annyi cirkusz, mint a testvérével. Anyám borzadva mesélte, hogy egyszer váratlanul odament reggel kilenc óra tájban, és a menyét még ágyban találta! Természetesen a napi takarítás elvégezetlen, a konyhakertben gaz ette a veteményt, a virágoskertben pedig néhány tő még ki nem száradt rózsza kókadozott... (Ibolya a munkahelyére sem ment vissza, később sem, minden feladattól visszaretent, mindenért, mindentől szorongott. Kiderült, hogy idegbeteg, és fokozatosan alkoholistává is vált.)

Öcsém sem figyelte a kislányára: iszonyú csalódás érte a munkahelyén, nem vették át a gyár új induló részlegébe, pedig előzetesen

megígérték neki. Olyan kis helyen, ahol mindenki mindent tud a másiktól, a gyár vezetői nyilván hallottak Lajos öcsém alkoholizálásáról.

Bánatában még több időt töltött és még több pénzt költött a kocsmában. A hasnyálmirigy-sorvadás és a cukorbetegség így szinte törvényszerű volt, az öcsém kórházba került. Gyógyszereket kapott és szigorúan a lelkére kötötték, hogy a továbbiakban egy csepp alkoholt sem ihat, egy szál cigarettát sem szívhat, ha életben akar maradni.

A tartós táppénzt Lajos nem engedhette meg magának. Saját kérésére munkaképesnek nyilvánították, egy időre még visszamehetett a gyárba. A pénz többek között arra kellett volna, hogy leválasszák az emeleti helyiségek fűtését, ám erre már nem futotta az egyedüli keresetéből. A két kamasz gyerek így hideg szobákban aludt fenn: az apjuk keserűen tréfálkozott velük, hogy az alvás ilyen körülmények között egészséges csak igazán.

A munkába álláskor öcsém felrúgta a cigarettára vonatkozó tilalmat. Kezdetben csak napi öt szálát engedélyezett magának, aztán fokozatosan eljutott a napi egy dobozig. Az italra vonatkozó tiltást is áthágta: „köztudott”, hogy a vörösbor segíti a hiányzó vörös vérszettek képződését...

A kiimádkozott orvosi engedéllyel csak rövid ideig tudott munkába járni. Közbejött a rendszerváltozás: az alföldi konzervgyárak elvesztették keleti piacaikat, a termelés szép lassan megszűnt. Próbálkoztak még ezzel-azzal egy darabig, de közben kénytelenek voltak egyre több embert szélnek eresztetni. Öcsémet az első között küldték el, és egy ideig munkanélküliként tengődött. Mi is próbáltuk segíteni, rendszeresen küldtünk pénzt, noha tudtuk, hogy annak egy része kocsmaiba, más része üdítő italokra, ropira meg chipsre megy el. A kialakult szokásaikon nem tudtak, de nem is igyekeztek változtatni.

Végül Lajos rokkantnyugdíjas lett. Így el tudta vállalni anyánk felügyeletét, aki egyre inkább rászorult a gondozásra. Öcsém visszaköltözött a szülői házba, abba a kis szobába, ahol házassága előtt lakott. Bevásárolt, ügyelt rá, hogy anyánk rendszeresen egyen. A főtt ételt egy ideig Jani bátyánk hordta, egyszerre két napra valót. Mikor Jani felesége kikerült a tsz-konyháról és már nem jutott ingyen

ennivalóhoz, nem tudtak többé ebédet szállítani. Anya a szociális gondozók jóvoltából jutott meleg ételhez, ami ugyan csapnivaló volt, de a semminél jobb.

Lajos eleinte figyelmesen, aztán már teljes fásultsággal hallgatta anyánk gépiesen ismétlődő kérdéseit, amit az agyér-elmeszesedése idézett elő. Egy ideig még próbált érdemben válaszolni, de mikor rájött, hogy anyánk agyában csak a kérdések rögzültek, a válasz már nem jut vissza, csak mordult egyet:

– Megint kezdi?

Amikor anyánk agya végképp elborult és a legelemibb szükségletein sem volt képes uralkodni, más megoldást kellett találni. A szociális otthon a halálos ítélet lett volna számára. Marika húgom vállalta hát el a további gondozását, s anyánkat áttelepítették a húgomékhoz, a gang végén lévő kis szobába...

Úgy egyeztünk meg, hogy az otthoni testvérek természetben segítenek be anyánk ápolásába, mi ketten a nővéremmel pedig rendszeresen küldünk Marikáéknak pénzt, így járulunk hozzá az ellátásához.

Mikor anyánk átkerült a húgomékhoz, kisebbik öcsém visszaköltözött a családjához. Csak időnként nézett szét a végleg elárvult családi házban, nehogy hívatlan vendégek települjenek be. Elvinnivaló nemigen akadt: a szobában az első mozdításra darabokra hulló két szekrény meg két ágy, a konyhában egy rozszant konyhaszekrény, egy rozsdás hűtőgép, PB-palackról működő gáztűzhely volt csak. A tűzhelyen az utolsó időben már csak egy égőn lehetett melegíteni az ennivalót, de ahhoz is folyamatosan benyomva kellett tartani a szabályozó gombját. – Így legalább nem ég le semmi, kénytelen vagy odafigyelni, a szabad kezeddél pedig kevergetheted az ételt – jegyezte meg az öcsém keserűen ironizálva.

Hátul a kamrában megmaradt egy ócska fadoboz tele rozsdás szögekkel. Apám azt vallotta, nem szabad kidobni semmit, hátha jó lesz még valamire, ezért összeszedte, és időnként kiegyenesítgette a girbegurba szögeket is. Csodák csodája, a doboz mellett ott hevert egy kőműveskalapács. Azt én hoztam el emlékébe.

A szülői ház sorsát Marika intézte, két öcsém alkalmatlan ilyen feladatra. Húgom ügyvédnek adott megbízást az eladásra, aki nagy

sokára talált csak vevőt. A ház árán hatan osztottunk. A nekünk jutó összeget odaadtuk Balázs fiunknak, aki éppen akkor szereltett klímát a tizedik emeleten lévő, nyáron időnként elviselhetetlenül átmelegedő lakásába. A pénzből éppen csak kitelt a készülék ára, a szerelési költséget már a fiunk állta.

Az újra saját lakásába került Lajos öcsém továbbra sem talált más elfoglaltságot az italozáson kívül. Nagy néha besegített kis háztartásukba, bár Ibolyának sem akadt más dolga. Az asszonynak csak arra kellett ügyelnie, hogy déli harangszóra a leves az asztalon legyen, ehhez az otthoni szokáshoz Lajos mereven ragaszkodott. Az üres idejükben közösen bámulták a tévét.

Meglepetést jelentett, hogy Ibolya, bár világleletében utálta a munkát, bedolgozója lett egy nagy hirtelen odatelepült olasz tulajdonú cégnek. Játék autókat szerelt össze otthon gyakorlatilag éhbérért. De az olasz cégtulajdonos nem sokáig maradt a városban. Továbbállt Romániába, ahol állami támogatást kapott és a bérek is kisebbek, mint Magyarországon.

Ibolya viszont elszegődött egy leszázálekoltakat foglalkoztató kis kft.-hez, ahol géprongyokat varnak hulladékból, csökkentett munkaidőben, csökkentett bérért. Ibolya a munkahelyéről csak annyit tud, hogy lassan többen vannak az épkézláb „kiszolgálók”, mint a varrógépek mellett görnyedő rokkantak. Azt, hogy az egészségesek mivel foglalják el magukat, nem tudja, nem is igazán érdekli: csak ő kapja meg időben a kevéske pénzét...

Kétszintes lakásukban egy ideig hatan éltek. A földszinten öcsém lakik – aki betegsége és az alkohol miatt 55 éves korában jó hetvenesnek látszik, sokat fogyott, arca merev, nehezen jár, megkeseredett és már olvasni sincs kedve – meg a felesége, aki szintén nehezen viselte a körülményeket. A részmunka mellett főznie kellett, nemcsak maguknak, hanem a felnőtt gyerekeiknek és azok élettársainak is. Kislajos – esztergyályosként az egyetlen aktív pénzkereső a családban – az emeleten lakott, időnként a barátnője társaságában. Az emeleten élt a lányuk is az élettársával. A két utóbbi ember közül hol az egyiknek, hol a másiknak adódott valami alkalmi munkája.

Így jutott el öcsém a földszintes nyomorból a kétszintes nyomorba, aminek felszámolására semmi remény.

Kislajos ugyan egy barátjával együtt otthagyta munkahelyét, és mindketten elköltöztek hazulról. Találtak egy dunántúli kft.-t, amely ugyanazért a munkáért csaknem háromszor annyit fizet, amennyit az Alföldön kerestek. A minimálbért törvényesen kapják, a többi a vállalkozó zsebből zsebbe fizeti. Kislajos összehajigolt két sporttáskányi holmit, és végleg az új helyre költözött. Ott először hatan laktak egy albérletben, mígnem a barátjával bérbe vettek egy kis lakást, hogy utánuk mehessenek az élettársak is. Amíg a fiatal emberek dolgoznak, a két lány állást keres meg főz nekik. A főzéssel nincs is gond, munkahelyet viszont a két fiatal nő nem talál. Lajosnak az a véleménye, hogy nem is igazán keresnek. Inkább alibinek jó, egy kis császáláshoz a belvárosban vagy nézelődéshez valamilyen nagyáruházban.

– Kérdés, meddig tűri ezt a fiam! – sóhajtja Lajos, mert tudja, Kislajosnak egyelőre nincs szándékában a nősülés, nem szereti a túlzott kötöttséget... – Már olyasmit mondott, hogy a főnöke Ausztriába hívja dolgozni. A fiam hajlik rá, hogy továbbmenjen: oda csak nem követi az élettársa! És akkor mi sem látjuk őt, legfeljebb szökőévente egyszer!

Lajost Jutka lányuk sorsa sem vigasztalja. A mozgékony és igen életrevalónak tűnő lány kereskedelmi eladói iskolát végzett, ám sokáig nem talált megfelelő munkát magának. Egy ideig bolti eladó volt, de azt otthagyta, végtelenül utálta méregetni a környékbeli ismerősöknek a tíz deka felvágottat vagy sajtot. Ezután a vasúti restiben töltögette az italokat, de csinos és fiatal lévén állandóan mellestálták, ezért Lajos is azt tanácsolta, inkább maradjon otthon, minthogy kocsmatünder legyen belőle... Ráadásul akadt egy „komoly” lovagja is, egy korban hozzáillő fiatalember, aki nagy hangon fogadkozott, hogy tejben-vajban fogja fürösztöni. Hamar kiderült róla, hogy állása nincs, viszont a szüleitől időnként kapott zsebpénzt játékautomaták nyúzásával próbálta fialtatni. Ha pénzhez jutott, addig nem volt nyugta, míg a játékteremben el nem vesztette. Egy idő után Lajos látni sem bírta, de a lánya miatt kénytelen volt eltúrní, hogy ott lakjon az egyik emeleti szobában.

Jutkának végül akadt megfelelőnek látszó állása: felvették egy közeli kocsmába állandó délutánosnak. Ebben csak az rossz, hogy

ha egy kisebb társaságnak mulatni támad kedve, ott kell velük maradni hajnalig. Szerencsére este tízre megjön a biztonsági őr, nem egyedül kell tartania a frontot. Ám a helyzete megint változott, jobbra vagy rosszabbra, majd elválnak. Jutka élettársa ugyanis átkerült a Dunántúlra segédmunkásként. Erre Lajos lánya is otthagyta a munkahelyét, elment a fiatalember után. Albérletben húzzák meg magukat, a lánynak ott még nincs állása. A szüleivel akkor tud beszélni, ha felhívják: a csillogó mobiltelefonjába Jutka nem tud kártyát venni, nincs rá pénze. Ha telefonálnak neki, azért nyúzza apjáékat, hogy költözzenek kisebb lakásba, és a neki „járó” részt adják oda mihamarabb...

Öt generáció

A leírtakkal foglalkozva kíváncsi lettem, mit ír a szakirodalom a sokgyerekes családokról, hogyan alakultak ki a múlt században a kiscsaládok a Viharsarokban, hogy zajlottak a válások, miként éltek az egyedül maradtak, mennyiben egyezik meg az „írás” a mi családunk történetével.

Az összehasonlításhoz Féja Géza, Losonczy Ágnes, H. Sas Judit és Bukodi Erzsébet könyvét vettem kézbe.

Az általam leírtak nagyjából egy évszázadról szólnak, anyai nagyszüleim, majd szüleim gyerekeiről, a mi utódainkról – és valamilyen szinten az ő remélt leszármazottaikról is. A személyek kiválasztása önkényes volt. Nem írok apám szüleiről és testvéreiről, anyám testvéreiről, az ő gyerekeikről. Az általam legjobban ismert emberek sorsát próbáltam felvázolni. Azokét, akik hozzám legközelebb állnak.

Az egyszerűség kedvéért nagyszüleimet első, szüleimet második, magunkat harmadik, gyerekeinket negyedik, és az ő már megszületett, vagy remélhetően megszületendő fiait, leányait ötödik generációnak nevezem.

Anyai nagyszüleimnél 1910–1920 között, szüleimnél a negyvenes években, testvéreimnek és nekem a hetvenes években születtek a gyerekeink, a mi unokáink világra jövedele nagyjából a most következő években lenne esedékes.

Anyai nagyanyám (első generáció) kilenc gyereket szült, közülük hatan maradtak életben (második generáció). Nagyanyám a meghalt csecsemőiről azt mondta egyszer: Az Úr adta, az Úr elvette. Ő tudja, miért...

A tájszólásban „Ú tuggya, mijé” igen sokféle hangsúllyal mondható, sokféle értelmezése lehet. Kifejezheti a beletörődést: legyen meg, úgymond, az Úr akarata. Kihallható belőle a szemrehányás is:

ha adta, miért veszi el? Nagymamám természetét ismerve én a lázadás hangját is hallani vélem: nincs az Úrnak jobb dolga, mint szüléssel és temetéssel gyötörni az egyébként is agyonterhelt szolgálóleányát?! Végül – talán – az is lehet, hogy megkönnyebbülését fejezte ki az idézett szavakkal: egy éhes szájjal kevesebb maradt a korai halál jóvoltából.

Az anyai nagymamám életben maradt hat gyerekéből egy került el a Viharsarokból. A legkisebb fiú jól képzett mérnök lett, magas beosztásokban dolgozott fontos vállalatoknál. Most nyugdíjasként Budapesten él a családjával.

A nagymamám hat gyermekének tizenöt utóda született (harmadik generáció), közülük hetet anyám hozott a világra.

Féja Géza *Viharsarok* című művében az 1920–1932 közötti időszakban vizsgálta ezen a tájon a társadalmi jelenségeket, „A népsors” fejezetcím alatt részletesen szól a „Szaporodás”-ról és „A gyermek”-ről. Innen megtudható, hogy: „tájunkon az egyke még csak első korszakát éli”, valamint az is, hogy: „Az egyke oknyomozó vizsgálatát ott kell kezdenünk, ahol még friss. S ha így teszünk, mindenütt szociális okokra akadunk. A mélyből fölvergődött emberekben nagyon elevenen élnek a mélység emlékei, érthető, hogy nincsen kedvük visszasüllyedni a szociális balsorsba.”

Bár az időbeni egyezés nem teljes, megállapítható, hogy nagyszüleimet még nem érintette meg az egykézés. Szüleim sem voltak „mélyből fölvergődött emberek”: maradtak a mélyben, ahol voltak. Szaporodtak és sokasodtak... (Anyám feleségemnek bizalmasan elmondta, hogy ő valójában csak két gyereket szeretett volna, nem rajta múlt, hogy hatan lettünk...)

De lássuk tovább Féja Géza könyvét: „Tájunk s általában az egész elhanyagolt Tiszántúl a csecsemőhalálozás terén még mindig »vezető« szerepet tölt be...” Vagyis nagyszüleim három elhalt csecsemője szokványos dolognak tekinthető. Szüleim viszont az átlagosnál szerencsésebbnek tűnnek, a legkisebb testvérem halt csak meg korán, négyévesen.

„A szülő, mi mást is tehet, arra törekszik, hogy az éhes száj mielőbb mástól kapja kenyerét, s a gyermek legalább évre szóló ruháját megkeresse. A munka első foka a pásztorkodás.” Anyámból nyolcéves

korában szerencsére nem libapásztor lett, hanem kiscseléd egy jó-módú családnál...

Amikor mi születünk – nagyjából a XX. század negyedik évtizedében – a világ a népesség módszeres pusztításával volt elfoglalva, bevetve ehhez a technika minden vívmányát: tankokat, repülőgépeket, tengeralattjárókat, gázkamrákat és a többi. Így nincs igazán alap az összehasonlításra, de szerintem szinte csoda, hogy szüleimmel a világégésben, és az azt követő nehéz években életben maradtunk. Olyan „csoda”, ami sem a szüleinken, sem rajtunk nem múlt.

A mi hatosunkból már ketten kerülünk el a Viharsarokból, a nővérem meg én, a két diplomás. Négyen helyben maradtak, ott élnek, esélyük és már vágyuk sincs a mozdulásra. Mi hatan (harmadik generáció) tíz utódot hoztunk össze 4 x 2 és 2 x 1 megoszlásban – nagyjából a XX. század hetedik évtizedében (negyedik generáció). A tízből heten születtek és élnek a Viharsarokban.

Ránk – tehát a harmadik generációba tartozókra – többé-kevésbé illik az, amit H. Sas Judit *Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban (Békés megyei életmód-vizsgálat alapján)* című könyvében ír: „1970-ben Békés megyében ... 1400 családban 1855 gyerek él, és ha a már felnőtt gyerekeket is hozzászámítjuk ehhez az adathoz, akkor is azt tapasztaljuk, hogy vizsgált megyénkben is elsősorban a kétgenerációs, kettő, legfeljebb három gyereket magáénak mondható kiscsalád a jellemző.”

Szüleim nem az „egykes” családmodellt követték, mi viszont már majdhogynem visszatértünk ahhoz: négyen úgynevezett kiscsaládban élünk, két szülő, két gyerek.

Válások

Nem hallottam arról, hogy nagyszüleim közül bárki elvált volna – bár a rájuk vonatkozó ismereteim, sajnos, nem igazán megbízhatóak. Az viszont egyértelmű, hogy anyám és testvérei nem váltak. (Ez persze nem jelenti azt, hogy mindegyik házasság jó is lett volna.) A „harmadik generációban” már megjelent a válás: Júlia nővérem je-

leskedett, kétszer is továbblépve, mikor úgy gondolta, hogy neki az lesz előnyös. A többiek maradtak az első házastársnál, Jani öcsém kivételével, de ő az első felesége korai halála miatt nősült másodszor.

Alternatív együttélési formák

Bukodi Erzsébet mintha a mi gyerekeink sorsfordulatairól, történeteik szokványos vagy egyedi voltáról adna eligazítást *Ki, mikor, kívül (nem) házasodik?* című könyvében: „Az ötvenes évek vége óta azonban a házasság intézménye nagyon sokat változott. A házasságok mindenféle stigma és nehézség nélkül felbonthatók, s elszaporodtak azok a párkapcsolati formák is – az élettársi együttélések, a látogatáson alakuló kapcsolatok stb. – amelyeket éppoly könnyű kialakítani, mint amilyen könnyű belőlük kilépni.”

A közelmúltra és a jelen állapotokra is nagyon jellemző a szerző szerint „a házassodási hajlandóság visszaesése, a házasságkötési kor emelkedése, a házasságok tartósságának csökkenése, a válások számának megugrása, az újránházasodások megritkulása.” Továbbá: „Hipotézisünk szerint a »kockázati társadalom« kialakulásával a házasságok rovására tömegessé válnak az alternatív együttélési formák, főleg azokban a társadalmi csoportokban, amelyek leginkább ki vannak téve a különböző típusú bizonytalanságoknak: a pályakezdéssel kapcsolatos kockázatoknak, a karrierbizonytalanságoknak, az anyagi-gazdasági leszakadásnak stb.”

Az idézett szituációknak se szeri, se száma gyerekeink életében. Hivatalos válásra eddig csak egyszer került ugyan sor (Kiskárolynál), de az egyéb esetekre vonatkozóan nincs, aki megmondja: éppen milyen párkapcsolati formáról van is szó (meddig alkalmi egy kapcsolat, honnantól kezdve megy át tulajdonképpen élettársi együttélésbe).

A korábbiakban már jeleztem, hogy két testvérem esetében (Júlia és Margit) a mi családukat is utolérte az egykézés. Mégis, az egy gyerek vállalása valószínűleg gyerekjáték ahhoz a pusztításhoz képest, amit az „egyedül élés” – a szingliként létezés – rendez majd utódaink között!

A hetvenes években született negyedik generáció esetében most lenne itt az ideje a családalapításnak, a gyereknemzésnek, ám a tíz ivarérett felnőtt közül egyelőre csak háromnak van házastársa. Ráadásul az egyik nős ember, kisebbik fiunk, a nagy egzisztenciális bizonytalanság miatt fél attól, hogy gyerekük szülessen. Így az ötödik generációt egyelőre öt gyerek teszi ki, 1×3 és 1×1 , továbbá egy örökbefogadás. Manapság persze születhetne gyerek házasságon kívül is.

Leírt élettörténeteikből is kiderül: egyedül boldogulni nem csak a nagyvárosi bankárfiúk és a megfelelő partnert nem találó sikeres üzletasszonyok próbálnak. Ez a kór egészében utolérte a hetvenes években születetteket, éljenek bár nagyvárosban vagy lakjanak falun, legyenek szegények vagy gazdagok...

A következmények: a jelen bizonytalanságai miatt irtózás a kötelesség, akár a legkisebb kööttség vállalásától, így az utódok világra hozásától, felnevelésétől is – holott lakással mindegyik egyedülálló negyedik generációs családtag rendelkezik. Csak ideig-óráig tartó felszínes kapcsolataik vannak, elhatalmasodott a hosszú távon visszaütő önzés. Ez a generáció nem törődik azzal, hogy mivel utódaik nem lesznek, nem lesz kire számítaniuk öregségükben. Vagyis a mi családunk negyedik generációjára is jellemző a teljes elbizonytalanodás.

Epilógus

Mostanában sokszor jut eszembe anyánk gyakran hangoztatott mondása. Mintegy önbiztatásként akkor ismételte ezt, amikor sehogyan sem talált megoldást valamilyen égető gondjára, például, hogy mindegyik iskolába induló gyerekének legyen cipője:

– Majd csak lesz valahogy!... Tudod, kisfiam, eddig még sohasem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna!

Mi Évával nem fogadtuk el ezt a tehetetlenség miatt kényszerezetten belenyugvó mentalitást, ha szükséges volt, sorsfordító döntéseket hoztunk, bölcsen vagy botorul. Többé-kevésbé ez jellemzi a család többi tagját is. Küszködtek, próbálkoztak. Leírtam, ki mire jutott.

Úgy tűnik, az utódaink helyzete nehezebb, mint a miénk volt: a mai „kockázati társadalomban” a mindent felőrlő bizonytalanság kíséri próbálkozásaikat. Biztassam fennszóval őket is azzal, amivel annak idején anyám magát vigasztalta:

– Majd csak lesz valahogy!?

*

Befejezésként visszalapoztam a leírtak elejéhez, ahol ez szerepel: Kastélyos Péter: *Családi fénykép csatlakozás után*.

A szerzői név nem az igazi nevem. (A névválasztás története: kiskamaszként arról ábrándoztam, nyilván az olvasmányaim hatására, hogy én tulajdonképpen hercegi sarj vagyok, aki véletlenül keveredett oda, ahol van... És a hercegeknek váraik, *kastélyaik* is szoktak lenni, ugyebár...)

A *családi* jelző használata nem szakszerű, ugyanis az Andorka Rudolf *Bevezetés a szociológiába* című könyvében található alapfogalom-meghatározás szerint a „CSALÁD: Együtt élő kiscsoport,

amelynek tagjait házassági vagy leszármazási, más szóval vérségi (esetleg örökbefogadási) kapcsolat köti össze.” Akikről írtam, nem élnek együtt.

Fényképről eleve nem lehet beszélni, az csak jobb híján választott szókép.

Végezetül, hogy valami mégis igaz legyen, a fénykép a „csatlakozás után” készült, ez stimmel. Csak az a kérdés, hosszabb távon jól járunk-e a csatlakozással vagy csatlakozunk? Netán erre is az áll, mint családunkra:

– Eddig még sohasem volt úgy...